

TÜRKMENISTANYŇ BILIM MINISTRIGI
DÖWLETMÄMMET AZADY ADYNDAKY
TÜRKMEN MILLI DÜNYÄ DILLERI INSTITUTY

Jemgyýeti öwreniş ylymlary kafedrasy

„TÜRKMENISTANYŇ JEMGYÝETÇILIK

DURMUŞYNY ÖWRENIŞ

(Türkmenistanda täze Galkynyş eýýamy)“

okuw dersinden umumy okuwlaryň ýazgylarynyň

T O P L U M Y

A ş g a b a t - 2010

D Ü Ş Ü N D I R I Ş H A T Y

Türkmenistanyň Prezidenti hormatly Gurbanguly Berdimuhamedowyň ýolbaşçylygynda türkmen halky ösüşiň täze tapgyryna – täze Galkynyş we beýik Özgertmeler eýýamyna gadam basdy. Hormatly Prezidentimiz ýurdumyzyň geljegi bolan türkmen talyp ýaşlarynyň dünýä derejesinde ylymly-bilimli bolup ýetişmekleri üçin bu ugurda turuwbaşdan düýpli özgertmeleri durmuşa geçirip başlady. Täze Galkynyşlar we beýik Özgertmeler zamanasynda hormatly Prezidentimiziň inňän öndengörüjilikli we parasatly ýolbaşçylygynda ýurdumyzyň ylym-bilim ulgamynda örän uly taryhy özgertmeler amala aşyrylýar. Ýurduň ylym-bilim ulgamy dünýä derejesine laýyk kämilleşdirilýär. Döwlet baştutanymyzyň taýsyz tagallalary bilen Türkmenistanyň ähli ýokary okuw mekdepleriniň okuw meýilnamalaryna “Türkmenistanyň jemgyýetçilik durmuşyny öwreniş” atly täze okuw dersleriniň toplумы girizildi.

Bu okuw dersiniň ýurdumyzyň ýokary okuw mekdeplerinde öwredilmeginiň baş maksady täze Galkynyşlar we beýik Özgertmeler zamanasynda talyp ýaşlaryň häzirki zaman jemgyýetiniň ösüş kanunlaryny öwrenýän ylymlar bolan hem-de onuň progressiw ähmiýetiniň nukdaýnazaryndan, filosofiýanyň, sosiologiýanyň, syýasaty öwrenişiniň, ykdysady teoriýanyň kada-kanunlary bilen bir hatarda häzirki wagtda biziň ýurdumyzda amala aşyrylýan taryhy özgertmelere bagyşlanan “Türkmenistanda täze Galkynyş eýýamy” atly täze okuw dersini hem öwrenmek bilen aňly-düşünjeli, giň dünýägaraýyşly, ylymly-bilimli, häzirki zamananyň ösen derejesinde oýlanyp-pikirlenip bilýän, intellektual ýaşlary terbiýeläp, kemala getirmekden ybaratdyr. Bu wajyp ähmiýetli wezipeleri durmuşa geçirmeklikde “Türkmenistanda täze Galkynyş eýýamy” okuw dersiniň ýurdumyzyň ýokary okuw mekdeplerinde okadylmagynyň hem-de öwredilmeginiň örän uly ähmiýeti bardyr.

“Türkmenistanda täze Galkynyş eýýamy” okuw dersiniň öz önünde goýýan esasy wezipeleriniň biri-de, talyplaryň bu dersi özleşdirenlerinde dünýä, jemgyýete düşünmek, syýasy taýdan taýýarlykly bolmak, şahsy dünýägaraýyşlaryny giňeltmeklik bilen bir hatarda, şahsyýetiň daş-töweregine bolan garaýyşy we gatnaşygy hakyndaky düşüňjeleri, ylmyň ösüş taryhynda ýüze çykan birnäçe we gapma-garşylykly pikirleri derňew edip, olardan degerli, kesgitli we özbaşdak netijeleri çykarmakdan ybaratdyr.

“Türkmenistanda täze Galkynyş eýýamy” okuw dersi jemgyýetçilik dersleriniň we ylymlarynyň hemmesi bilen aýrylmaz baglanyşyklydyr we olar bilen baglanyşykda öwrenilýär.

**“Türkmenistanyň jemgyýetçilik durmuşyny öwreniş
(Türkmenistanda täze Galkynyş eýýamy)”**

okuw dersi boýunça sapaklaryň sagatlara paýlanylyşy

T/b	Umumy okuw sapaklary	okuw sapak- lary	Söhbet okuw sapaklary	okuw sapak- lary
1.	Türkmenistanyň geografiki, geosyýasy ýerleşşi, tebigy we demografiki aýratynlyklary. Garaşsyz Türkmenistanda jemgyýetçilik durmuşynyň özgerdilmegi üçin döran esaslar.	2	„Türkmenistanda täze Galkynyş eýýamy“ kursunyň maksatlary we wezipeleri. Esasy düşüňjeler we olaryň manysy.	2
2.	Türkmenistanda jemgyýetiň syýasy gurluşynyň häsiýetli aýratynlyklary. Döwlet we onuň milli galkynyşyndaky orny. Türkmenistanyň sosial-ykdysady ösüşiniň aýratynlyklary. Türkmenistanda jemgyýetiň sosial düzümi.	2	Türkmenistanyň geografiki, geosyýasy ýerleşşi, tebigy we demografiki aýratynlyklary. Garaşsyz Türkmenistanda jemgyýetçilik durmuşynyň özgerdilmegi üçin döran esaslar. Türkmenistanda jemgyýetiň syýasy gurluşynyň häsiýetli aýratynlyklary. Döwlet we onuň milli galkynyşyndaky orny.	2
3.	Täze galkynyş eýýamynda döwletiň ylymly, bilimli, hünärli nesli terbiýeläp ýetşdirmek ugrundaky aladalary. Türkmenistanda demokratik gymmatlyklaryň jemgyýetçilik durmuşyna ornaşmagynyň ýaýbaňlanmagy. Täze Galkynyş eýýamynda Türkmenistanda adam hukuklary we raýat jemgyýetini berkarar etmek meselesi.	2	Türkmenistanyň sosial-ykdysady ösüşiniň aýratynlyklary. Türkmenistanda jemgyýetiň sosial düzümi. Täze Galkynyş eýýamynda döwletiň ylymly, bilimli, hünärli nesli terbiýeläp ýetşdirmek ugrundaky aladalary.	2
4.	Türkmenistanyň halkara gatnaşyklar ulgamyndaky orny.	2	Türkmenistanda demokratik gymmatlyklaryň jemgyýetçilik durmuşyna ornaşmagynyň ýaýbaňlanmagy. Täze Galkynyş eýýamynda Türkmenistanda adam hukuklaryny we raýat jemgyýetini berkarar etmek meselesi. Türkmenistanyň halkara gatnaşyklar ulgamyndaky orny.	2
J E M I		8		8

**1-nji tema. Türkmenistanyň geografiki, geosyýasy ýerleşşi,
tebigy we demografiki aýratynlyklary. Garaşsyz Türkmenistanda
jemgyýetçilik durmuşynyň özgerdilmegi üçin dörän esaslar**
2 sagat

M e ý i l n a m a:

1. Türkmenistanyň geografiki ýerleşşi we tebigy baýlyklary.
2. Türkmenistanyň geosyýasy ýerleşşi we demografiki aýratynlygy.
3. SSSR döwletiniň ýykylmagy we Garaşsyz Türkmenistanyň – milli türkmen döwletiniň döremegi.
4. Türkmenistanda täze Galkynyş we beýik Özgertmeler eýýamynyň başlanmagy. Jemgyýetiň durmuşynyň ähli ugurlarynda geçirilýän oňyn reformalar, özgerişler, täzeleniş.

E d e b i ý a t:

1. Türkmenistanyň Prezidenti Gurbanguly Berdimuhamedow. Türkmenistanyň ykdysady strategiýasy: halka daýanyp, halkyň hatyrasyna. // “Türkmenistan”., 2010-njy ýylyň 10-njy maýy.
2. Türkmenistanyň daşary syýasat başlangyçlarynyň döredijilik mümkinçilikleri. // “Türkmenistan”., 2010-njy ýylyň 12-nji maýy.
3. Türkmenistanyň Prezidenti Gurbanguly Berdimuhamedowyň Türkmenistanyň Ministrler Kabinetiniň giňişleýin mejlisinde sözlän sözi (2010-njy ýylyň 18-nji fewrally). // “Türkmenistan” gazet., 2010-njy ýylyň 19-njy fewrally.
4. Türkmenistanyň Prezidenti Gurbanguly Berdimuhamedowyň Türkmenistanyň diplomatik korpusy bilen geçiren maslahatynda sözlän sözi (2009-njy ýylyň 18-nji fewrally). // “Türkmenistan” gazet., 2009-njy ýylyň 19-njy fewrally.
5. Türkmenistanyň Prezidenti Gurbanguly Berdimuhamedowyň Birleşen Milletler Guramasynyň Baş Assambleýasynyň 64-nji sessiýasyndaky çykyşy (Nýu-Ýork, 2009-njy ýylyň 23-nji sentýabry). // “Türkmenistan” gazet., 2009-njy ýylyň 28-nji sentýabry.

Ata Watanymyz – Garaşsyz, hemişelik Bitarap Türkmenistan döwletimiziň tutýan meýdany 488,1 müň inedördül kilometre barabardyr. Onuň ýeriniň 80 göterimine golaýyny Aziýanyň iň uly çölleriniň biri bolan Garagum, galan bölegini bolsa baýyryklar, daglar, derýalar, köller, suw howdanlary, medeni oturym (oazis) tutýar. Garaşsyz Türkmenistan Merkezi Aziýanyň günbatar böleginde, demirgazyk giňligiň 42°48’ bilen 35°08’-inde, gündogar uzaklygyň hem 52°27’ bilen 66°41’ aralygynda ýerleşýär. Onuň çägi günbatardan gündogara tarap 1100 kilometre, günortadan demirgazyga bolsa 650 kilometre çenli uzalyp gidýär. Ol demirgazyk ýarym şaryň aram guşaklygynyň çöller zonasynda ýerleşýär.

Türkmenistan tutýan meýdany boýunça Orsýetden, Gazagystandan hem-de Ukrainadan soňra Garaşsyz döwletleriň Arkalaşygyna (GDA) degişli ýurtlaryň arasynda dördünji orunda durýar.

Onuň tutýan meýdany Angliýanyňkydan 244 müň km², Italiýanyňkydan 187 müň km², Ýaponiýanyňkydan bolsa 166 müň km² köpdür.

Türkmenistan demirgazykda Gazagystan, demirgazyk-gündogarda Özbekistan, günortada Owganystan we Eýran, günbatarda bolsa Hazar deňzi boýunça Azerbaýjan we Orsýet bilen araçäkleşýär.

Türkmenistanyň iň demirgazyk araçägi Daşoguz welaýatynyň Saparmyrat Türkmenbaşy etrabyňyň «Parahat» daýhan birleşiginiň Ýaňgala harabaçylygynyň golaýyndaky Üstýurduň belent çünki hasaplanýar. Ýurdumyzyň gündogardaky iň çetki nokady Köýtendagyň gündogar gerşi bolan Hezretaksar depesi, günbatar nokady Hazar deňziniň kenaryndaky Suwe burny saýylýar. Ýurduň günorta nokady Serhetabat etrabyňyň ilersindäki Çilduhtar diýlen oba hasaplanýar. Baky Bitarap Türkmenistanyň bütin serhediniň uzynlygy 4600 kilometre golaýdyr.

Bitarap Türkmenistan ýerasty hem ýerüsti tebigy gymmatlyklara, baýlyklara juda baýdyr. Bu ýerde nebitiň, tebigy gazyň, ýoduň, bromuň, bentonitiň, nahar duzunyň, natriý sulfatynyň, gipsiň, dürli gurluşyk materiallarynyň we beýleki käbir gazylyp alynýan baýlyklaryň uly gollary bar.

Türkmenistanyň iň esasy ýerasty baýlygy nebit we gazdyr. Ýurduň çäginin dörtünden üç böleginiň nebit we gaz babatdaky geljegi uludyr.

Türkmenistanda nebit häzirki wagtda Günbatar türkmen pesliginden alynýar. Bu ýerde nebit bilen ugurdaş gaz hem çykýar.

Türkmenistanyň çäginde 7 sany iri gazly topara bölmek mümkin. Gūnbatar Türkmenistan, Merkezi Garagum, Böwrüdeşik-Hywa, Türkmenabat, Üňüz aňyrsy Garagum, Murgap, Garabil-Bathyz.

Gūnbatar Türkmenistanda gaz nebit bilen ugurdaş Gūnbatar türkmen pesliginde neogen çökündileriniň gatlaklaryndan alynýar.

Türkmenistanyň çäginde Tüwergyrdada, Uly Balkanda, Köýtendagda daşkömrüň çykýan ýerleri bar. Tüwergyrd kömür kani Türkmenistanyň gūnbatarynda Garabogazkölden 60 kilometr çemesi gündogarda ýerleşýär. Bu ýerde Gapakly, Çayyrlý, Amanbulak, Salakbent, Üçtagan, Çagyl ýaly onlarça kömürli kánler bar. Tüwergyrd kömri goňur kömür bolup, ýura döwrüniň çökündileriniň arasynda duş gelýär. Ol galyňlygy 0,3 metrden 2 metre çenli bolan birnäçe gatladan durýar. Geçirilen gözleg-buraw işleri netijesinde Gyzyлгаýa we Çagyl obalarynyň aralygynda 10 metre çenli galyňlykdaky kömür gatlaklarynyň barlygy anyklanyldy. Umuman, Tüwergyrd sebitlerinde 2 milliard tonna çemesi kömür bar diýlip çaklanylýar.

Tüwergyrdada, Köýtendagda we beýleki käbir ýerlerde paleogen çökündileriniň arasynda marganesiň birleşmesi duş gelýär. Köýtendagda ýura döwrüniň hek daşlarynyň arasynda linza we ştok görnüşinde gurşunyň we sinkiň gorlary bar. Köýtendagda mezozoý çökündileriniň arasynda mis magdany hem duş gelýär. Gūnbatar Köýtendagda köp sanly barit magdanynyň çykýan ýerleri mälimdir. Şolaryň käbirinde baritiň düzüminde gurşun we sink hem bar.

Soňky geçirilen barlaglar netijesinde simap almak üçin çig mal bolan kinowaryň çykýan 200-e golaý ýerleri anyklanyldy. Simaply minerallar Köýtendagda, Uly Balkan daglarynda hem duşýar. Köpetdagda witeritiň, flýuoritiň çykýan ýerleri hem bar.

Ýer gabygynda köp ýaýran himiki elementleriň biri alýuminidir. Ol, esasan, boksit magdanýndan alynýar. Boksit Türkmenistanda Tüwergyrdada tapyldy. Ol ýura döwrüniň çäge-toýun çökündileriniň düzüminde duş gelýär.

Türkmenistan kükürde, nahar we kaliý duzlaryna, natriý sulfatyna (mirabilite), magniý duzlaryna, nebitdakyla (ozokerit), ýoda, brombaýdyr.

Türkmenistanyň çäginde mineral duzlaryň ähli görnüşleri diýen ýaly duş gelýär. Garabogazkölda natriý sulfatynyň, bişofitiň, epsomitiň ägirt uly mukdary bar. Mundan başga-da, bu ýerde magniý, stronsiý, rubidiý, bor, brom we başga seýrek duş gelýän elementler hem gabat gelýär. Häzirki wagtda «Garabogazsulfat» önümçilik birleşigi ýylda bir million tonna golaý natriý sulfatyny öndürýär.

Türkmenistan nahar duzuna baýdyr. Iň uly duz kânleri Hazar boýundaky Guwluköl, Jebel stansiýasynyň golaýyndaky Babahoja, Günorta-Gündogar Türkmenistanda Soltan Sanjar hem-de Magdanly kânleridir. Mundan başga-da, Bathyzdaky Ýeroýlanduzda, Demirgazyk-Günbatar Türkmenistanda Zeňňibaba, Duzgyr belentliklerinde we beýleki käbir ýerlerde hem nahar duzunyň köp mukdary bar. Häzirki wagtda senagat möçberinde Babahojanyň we Guwlukölüň duz kânleri peýdalanylýar.

Türkmenistanda ýaşma, halsedon, oniks ýaly gymmat bahaly we bezeg daşlary hem duşýar. Ýaşma Tüwergyrda duşýar. Ol dürli reňkde bolup, jaýlaryň içki diwarlaryny bezemekde ulanylyp bilner.

Tüwergyrda halsedonyň hem dürli görnüşleri duşýar. Bu gymmat bahaly daş Uly Balkan daglarynda-da bar.

Türkmenistanda gymmat bahaly daşlaryň iň owadany mermer görnüşli oniksidir. Ol ir wagtlardan bäri zergärçilik önümlerini öndürmekde ulanylýar. Oniks daşlarynyň esasy bölegi Köýtendagyň karst gowaklarynda jemlenipdir. Mermer görnüşli oniks Köpetdagda hem duşýar.

Mälim bolşy ýaly, Türkmenistan döwleti 74 ýyllap Sowet Soýuzynyň düzüminde ýaşady. Syýasy reformanyň esasy bölegini milli gatnaşyklary üýtgedip gurmak tutýar. Käbir respublikalarda bu mesele dartgynly ýagdaý alyp bardy. (Garabah, Tbilisi, Abhaziýa, Inguşetiýa, Täjigistan, Özbegistan, Moldowa, Pribaltika, Gazakystan, Nowyý Uzen) we beýleki ýerlerde. Şeýle gapma-garşylyklar SSSR-ň dargamagyna getirdi.

Şu bolan ýagdaýa üýtgedip gurmak syýasaty günäkärmi? Ýurdy demokratizasiýalarmak, aç-açlanlyk milli galkynyşa ýol açdy dälmi? Diýmek milli gatnaşyklaryň ýitileşmegi 74 ýylyň Sowet imperiýasynyň alyp baran syýasatynyň netijesidir. 74 ýyllap halklary Sowet ulgamyna gulluk etdirmek, halkaryň dostlugy-doganlygy diýen şygary öňe sürüp milletleri diňe rus milletine garaşly etmek, ine SSSR-ň milletara gatnaşyklarynyň netijesi.

Öňler patyşa kolonizatorlaryna garaşly edilen, soňra 74 ýyllap SSSR diýen Sowet imperiýasyna gul-bakna edilen halk, yüzlerçe ýyllap özbaşdaklygyny arzuw edip geldi. Bu imperiýanyň dargamagy türkmen halkyna azatlyk berdi. Türkmen halky bu azatlygyň badryny bilip yzygiderli parahatçylykly syýasat ýörettdi. 74 ýylda yza galan ýurduny dikeltmäge başlady. Rus federasiýany seredeniňde bu ýerde syýasy asudalyk dowam etdi. SSSR döwrüniň partiýa, syýasy, döwlet işgärleri täze döwürde ýene-de öz işlerini dowam etdiler, öňe goýlan täzeçe wezipeleri ýerine ýetirýärler. Özbaşdak ýurduň jemgyýetçilik, döwlet işlerini

ýerine ýetirmekde ýene-de ýokary wezipeleri amala aşyrýarlar. Belki şonuň özi-de aç-açanlyk demokratiýadyr. Türkmenistanyň ilkinji Prezidentiniň syýasy filosofiýasynda esasy orny totalitar sistemadan demokratiýa geçmekligiň praktiki ýllary bilen baglanyşykly pikirler we ideýalar eýeleýär. Bu pikirler özüniň originallary, durmuş praktikasyna golaýlygy, gündogar halkaranyň filosofiýasynda, teryhy tejribesine daýanlydygy bilen tapawutlanýar.

Syýasy sistemalar häkimiýet dolandyryşygynyň merkezleşdiriliş derejesine görä dürli tiplere bölünýär we häzirki döwürde olaryň totalitarizm, awtiritarizm we demokratiýa görnüşleri biri-birinden tapawutlandyrylýar.

Totalitarizm özboluşly syýasy sistema we jemgyýetçilik syýasy gurluş hünde XX asyrdä dörän fenomendir. Totalitarizm öz akymlaýyn döreýän jemgyýetçilik-syýasy gurluş däl. Ol belli bir syýasy toparlaryň bütin jemgyýetçilik we şahsy durmuşy öz kontrolygy astynda saklamaga we hut şeýle ýol bilen jemgyýeti dolandyrmaga maksat edip alyp barýan syýasatynyň, ideologiýasynyň netijesinde döreýän gurluşdyr. Bu termini syýasy leksikona ilkinji bolup girizen italýan faşizminiň düýbünü tutujy *Benito Mussolinidir*.

Totalitarizme köplenç ilatyň üstünden tutuşlaýyn kontrolyk edýän we zorluga hem-de güýje daanýan syýasy režim hökmünde kesgitligi berilýär. Totalitarizm taryhy praktikada iki görnüşde, ýagny awtoritarizm bilen bir hatarda demokratik däl dolandyryş sistemasy bilen tapawutlanýan gurluş (öňki SSSR-de esasan 30-njy ýyllarda) we doly totalitarizm (faşistik Germaniýada we faşistik Italiýada) görnüşlerinde gabat gelýär.

Totalitarizm üçin şu aşakdaky häsiýetli aýratynlyklar mahsusdyr:

1. Çeklendirilmedik opposizion toparlaryň döredilmeginiň gadagan edilmegi;
2. Ýolbaşçylaryň eden-etdilik ýagdaýynda wezipelere bellemegi;
3. Konstitusiýanyň yzygiderli halda gödek bozulmagy;
4. Syýasy azatlygyň adatdan daşary çäklendirilmegi;
5. Jemgyýetiň sosial strukturasynyň döwlet tarapyndan kesgitlenilmegi;
6. Ähli umumy saýlaw hukuklarynyň inhär edilmegi;
7. Metbugatyň üstünden doly gözegçilik edilmegi;
8. Dürli pikirlilige ýol berilmezligi, dürli propagandistik serişdeleriň üsti bilen halkyň aňynyň goýdükleşdirilmegi;
9. Ykdysady sfera döwlet tarapyndan tutuşlaýyn gözegçilik edilmegi we ykdysady sferada hiç hili erkinlige ýol berilmezligi.

Şu aýratynlyklar göz önünde tutulyp kesgitli berende, totalitarizmi jemgyýetiň we şahsyýetiň üstünden gözegçilik edýän, syýasy we ykdysady azatlygy çäklendirýän, bütin jemgyýetçilik durmuşyly belli bir kollektiwleýin

maksatlara hem-de resmi ideologiýa tabyn edýän jemgyýetçilik – syýasy sistema hökmünde häsiýetlendirip bolar.

Demokratiýa diýen termin häzirki zaman syýasy tejribesinde we teoriýasynda iň köp ulanylýan we şol bir wagtda birnäçe manyny özünde jemleýän sözleriň biridir. Häzirki döwürde bu söz belli bir döwlet gurluşyny ýa-da syýasy sistemany tutuşlygyna häsiýetlendirýän termin hökmünde ulanylýar. Köplenç bu sözüň üsti bilen guramanyň agzalarynyň deň hukuklylygy, dolansyrys organlarynyň yzygiderli saýlawlylygy, kararlaryň köplügiň ses bermegi esasynda kabul edilmegi ýaly prinsipler boýunça iş ýöredýän guramalaryň iş stili hem aňladylýar.

Syýasy teoriýada demokratiýanyň häzir iki sany ýörgünli konsepsiýasy bar. Olaryň birijisine laýyklykda demokratik döwletde halkyň erki bilen döwlet häkimiýeti bir zady aňlatmany we hala döwlet tarapyndan kabul edilýän kararlyryň işleşilip düzülmegine gönüden-göni gatnaşmaly. Ikinji konsepsiýa laýyklykda bolsa, halkyň häkimiýeti dolandyrmaga öz saýlan wekilleriniň üsti bilen gatnaşmaklyga göz önünde tutulýar. Syýasy praktikada esasan wekilçilikli demokratiýa giň ýaýrandyr. Ol esasan parlamentarizm görnüşinde ýüze çykýar. Demokratik döwlet gurluşynyň bu görnüşine parlament demokratiýasy hem diýilýär. Bu ýerde häkimiýet bölünişiginiň bolmaklygy, ýagny häkimiýetiň üç sany şahydan-kanun çykaryjy häkimiýetden, ýerine ýetiriji häkimiýetden we sud häkimiýetden ybarat bolmaklygy göz önünde tutulýar hem-de şol bir wagtyň özünde esasy ornuň kanun çykaryjy häkimiýete, ýagny parlamente degişli bolmaklyga ykrar edilýär. Demokratiýa özüniň käbir kemçiliklerine garamazdan, şu günki günde jemgyýeti dolandyrmagyň iň giň ýaýran we barha rowaç alýan formasydyr. Şonuň üçinem, totalitar tipli syýasy sistemalaryň dargap, öz ornuny demokratiýa bermekligi özboluşly kanunalaýykdyr. Munuň hut şeýledigini SSSR-iň darmagy hem doly subut edýär.

Saparmyrat Türkmenbaşy “Arkalaşyk we Garaşsyzlyk. Döwlet gurmagyň tejribesi nämeleri görkezýär” atly ylmy-teoretiki makalasynda: “Eýsem Sowet Soýuzy näme sebäpli dargady? Ol öz dowam etmek möwritini wagty taýdanam, mazmuny taýdanam ötürenligi sebäpli dargady” diýip ýazypdy.

Sowet Soýuzynda rowaç alan dolandyryş sistemasy, onuň sosialistik demokratiýa diýip atlandyrylandygyna garamazdan öz many-mazmunyna görä totalitar dolandyryş sistemasynyň tipiki ýüze çykmalarynyň biri boldy. Diňe bir ykdysadyýetde däl, eýsem durmuşyň ähli sferalarynda hatda adamlaryň şahsy ýaşaýşynda hem döwlet ideologiýasy öz zorlugyny ýöredýärdi. Ýurtda agalyk edýän SSKP-niň ygtyýary bolmasa, hiç kimiň özbaşdak hereket etmäge milti

ýokdy. Inňän kiçijik meseleleri merkeziň ygtyýary bilen çözmelidi. Diýmek, demokratiýa ýokdy. Her bir şahsy inisiatiwa howply hadysa hökmünde garalyp onuň rowaçlanmagyna ýol berilmeýärdi. Inisiatiwa diňe agalyk ediji partiýa tarapyndan orta atalmalydyr. Beýle ýagdaýda adamyň öz ýerine ýetirýän işine höwesiniň bolmajaklygy belli. Şonuň üçin totalitar sistema işlemegiň mejbur ediş usullaryna ulanmaklyda ýüz urýar. Ilkibada bu sistemada Staliniň gazaby astynda adamlar işlemäge mejbur edilen bolsa, soň ol az-kem ýumşadylan görnüşde adamlara sütem etmegiň serişdesi bolup geldi. Ýöne şol ýumşadylka adamlaryň işe-de, durmuşda parhsyz garamaklaryny döretdi. Bu bolsa Sowet Soýuzynda ykdysadyýetiň ösüşinde bökençilikleriň döremegini şertlendirdi. 70-80 ýyllarda ykdysadyýetiň ösüşinde durgunlylyk döwrüniň emele gelmegi munuň kanunalaýyk netijesidir. Ine şeýle ýagdaýda Sowet Soýuzy ummasyz möçberde nebitini, gazyny we beýleki gymmatly resurslary çig mal görnüşinde daşary ýurtlara eksport etmegiň hasabyna özüniň çüýrük ýerlerini ýamamaga başlady. Mugthorluk etjek derejesine ýetipdir. Arakeşlik, neşekeşlik, ahlaksyzlyk barha artýardy, jenaýat köpeliýärdi. Şu ýagdaýyň mundan beýläk uzak dowam etdirilmeginiň ýer şarynyň altydan bir bölegini tutup ýatan Sowet Soýuzyny uly bir weýrançylygyň üstünden eltjekdigi eýýäm 80-nji ýyllaryň ortalarynda äşgär boldy. Hut şol sebäplem M.Gorbaçýow jemgyýeti düýpli üýtgedip gurmak syýasatyna öňe sürmek bilen, jemgyýeti demokratizasiýalandyrmaga tarap ugur aldy, ýöne şowsuz boldy. 80-nji ýyllaryň ahyrynda SSSR çuň syýasy we sosial ykdysady krizisi başdan geçirýärdi. Merkezden daşlaşmak meýilleri öz içki garşylyklary hem-de ýaramaz hadysalary bilen halys tapdan düşen jemgyýeti täzelemek ugrundaky barha mese – mälim duýulýardy. Dürli reformalarda ýygnaklarda mitinglerde SSR Soýuzyna girýän respublikalaryň özygtyýarlygy ykdysady, taýdan özbaşdaklygy hakyndaky ideýalar barha işjeň ara lanyp maslahatlaşmaga başlandy.

Türkmenistan SSR-nde hem edil şeýle ýagdaý emele geldi. Respublikanyň jemgyýetçilik syýasy ykdysady we medeni durmuşyndaky işleriň ýagdaýyndan jemgyýetçiligiň kanagatlanmaýandygy mese-mälim ýüze çykdy. Ilatynyň syýasy aňynyň güýçlenmegi ep-esli derejede krizisden çykmagyň ýollaryny kollektiwleýin agtaryp tapmagy aňladýardy. Ine şol wagt hem lider hökmünde S.A.Nyýazow öňe çykdy, ol şol wagt Türkmenistan Kompartiýasynyň MK-synyň birinji sekretary bolup işleýärdi, ol bu wezipä 1985-nji ýylyň dekabrynda bellenipdi.

S.A.Nyýazow hemişe inňän çylşyrymly meseleleri çözmegiň has demokratik ýollaryny gözleýärdi. Türkmenistanyň öz Garaşsyzlygyny gazanmak ýolunda amal aşyrylan möhüm syýasy ädimiň biri-de TSSR-iň Ýokary Sowetiniň 1990-njy ýylyň 22-nji awgustynda yglan eden Jarnamasy - “Türkmenistanyň döwlet özygtyýarlylygy hakyndaky Jarnama” boldy. Onda respublikanyň öz bütin territoriýasyndaky tebigy baýlyklara we serişdelere önümçilige eýelik etmek bütin häkimýetiň türkmen halkynyň gadymdan geläýn taryhy we medeni

mirasynyňhukugy esaslandyryldy. Respublikanyň syýasy we ykdysady babatdaky özygtyýarlygyny hem giňeltmegiň zerurlygy ygylan edildi. Jarnama ähli aňly – düşünjeli güýçleriň demokratiýa ýolunda jebisleşmegine ýardam berdi.

Özygtyýarlygyň jar edilmegi respublikamyzda bolup geýýän demokratik prosesleriň çalt gitmegine ýardam etdi. Şu proses bütin ýurtda bolup geýen hadysalar bilen ýakynndan baglanyşyldy. Eýýäm 1990-njy ýylyň 24-nji maýynda “Dil hakyndaky” kanunyň kabul edilmegi hem hem taryhy waka boldy, ol türkmen diline döwlet dili statusyny berdi. Şonuň bilen birlikde hem bu kanun respublikada ýaşayan beýleki halklaryň diliniň erkin ösmegine hem ulanylmagyna kepillik berdi.

1991-nji ýylyň awgustynda bolan SSSR-iň dargamagyny hem-de ozalky Soýuz respublikalaryň şol sanda Türkmenistanyň hem özygtyýalylyk gazanmagyny çaltlandyrdy.

1990-njy ýylyň 22-nji awgustynda Türkmenistan SSR-niň Ýokary Soweti taryhy resminamany – Türkmenistanyň döwlet özygtyýarlylygy hakynda Jarnamany kabul etdi. Jarnama TSSR-iň çäklerinde ähli ýeriň, ýerasty baýlyklaryň, howa giňişliginiň, suwuň we beýleki baýlyklaryň türkmen halkynyň milli emlägidigi, Respublikanyň özbaşdaklygy, onuň kanunlarynyň hökmürowanlygy, daşary ýurtlar bilen gatnaşyklarda garaşsyzlygy jar etdi. Ol SSSR heniz dargamanka, onuň düzüminde duran Türkmenistanyň döwlet özygtyýarlygyna tarap möhüm ädim ädenligini açyk mälim etdi.

SSKP-iň synmak prosesiniň barha çuňlaşmagy hem-ä SSKP-niň hem-de SSSR-iň dargamagyny gün-günden ýakynlaşdyrdy. 1989-90-njy ýyllarda SSSR-iň hatarynda bolan soýuz respublikalar biri-biriniň yzyndan özleriniň döwlet özbaşdaklygyny jar edip başladylar. Türkmenistan hem şu ugur bilen gitdi. 1990-njy ýylyň 22-nji awgustynda Türkmenistan SSR-niň Ýokary Sowetiniň 3-nji sessiýasynda Türkmenistan döwlet özygtyýarlylygy hakynda Jarnama kabul edildi. Bu garaşsyzlygyň ilkinji jaňydy. SSSR-iň dargamak prosesi dowam etdi, gitdigiçe çuňlaşdyr. 1991-nji ýylyň 19-21-nji awgustynda SSSR-iň ýolbaşçylaryň bir toparynyň harby güýçleri ulanmak arkaly döwlet agdarylyşygyny geçirmek, şeýdiben SSSR-iň dargamak prosesiniň önüni almak maksady bilen geçiren pitneleri şowsuz gutardy. Munuň özi SSSR-iň dargamagyny örän tizlendirdi.

1991-nji ýylyň 26-njy oktýabrynda Türkmenistanda geçirilen referendumda ilatyň absolýüt köpçüligi respublikanyň garaşsyzlygynyň tarapdary bolup ses berdi. Şunuň esasynda 1991-nji ýylyň 27-nji oktýabrynda Türkmenistan SSR-iň Ýokary Sowetiniň nobatdan daşary X sessiýasy Türkmenistanyň garaşsyzlygy we döwlet gurluşynyň esaslary hakynda Konstitusion kanun kabul etdi. Ol kanun türkmen halkynyň özygtyýarlygyny we milli döwletlilikini ýuridiki taýdan berketdi. Biraz soňrak 1991-nji ýylyň 8-nji dekabrynda bolsa ozalky SSSR-iň soýuz

respublikanyň üçisiniň baştutanlary Russiýa Federasiýanyň Prezidenti B.Ýelsin, Ukrainanyň Prezidenti L.Krawçuk hem-de Belarusiýanyň Ýokary Sowet Baýlygy Şuşkewiç Minskde duşuşyp SSSR-iň ýatyrylandygyny we Garaşsyz Döwletleriň Arkalaşygynyň (GDA) döredilýändigini jar etdiler. Bu mesele boýunça 1991-nji ýylyň 12-13-nji dekabrynda Aşgabatda Türkmenistanyň, Özbegistanyň, Täjigistanyň, Gazygystanyň, Gyrgystanyň döwlet baştutanlary S.Nyýazow, N.A.Nazarbaýew, Y.A.Karimow, A.Akaýew, Nabiýew duşuşdylar we özara ylalaşdylar. GDA-nyň döreýändigini baradaky resminama 1991-nji ýylyň 21-nji dekabrynda Almatada gol çekildi. Oňa Garaşsyz Türkmenistan hem goşuldy.

1991-nji ýylyň 26-njy oktyabrynda Türkmenistan SSR-inde ähliahalk sala salyşygy geçirildi. Onda bir mesele: “SSSR-iň düzümine galmalymy ýa-da özbaşdak döwlet bolmalymy?” diýen mesele çözülýär. Elbetde, Gyzyly imperiýanyň dargap barýan şertlerinde onuň netijesi önünden bellidi. Oňa garamazdan, sala salyş özünü ödedi: ol öz garaşsyz döwletini gurmak barada bütün Türkmenistan halkynyň erk islegini bir ýere çugdamlady. Ses bermäge gatnaşan raýatlaryň 94,1%-i Türkmenistanyň özbaşdak döwlet bolmagyny goldady.

Sala-salyşygyň (referendумыň) ertesi 27-nji oktyabrda TSSR Ýokary Sowetiniň nobatdan daşary maslahaty çagyryldy. Maslahatda “Türkmenistanyň Garaşsyzlygy we döwlet gurluşynyň esaslary hakyndaky” Konstitusion kanun kabul edildi. Onda jemi 20 madda bar. Olaryň hemmesi hem örän möhüm bolup, Ruhnamada hem tutuşlygyna berilýär. Şol maddalaryň ilkinji başisini resminama hökmünde getirýäris:

“1. Türkmenistan SSR-niň çäginde öz içine alýan Garaşsyz, Demokratik döwleti Türkmenistany jar etmeli.

Türkmenistanyň Garaşsyzlygy belent maksatlaryň hatyrasyna türkmen halkynyň öz hakyky milli döwletini edinmeginiň hatyrasyna, millete, jynsyna, sosial gelip çykyşyna we uýýan dinine garamazdan, her bir adam üçin Türkmenistanyň Baş Kanununda adam hukuklarynyň ähliumumy jarnamasyna we halkara hukugynyň beýleki normalarynda göz önünde tutulýan hukuklary, azatlyklary üpjün etmegiň, kanun agalyk edýän ynsanperwer, demokratik jemgyýet gurmagyň hatyrasyna jar edilýär.

2. Türkmenistanyň döwlet gurluşynyň formasy respublikadyr. Bu respublikada döwlet häkimýetiniň eýesi halkdyr, ol öz häkimýetini gös-göni halk geňeşiniň (Referendумыň), wekilçilikli organlarynyň üsti bilen amala aşyrýar.

3. Türkmenistanyň bütin çäginde Türkmenistanyň baş kanuny we kanunlary agalayk edýär...

4. Türkmenistanyň çägi emele gelen serhetlerde eldegirilmesizdir we bölünmezdir.

5. Türkmenistanda döwlet häkimýeti ony kanun çykaryjy häkimýete, ýerine ýetiriji häkimýrte we sud häkimýetine bölmek prinsipi boýunça amala aşyrylýar.”

Konstitusion kanunda Türkmenistanyň çäklerindäki ýer, ýerasty baýlyklar, howa giňişligi, suw we beýleki tebigy gorlar, deňiz ykdysady zolagy halkyň milli başlygydyr, eýeçiligidir we respublikanyň garaşsyzlygynyň maddy esasydyr diýilýär. Türkmenistanyň ykdysadyýetde bazar gatnaşygyna geçýänligi, özüniň daşary, içeri, harby, maliýe syýasatlaryny, pul ulgamyny özbaşdak kesgitleýändigini nygtalýar. Konstitusion kanun türkmen halkynyň milli medeni taýdan täzedan rowaçlanmagy, onuň özüniň milletdigine düşünişiniň artmagy, milli dāp-dessurlaryny ýañadan dikeltmegi, öz dilini döwlet dili höhmünde giňden ulanmagy hakda türkmen döwletiniň alada edijidigini tekrarlap, şonuň bilen bir wagtda Respublikanyň çäklerinde ýaşayan ähli milletleriň, halkyýetleriň we milli medeni taýdan erkin ösmek hukugyny kepillendirdi.

Konstitusion kanun kabul edilen pursatyndan güýje girdi. Kanunda jar edilen maksatlara ýetmek üçin syýasata ýugrulan, hökmürowan totalitar ulgamyny, onuň buýruk beriji häkimýet edaralaryny aýgytly suratda syndyryp, demokratik gymmatlyklary we erkin bazar gatnaşyklaryny ileri tutýan, raýatlaryň hakyky azatlyklaryny we hukugyny üpjün edýän häkimýet edaralaryny döretmeli. Döwlet syýasatyny amala aşyrmakda örän töwekgelli we paýhaslylyk gerekdi. Ýaş milli döwleti gurmak işini giň möçberli syýasy hem-de syýsy hem-de ykdysdy özgertmeleri geçirmek bilen utgaşykly alyp barmaly-dy. Şunda ykdysadyýetiň aşak gaçyp, ilatyň köp böleginiň ýaşayşynyň derejesiniň peselmeginden ägā bolmalydy. Çünki şeýle ýagdaý, öňki SSSR-iň ýerinde dörän käbir ýaş döwletlerde boluşy ýaly jemgyýetde dartgynlylygyň güýçlenmegine eltpärdi. Döwlet özbaşdaklygyna howp salýan başga-da käbir ýagdaýlar ýok dāldi. Goňşy Owganystanda uruş gidýärdi. Tçjigistanda içki dawalar ýitileşýärdi. Beýleki goňşy döwletlerde hem jemgyýetçilik parahatlygy bozulypdy. Bu ýagdaýlaryň Türkmenistana hem zyýanly täsir etmegi mümkindi. Ýenr bir bellemelei zat: Ýaş döwletde heniz özbaşdak hereket etmegiň tejribesi ýeterlik dāldi, bu hasam daşary syýasatda āşgār ýüze çykýardy.

Emma şol wagtlarda hem Türkmenistan şu çylşyrymly wezipeleriň çözgüdini tapmagy başardy. Döwlet syýasatyny ýöretmegiň ilkinji ādimlerinden başlap, oýlanyşykly hereket edildi. Bada-bat ýurduň hukuk goraýjy, milli howpsyzlyk edaralary özgerdildi. Türkmenistanyň özygtyýarly döwlet hökmündäki

nyşanlary, Döwlet baýdagy, Döwlet tugrasy (Gerbi), Döwlet senasy (Gimni) döredildi. Türkmenistanyň öz ýaragly güýçleri döredildi. Daşary ýurtlar bilen gatnaşyklary ýola goýmak maksady bilen Daşary işler ministrligi, Daşary ykdysady aragatnaşyklar ministrligi, Daşary ykdysady bank we beýleki ýöriteleşdirilen edaralar işläp başlady.

1992-nji ýylyň 18-nji maýynda Türkmenistanyň Ýokary Sowetiniň maslahatynda Türkmenistanyň Konstitusiýasy—Baş kanuny kabul edildi. Konstitusiýada respublikanyň döwlet gurluşygynyň esaslary, raýatlaryň esasy hukuklary, azatlyklary hem borçlary, häkimýet we dolandyryş edaralary we saýlaw ulgamy aýdyň kesgitlenildi. Konstitusiýada täze hojalyk gatnaşyklaryna—bazar ykdysadyýetine geçmäge alnan ugur öz beýanyny tapýar, eýeçiligiň ähli görnüşleriniň ösmegi üçin deň şertleriň döreýänligi, şeýle hem olaryň deň derejede goralýandygy kepillendirilýär. Türkmenistanda Milli galkynyş hereketiniň rowaçlanmagyna, raýatlar jemgyýetiniň, onuň ähli gatlaklarynyň jebisleşmegine, dinara ylalaşygynyň we milli toparlaryň arasyndaky deňligi saklamaga aýratyn uly ähmiýet berilýär.

Baş Kanunymyza laýyklykda, Türkmenistan demokratik, hukuk we dünýewi döwlet bolup, onda döwleti dolandyrmak Prezident respublikasy görnüşinde amala aşyrylýar.

Türkmenistan öz çäklerinde hökmürowan we bütin häkimiýete eýe bolup, iüeri we daşary syýsaty özbaşdak amala aşyrýar. Türkmenistanyň döwlet özygtyýarlylygy eýeleýän meýdany bitewi we bölünmezdir. Ozalky TSSR Ýokary Soweti indi Türkmenistanyň Mejlisi (Parlamenti), Ministrler Soweti (Hökümeti), Ministrler Kabineti diýlip atlandyrylýar. Öňli obalstlara indi welaýatlar, raýonlara etraplar diýilýär. Welaýatlara, etraplara häkim belleniýär, oba geňeşleriniň işine arçynlar baştutanlyk edýär.

Türkmenistanda 5 welaýat: Ahal (ozalky Aşgabat), Balkan (Krasnowodsk), Mary, Lebap (ozalky Çärjew), Daşoguz welaýatlary we 52 etrap bar. Ýurtda 21 şäher, 76 şäherçe, 557 oba geňeşlikleri bar. Aşgabat şäheri ýurduň paýtagty. Türkmenistanyň meýdany 491,2 müň inedördül km, ilaty 6,1 mln adama barabar. Ilatyň 48,7%-i şäherlerde, 51,3%-i obalarda ýaşaýar. Türkmenistanyň ilatynyň 90%-ine golaýy türkmenler. Ýurtda özbekler, rus, gazak, azerbeýjanlar, ermeniler, buluçlar we başga-da onlarça milletiň wekilleri ýaşaýar.

Konstitusiýada Türkmenistana demokratik, hukuk we dünýewi döwlet diýilmegi giň manysynda döwlet gurluşynda alnan ugry we belent maksatlary aňladýar. Türkmenistanda demokratik döwlet gurmak işi halkyň tejribesine,

goldawyna we işeňňir gatnaşmagyna easaslanýar. Ol ähliumumy demokratik ýörelgelere laýyk gelýär. Hukuk dýwletiniň kemala gelmegi düýpgöter täze hukuk ulgamynyň döredilmegi bilen başlanyşykly. Hukuk döwletinde hukuklylyk, adalatlylyk kada bolamaly. Öňki döwürde bolsa bu tersinedi. Raýatlyk azatlyklary we hukuklary jar edilse-de, äsgerilmän, kähalatlarda bolsa depgilenipdi. Hukugyň döwletden rüstem bolmagyny gazanmak häzirki wagtda amala aşýan hukuk özgertmesiniň özeni bolup durýar. Dünýewi döwlet barada aýdylanda, onda din döwletden aýrylan, ateistik ýörelgelere hem eýerilmeýärdi. Döwletiň magaryf ulgamy dini birleşiklerden aýry we dünýewi häsiýete eýe. Dünýewi döwletde raýatlyk hukuklary azatlyklary agdyklyk etmeli. Bu siwilizasiýalaşan döwletiň we jemgyýetiň ýokary görnüşidir. Syýasy babatda ýurdy dolandyrmagyň prezidentlik formasy saýlanyp alyndy.

Geçiş döwründe birinji etapyň, ýagny transformasiýanyň döwlet gurluşy babatynda wezipelerini iş ýüzünde çözmeklik 1992-nji ýylyň 18-nji maýynda Garassyz Türkmenistanyň Konstitusiýasyny kabul etmekden başlandy. Onda konstitution gurluşyň esaslary, adamyň we raýatyň esasy hukuklary, azatlyklary hem-de borçlary, häkimiýet we dolandyryş organlarynyň sistemasy, saýlaw sistemasy kesgitlendi.

Türkmenistanda döwleti dolandyrmaklyk prezident respublikasy formasynada amala aşyrylýar diýlip, biziň Konstitusiýamyzda kesgitlendi.

Birnäçe resminamalarda näme üçin bizde döwleti dolandyrmagyň prezident respublikasy formasy saylanyp-seçilip alyndy diýlen sowala jogap bar. 1994-nji ýylyň 23-nji aprelinde Russiýanyň köpçülikleýin habar beriş serişdeleriniň ýolbaşçylary bilen geçirilen duşuşykda şeýle diýilýär: “Garassyzlygy gazanmak bilen, biz iki sany çylşyrymly meselä sezewar bolduk-olaryň biri jemgyýetçilik gurluşynyň üýtgemegidir we ikinji ykdysady reformalaryň geçirilmegidir. Eýeçiligiň formasynyň üýtgedilmegi taryhda hemişe konfliktlere we gandökülişiklere getirýärdi. Mundan gaça durmak üçin biz 10 ýyl möhletli geçiş döwrüni kesgitledik... 70 ýylyň dowamynda halkyň “aňyna kommunizme, Leniniň ideýalaryna bolan ynamy siňdirdiler. Häzir halk nämä ynanmaly? Haýsy dünýewi, demokratik jemgyýete ynanmaly?.. Sebäbi geçiş döwründe hem adam näme-de bolsa bir zada ynanmak isleýär.”

Türkmenistanda Prezident döwlet häkimiýetiniň ýokary simwoly hökmünde oňa ynanylan Konstitution ygtyýarlyklara laýyklykda çylşyrymly geçiş döwründe adamlaryň goraglylygyny, jemgyýetiň jebisligini üpjün etmegiň kepillendirijisidir. Döwletimiziň täze Konstitusiýasyna laýyklykda Garassyz Türkmenistanyň 1992-nji ýylyň 21-nji iýunynda geçirilen ilkinji Prezidentiň saýlawlarynyň jemleri şunuň aýdyň subutnamasydyr. S.A.Nyýazow biragyzdan Prezident saýlandy. 1994-nji ýylyň 15-nji ýanwarynda geçirilen ählihalk referendumynyň netijesinde

S.Nyýazowyň prezidentlik ygtyýarlyklarynyň nobatdaky saýlawy geçirmezden ýene-de bir möhlete uzaldylmagy Prezidentiniň uly abraýyny tassyklady.

Türkmenistanyň Esasy Kanunyna laýyklykda ýerine ýetiriji häkimiýetiň organlary-Prezident tarapyndan baştutanlyk edilýän Ministrler Kabineti, döwlet baştutanynyň ýerlerdäki wekilleri bolup durýan, Prezident tarapyndan wezipesine bellenilýän we wezipesinden boşadylýan, Prezidente hasabat berýän welaýat, şäher, etrap häkimleri düzüldi.

1999-njy ýylyň 27-29-njy dekabrynda geçirilen Türkmenistanyň Ýaşulularynyň IX Döwlet Maslahatynyň, Halk Maslahatanyň we Umumymili “Galkynyş” Hereketiniň bilelikdäki mejlisinde Saparmyrat Türkmenbaýy Türkmenistanyň ömürlük Prezidentligine saýlandy.

2001-njy ýylyň 21-22-nji maýynda Dünýä türkmenleriniň Ynsanperwer birleşiginiň VI maslahatynda Saparmyrat Türkmenbaýa ahli dünýä türkmenler tarapyndan “Beýik” adyny dakmaklygy tekliptdiler we bu teklipt halk köpçüligi tarapyndan gyzgyn goldaw tapdy.

2003-nji ýylyň awgustynda geçirilen Türkmenistanyň Ýaşulularynyň XIV Döwlet Maslahatynyň, Halk Maslahatanyň we Umumymili “Galkynyş” hereketiniň bilelikdäki mejlisinde Saparmyrat Türkmenbaýy Türkmenistanyň Halk Maslahatynyň ömürlük başlyklygyna saýlandy.

2004-nji ýylyň okýabrynda geçirilen XV Döwlet Maslahatynyň, Halk Maslahatanyň we Umumymili “Galkynyş” hereketiniň bilelikdäki mejlisinde Saparmyrat Türkmenbaýy “Ruhnama ” ordenini bilen sylaglandy.

Türkmenistanyň öz ýurdunda geçmişde döreden güýçli döwlet birleşmeleri dürli sebäplere görä saklanyp galmady. Onuň görnükli wekilleri başga regionlarda ululy-kiçili döwletleriň, kuwwatly imperiýalaryň kemala gelmegine we ösmegine ýardam beripdirler. Türkmen halkynyň 700 ýyldan hem köp wagtyň dowamynda öz ýurdunda doly garaşsyz döwleti bolmandy. Türkmenistan SSR-niň döredilmegi milli döwletiň gaýtadan döredilmeginde obýektiw taýdan möhüm ädim bolupdy, şol bir wagtda soýuz döwletiniň unitar häsiýeti onuň düzümine girýän respublikalaryň şol sanda Türkmenistanyň hem garaşsyzlygyny ýöne bir jar edilen ýagdaýda goýýardy.

1991-nji ýylyň dekabrynda SSSR-iň dargamagy, Türkmenistanyň öz garaşsyzlygyny yglan etmegi ilkinji nobatda döwlet-hukuk gurluşynyň modelini saylap almak wezipesini öňe sürdi.

Modernizasiýalasdyrmak jemgyýetçilik durmuşynda dartgynlylygyň güýçlenmegi, sosial taýdan gözegçiligiň mehanizminiň gowşamagy we jemgyýetde bolup geýýän prosesleri dolandyrmagyň peselmegi bilen howpludyr.

Dünýä tejribesiniň görkezişine görä, ösüşiň fazalarynyň çalyşmagynyň klassyky shemasy bazis strukturalaryndaky üýtgeşmelerden syýasy nadstroýka tarapaşakdan baslanýan hereketi göz önünde tutýar. Bu modeliň häsiýetli aýratynlygy täze, mysal üçin, kapitalistik układyň önümçiligiň jemgyýetçilik görnüşine öz-özünden ösüşiniň geçiş döwründe milli-döwlet integrasiýasynyň berkleşdiriji esasy bolup durýanlygyndadyr.

Türkmenistan garaşsyzlygyny üpjün etmegi we jemgyýetçilik gatnaşyklaryny reformirlemegi öz önünde maksat edip goýan-da bolsa, göz önünde tutulan özgerişlikleri durmuşa geçirmäge we geçiş döwründe jemgyýetiň durnuklylygyny saklamaga ukyply syýasy-hukuk instrumentiniň bolmandygy zerarly mesele çylşyrymlaşýardy.

Bar bolan döwlet mehanizmi özbaşdak işlemäge uýgunlaşmandy. Soýuzyň döwlet sistemasyna goşulmak bilen, ol iş ýüzünde merkezden gelýän toparlary geçiriji organdy.

Emele gelen ýagdaý ösüşiň täze modelini gözlemäge, geçirilýän özgerişliklerde döwletiň tebigaty, orny we roly baradaky garaýyşlaryň, “özygtyýarlylyk”, “demokratiýa”, “dünýewi, demokratik, hukuk” döwlet ýaly düşüňjeleriň mazmunyny we beýlekileri saldarlap görmäge bolan islegi aktualaşdyrdy.

Dünýä tejribesiniň analizi, ýurdumyzda geçirilýän reformalaryň ilkinji ädimleriniň ylmy taýdan umumylaşdyrylmagy döwlet gurnamagyň Prezident tarapyndan özboluşly doktorinasynyň işlenip düzülmegine getirdi.

Doktrinanyň manysy döwlet gurnamagyň modelinde bar bolan we häzirki zaman başlangyçlarynyň utgaşmagynyň zerurlygyndadyr, “bu modeliň umumy kabul edilen tipli sypatlary bilen birlikde milli aýratynlyklary hem bar”. Onuň içinden eriş-argaç bolup geýýän ideýa öz ykbalyňy özüň kesgitlemegiň, milli garaşsyzlygyň, özygtyýarlygyň nesilden-nesle umumy milli arzuw-hyýallary, onuň pähim-paýhasy, döp-dessurlary, milli häsiýeti we adalatly jemgyýet hakyndaky öz garaýyşlary jemlenipdir.

Jemgyýetiň döwlet gurluşynyň modeli işlenip düzülende milli çeşmelere ýüzlenmek milli-döwlet integrasiýasynyň dünýä tejribesiniň analizine we türkmen halkynyň gadymdan miras galan gymmatlyklaryna esaslanýar.

Geçmiş taryhymyzda patyşa Russiýasy tarapyndan Orta Aziýa sebitiniň basylyp alynmagy onda ýaşaýan halklaryň jemgyýetçilik ösüşiniň ewolýusiýasyny bozdy. Olaryň durmuş obrazy, dini we dünýewi gymmatlyklary basybalyjylar tarapyndan getirilen günbatar medeniýetinden iňňän tapawutlydy. Patyşa hökümeti halkyň durmuşyndaky milli aýratynlyklary esasan saklap, Ýewropa tipindäki hukuk-döwlet başlangyçlaryny ornaşdyryp başlady. Bu ýagdaý uzak wagtyň dowamynda ilat tarapyndan kabul edilmedi. 1917-nji ýylyň oktýabryndan soňky wakalar we tutuş sowet döwri täze döwlet-hukuk gatnaşyklarynyň kemala geliş prosesini çaltlaşdyrdy. Sowet häkimiýetiniň ähli ýyllarynda öňki döp bolan sazlaýjylary täze nusgadaky düzgünler bilen çalyşmak prosesi bolup geçdi.

Döwletiň we hukugyň emele gelmeginde medeniýet uly rol oýnaýar. Onuň bu roluny ykrar etmeklik Gündogaryň we Günbataryň alymlaryna häsiýetlidir. Mysal üçin, fransuz R. Dawid şeýle tassyklaýar: “roman-german hukuk sistemasy hiç wagtda hem medeniýetiň umumylygyndan başga hiç bir zada esaslanmandy, ol haýsydyr bir syýasy maksatdan garaşsyz döredi we özüniň ýaşamagyny dowam etdirdi (Dawid R. Osnownyýe prawowyýe sistemy sowremennosti. M., 1998, 46 sah). Şol bir wagtyň özünde medeni başlangyçlaryň döwletiň we onuň institutlarynyň durkunyň emele gelmegine täsir edýändigini hakyndaky düzgüniň praktiki taýdan durmuşa geçirilmändigini beýle-de dursun, hatda bu düzgün hakynda ylym işlenip düzülmedi.

Durmuşyň köp taraply meselelerini çözmegiň esasy guraly näme? Türkmenbaşy tarapyndan işlenip düzülen konsepsiýa laýyklykda, demokratik, dünýewi we hukuk döwleti şeýle gural boldy.

Konsepsiýanyň durmuşa geçirilmegi häkimiýet we dolandyryş organlarynyň gaýtadan guralmagyny talap edýardi, munuň esasy elementi bolsa ýerine ýetiriji häkimiýetiň güýçlendirilmegi bolup durýar.

Häzirki zamanda häkimiýet strukturalarynyň ösüşi saldarlap göründe, ençeme ýurtlarda soňky onýyllyklarda häkimiýetiň ýerine ýetiriji şahasynyň has redikal üýtgeşikliklere sezewar bolandygy görünýär. Onuň funksiýasy düýpgöter üýtgedi, döwletiň işlerini dolandyrmagyň täze formalary we metodlary ösüp ýetişdi. Ýerine ýetiriji häkimiýetiň güýçlenmegi umumy meýil boldy. Ýerine ýetiriji häkimiýet wakalaryň gidişine iňňän düşbi, olar bilen göniden-göni baglanyşykly, bolup geçýän täzelikleriň ähli üýtgeşmelerine işeňňir täsir etmäge ukyply durýar.

Ýerine ýetiriji häkimiýetiň ygtyýarlarynyň çäkleriniň, onuň işlemeginiň formalarynyň we metodlarynyň kanun tarapyndan kesgitlenýändigini tebigydyr.

Ýöne ýerine ýetiriji organlaryň işini kanunlaryň mehaniki ýerine ýetirilmeginden ybarat edip bolmaz. Häli-şindi çylşyrymly problemalaryň döreýän ýagdayyna çakgan seslenmeli bolýan geçiş döwründe, onuň ýagdaýa görä hereketler etmek üçin ýeterlik giňişligi bolmalydyr.

Şeýle görnüşde formirlenen ýörelge döwlet gurluşynyň täze modeliniň gurnalmagynyň esasynda tutdy. Bütindünýä demokratik tejribesinden ugur alyp, Prezident respublikasy Türkmenistanda häkimiýetiň aňrybas ýaramly formasy hökmünde ykrar edildi. Prezidentlik instituty özüniň köklerini gadymy taryhdan alyp gaýdyp, XX asyryň II ýarymynda ykdysadyýetini we syýasy institutlaryny rekonstruksiya edýän ýurtlaryň ählisinde ulanyldy. Prezidentligiň konstitusion institut hökmünde girizilmegi dürli döwletlerde ABŞ-da we Fransiýada, Germaniýada we Italiýada, Hindistanda we Türkiýede, Indoneziýada we Päkistanda, Latyn Amerikasy we Afrika ýurtlarynyň aglaba köplüğinde, basga-da birnäçe ýurtlarda amala aşyryldy. Dolandyryşyň şu formasy GDA-nyň ýurtlarynda hem girizildi.

Täze Galkynyşlar we beýik Özgertmeler zamanasy hormatly Prezidentimiziň parasatly baştutanlygynda ägirt uly taslamalaryň amala aşyrylýan we durmuşa geçirilýän zamanasydyr.

Türkmenistan-Hytaý gaz geçirijisi

2006-njy ýylyň 3-nji aprelinde Baş Ylalaşyga Pekinde gol çekildi. 2007-nji ýylyň 17-18-nji iýulynda Hormatly Prezidentimiz Gurbanguly Berdimuhamedowyň Hytaý Halk Respublikasyna bolan döwlet saparynyň gutarnykly barşynda badalga berildi. 2007-nji ýylyň 29-njy awgustynda Amyderýanyň sag kenaryndaky Samandeppe meýdançasynynda geçirilen dabarada hormatly Prezidentimiz tarapyndan ak pata berildi. 2009-njy ýylyň 3-nji iyunynda Aşgabatda hormatly Prezidentimiziň Hytaý Halk Respublikasynyň Döwlet Geňeşiniň Premýeriniň orunbasary Li Kesýan bilen geçiren gepleşikleriniň netijesinde. 30 ýylyň dowamynda Hytaýyň her ýylda aljak türkmen gazynyň möçberi 40 milliard kubmetre barabar bolar. 2009-njy ýylyň 14-nji dekabrynda 4 döwletiň ýolbaşçylarynyň gatnaşmagynda şu gaz geçirijiniň açylyş dabarasy boldy. Häzirki wagtda dünýäde sarp edilýän energiýa serişdeleriniň 15 göterimi Hytaýyň paýyna düşýär. Hytaýyň 2010-njy ýyldan soňra ýer ýüzüniň iň uly energiýa bazary bolmagyna garaşylýar. Çaklamalara görä, 2030-njy ýylda ýer ýüzünde ulanyljak energiýanyň başdan bir bölegini Hytaý sarp ediler.

2008-nji ýylda Hytaý 80,7 mlrd kubmetr tebigy gazy sarp edipdir. Bu görkeziji 2030-njy ýylda 221-250 mlrd kubmetre barabar bolar. Tebigy gaza bolan islegiň şeýle derejede ösmegi we içerki önümçiligiň bu önümçiligi

kanagatlandyryp bilmezligi Hytaýy tebigy gazyň importyny artdyrmaga iterýär. Şonuň üçin hem, bu ýurt türkmen gazyna örän uly gyzyklanma bildirýär.

Türkmenistanyň uglewodorod serişdeleriniň mukdary 20,8 tonna nebite we 24,6 trillion kubmetr gaza barabardyr. Türkmenistanda 2008-nji ýylda jemi 70,5 mlrd gaz öndürildi, şu ýyl bolsa ony 75 mlrd kubmetre ýetirmek göz önünde tutulýar.

Türkmenistanyň çäginde geçýän böleginiň uzynlygy 184,5 km, Özbegistanyň içinden geçýän böleginiň uzynlygy 490 km, Gazgystanyň çäginde geçýän böleginiň uzynlygy 1300 km. gowrak, Hytaýyň çägindeki uzynlygy bolsa 4500 km. Täsin energetika magistralynyň gurluşygynda in ýokary tehnologiýalar we batyrgaý inženerçilik çözgütleri ulanyldy.

Malaý-Bagtyýarlyk türkmen uçastogyndaky gurluşyklarynda dünýä tejribesinde ilkinji gezek örän çylşyrymly işler amala aşyrylyp, diametri 1420 mml we uzynlygy 1740 metr bolan turbalar Amyderýanyň astyndan geçýär. Ýerasty desganyň agramy 1350 tonnadyr. Ol derýanyň aşagynda 20-25 metr çuňlukda burawlandy. Halkara gaz geçirijisi Özbegistanyň çäginde 2 ýerde demir ýoluny, 10 ýerde bolsa awtoulag ýoluny kesip geçýär. Gazagystanyň çäginde geçýän böleginde 6 ýerde demir ýoluň we 56 ýerde awtomobil ýollarynyň aşagyndan, şeýle hem 37 ýerde suwly päsgelçiliklerden geçýär, olaryň in ululary-Syrderýa we Ili derýalarydyr.

Türkmenistan bilen Özbegistanyň serhedinde 1 baş stansiýa gurlup, ýangyç geçirijiniň tutuş trassasynyň ugrunda 9 sany kompressor stansiýalary, liniýadaky kranly uzelleriň 158-i, dolandyryşyň distansion terminallarynyň 46-sy bar. Serhet ýakasynda gazyň harçlanyşyny ölçeýän 2 sany uzel guruldy.

184,5 kilometrlik Malaý-Bagtyýarlyk gaz geçirijisi önümçilik infrastrukturasynyň möhüm bölegidir. Ol beýleki desgalaryň birnäçesi bilen bilelikde, Russiýanyň “Stroytransgaz” kompaniýasy tarapyndan guruldy. Bu gaz geçiriji Türkmenistan bilen Özbegistanyň serhedinde ýerleşýän Malaý ýatagyny Transaziýa energoköprüsi bilen birikdirdi.

Gaz geçirijiniň diňe şu ujypsyz bölegini gurmak üçin biziň döwletimiz 356 million ýewro möçberinde serişde goýberdi.

Amyderýanyň sag tarapyndaky Samandepede Türkmenistan-Hytaý gaz geçirijisi boýunça Hytaýa ugradyljak türkmen gazyny arassalaýjy zawodlaryň ikisiniň gurluşygy ýola goýuldy. Olaryň ýylda 5 milliard kubmetr gazy arassalamaga mümkinçilik berýän birinjisiniň gurluşygy doly tamamlady. Hytaýyň

Milli nebit-gaz korporasiýasynyň Samandepede bina edýän tebigy gazy gaýtadan işleýän-arassalaýan zawody uly desga bolar. Bu zawodda her ýylda gazyň 5 mlrd kubmetrini gaýtadan işlener.

Müňlerçe tonna kükürt we kondensat hem alnar. Onda enjamlaryň 426-sy we güýçlendiriji tehnikalaryň 178-si ornaşdyryldy.

Gazyň 8 milliard kubmetrini arassalap, gaz geçiriji boýunça akdyrmaga taýýar edýän ikinjisiniň gurluşygy häzir çalt depginde alnyp barylýar.

Kesgitlemelere görä deslapky 30 mlrd kubmetr gazyň 17mlrdy Malaý we Üçajy ýataklaryndan, 13 mlrdy «Bagtyýarlyk» meýdançadan alnar. Amyderýanyň sag kenaryndaky «Bagtyýarlyk» şertnamalaýyn meýdançada Hytaý Halk Respublikasynyň Milli nebit-gaz korporasiýasy iş alyp barýar.

Ýaşyldepede meýdançasynyň golaýynda hem edil şunuň ýaly zawod gurlar. Bu önümçilik kuwwatlyklary Türkmenistan-Hytaý gaz geçirijisine arassalanylan «mawy ýangyjy» bökdençsiz akdyrar.

Eýýäm 2012-nji ýyla çenli Transaziýa turba geçirijisi doly taslama kuwwatyna çykarylýar.

Mälim bolşy ýaly, Türkmenistan dünýäniň nebitgaz serişdelerine iň baý ýurtlaryň başisiniň hataryna girýär. Halkara we ýurdumyzyň bilermenleriniň baha bermegine görä, onuň çig mal serişdeleri nebitiň 20,8 milliard tonnasyna we tebigy gazyň 24,6 trillion kubmetrine deňdir. “Türkmengeologiýa” Döwlet korporasiýasynyň hünärmenleri Mary welaýatynyň Ýolöten etrabyndaky Minara ýatagyndaky birinji guýusynda geçiren barlaglarynyň netijesinde tebigy gazyň uly akymy alyndy.

Minara ýatagynda ilkinji üstünlik 2009-njy ýylyň ortalaryna gazanylypdy. Şol ýyl Minara ýatagyndaky guýy burawlananda, 4 müň metrden gowrak çunlukdan bir gije-gündiziň dowamynda 4,3 million kub metr absolýut erkin nebitli kuwwatly gaz akymy alyndy. Minara ýatagy golaýda açylan Günorta Ýolöten - Osman ýatagy bilen çäk taýdan golaýda ýerleşýändir. Minarada ýüze çykarylan tebigy gazyň iri ýataklary Günorta Ýolöten - Osmandaky «mawy ýangyjyň» gorlary baradaky iň ýokary çaklamalaryň degerli tassyklamasy bolup durýar.

Garaşsyz audit barlagynyň netijeleri boýunça bu ýatak dünýädäki iň iri ýataklaryň biri hökmünde ykrar edildi. Hytaýly hünärmenler golaýda Günorta Ýolöten-Osman ýatagynda çuňlugy 4795 metr bolan 29-njy guýyny burawlamagy tamamladylar. «Türkmengeologiýa» döwlet korporasiýasy tarapyndan geçirilen bu

guýyny synap görmek netijesinde 4645–4660 metr çuňluk aralygynda gazyň senagat akymy ýüze çykarylady.

Türkmen hünärmenleri häzirki wagtda Günorta Ýolöten — Osman we Ýaşlar ýataklarynda, şonuň ýaly-da, golaýda ýerleşýän beýleki geljegi uly meýdançalarda - Günorta Garaköl, Garaköl, Jürji, Gazanly, Gündogar Ýolöten, Günbatar Ýandakly meýdanlarynda gözleg-agtaryş işlerini dowam etdirýärler.

Atamyrat – Kerkiçi demir ýol köprüsi

1. Amyderýanyň üstünden geçýän Atamyrat – Kerkiçi demir ýol köprüsiniň uzynlygy 1414 metrdir.
2. Bahasy ABŞ-nyň 123 million dollaryna deň bu ägirt desga Ukrainanyň “Dneprogiprotrans” institutynyň taslamasy boýunça guruldy.
3. Köpri her haýsy 110 metre deň bolan 12 sany polat sütün aralyklardan we her haýsy 33,6 metre barabar bolan başlangyç kenar sütün aralyklaryň ikisinden ybarat bolup, onuň kömekçi we hyzmat edýän hojalyklary bar.
4. Köpriniň gurluşygynda agramy 120 tonna bolan Germaniýadan getirilen “Baue BS” buraw maşynlary we her biriniň gije-gündiziň dowamynda 960 kubmetr beton öndürýän kuwwatlylygy bolan dört sany zawod işledildi.

Döwletabat – Sarahs – Hangeran gaz geçirijisi

1. Türkmenistanyň we Eýran Yslam Respublikasynyň arasynda 1995-nji ýylyň 4-nji iýulynda tebigy gazy satyn almak – satmak barada baglaşylan şertnama we 2009-njy ýylyň 11-nji iýulyndaky goşmaça ylalaşyga laýyklykda, Döwletabat gaz kâninden Eýrana ýylda 6 milliard kub metr gaz ibermek göz önünde tutuldy.
2. Gaz geçirijiniň taslama uzynlygy 30,5 kilometre, diametri 1020 millimetre barabardyr.
3. Gaz geçirijiniň geçirijilik ukyby bir ýylda 12 milliard kub metr gaza deňdir.
4. 2009-njy ýylyň iýulynda Aşgabatda geçirilen türkmen-eýran gepleşikleriniň netijeleri boýunça iberilýän gazyň möçberini bir ýylda 14 milliard kub metre çenli artdyrmak göz önünde tutuldy. Onuň 8 milliard kub metri Körpeje ýatagyndan (Günbatar Türkmenistan), 6 milliard kub metri bolsa (Günorta-Gündogar Türkmenistan) alynýar.
5. Döwletabat-Sarahs-Hangeran gaz geçirijisi 2010-njy ýylyň 6-njy ýanwarynda Türkmenistanyň we Eýran Yslam Respublikasynyň Prezidentleriniň gatnaşmagynda dabaraly ýagdaýda işe girizildi.

Amyderýa köprüsi

Atamyrat-Kerkiçi demirýol köprüsiniň uzynlygy 1414 metrdir. Bu ägirt uly desganyň sebitde deňi-taýy ýokdur. Bahasy ABŞ-nyň 123 million dollaryna barabardyr. Taslamany “Dneprogiprotrans” institutynyň hünärmenleri

taýýarladylar. Gurluşygy “Ukrtransstroý” döwlet korporasiýasy we türkmen işgärleri bilelikde amala aşyrýarlar.

Çylşyrymly demirbeton we metal gurnamalardan durýan häzirki zaman inžinerçilik desgasy agyr ýükli demirýol wagonlarynyň örän uly agramyna, şeýle hem Rihteriň şkalasy boýunça güýji 8 balla barabar bolan ýerasty sarsgynlaryna döz gelmäne ukyplydyr.

Köpri 110 m. aralykdaky direg sütünleriniň 12-sine we aralygy 33,6 m. bolan kenardaky başlangyç sütünleriň 2-sine daýanýar. Tutuş ýurdumyzy durmuş-ykdysady taýdan ösdürmek üçin bu strategik taýdan möhüm ulag geçelgesiniň ähmiýeti örän uludyr.

1. Köpri altyn halka bolup, Jeýhunýň sag kenarynyň demirýollaryny Türkmenistanyň polat ýollarynyň bir bitewi ulgamy bilen baglanyşdyrar.

2. Sebitiň bitin ösüşiniň ägirt uly perspektiwalary, Amyderýanyň sag kenarynyň baý serişdelerini özleşdirmek boýunça iri möçberli maksatnamalary amala aşyrmaklyga uly ýardam berer.

3. Müňlerçe täze iş orunlary döräär.

4. Sag kenaryň ägirt uly tarp ýerli giňişlikleri ösen oba hojalygy bolan gülleýän oazise öwürüler.

5. Demirgazykdan Günorta tarap we Günbatardan Gündogara tarap ýollaryň çatrygynda ýerleşen Türkmenistanyň ägirt uly üstaşyr potensialyny amala aşyrmakda möhüm orny eýeleýär.

Haýsy ýurtda köpri köp bolsa, ol ýurt döwletlidir. Köprüler saawatlylykdan, ýagşylykdan nyşandyr. Beýik Galkynyş eýýamynda gurulýan köprüler bolsa dünýäni diýara, diýary dünýä birleşdirýär. Bagtly ilde gurulýan köprüler yklymy yklyma, mekany mekana, ynsany ynsana, mähri mähre, didary didara sataşdyryp, dünýä hem adamlara ýagşylyk paýlaýar. Bir-birege golaý durýan il bolsa bagtlydyr, agzybirdir, jebisdir, rysgallydyr.

2009-njy ýylyň 28-nji awgustynda “Amyderýanyň üstünde demir ýol köprüsini gurmak hakynda” Türkmenistanyň Prezidentiniň 1999-njy ýylyň 9-njy martynda çykaran 4108-nji Kararyna laýyklykda, Türkmenistanyň Demir ýol ulaglary ministrliginiň 1999-njy ýylyň 1-nji maýynda Ukrainanyň “Ukrtransstroý” döwlet korporasiýasy bilen baglaşan şertnamasy esasynda ýerine ýetirilen işleri kabul etmek maksady bilen, Türkmenistanyň Prezidenti Buýrug a gol çekdi. Resminama laýyklykda Amyderýanyň üstünden geçýän demir ýol

köprüsini kabul etmek boýunça ýörite döwlet kabul ediş topary döredildi we onuň düzümi tassyklanyldy.

2009-njy ýylyň 16-njy sentýabrynda hormatly Prezidentimiziň we Ukrainanyň Prezidentiniň gatnaşmaklarynda täze awtomobil köpriniň gurluşygyna badalga berildi. Köprini “Türkmenawtoýollary” döwlet konserniniň buýurmasy boýunça Ukrainanyň jogapkärçiligi çäklendirilen “Dorožnoýe stroitelstwo Altkom” jemgyýetiniň hünärmenleri gurarlar. Zerur bolan ähli inženertehniki şertlere gabat gelýän köpriniň uzynlygy 1415 metre, ini bolsa 11,5 metre deňdir. Köprini 2012-nji ýylyň güýzünde ulanmaga bermek göz önünde tutulýar.

2-nji tema. Häzirki zaman türkmen jemgyýetiniň syýasy gurluşy.
Döwlet we onuň milletiň galkynyşyndaky orny
2 sagat

M e ý i l n a m a:

1. Türkmenistan demokratik, hukuk we dünýewi döwlet.
2. Döwlet we millet, olaryň özara baglanyşygy.
3. Türkmenistanda ýurduň ykdysadyýetini ösdürmekligiň täze modeli.
4. Galkynyş eýýamynda Türkmenistanyň durmuş-ykdysady ösüşiniň esasy ugurlary.
5. Türkmenistanda uly möçberli taslamalaryň, ykdysady başlangyçlaryň amala aşyrylmagy.

E d e b i ý a t:

1. Türkmenistanyň Prezidenti Gurbanguly Berdimuhamedow. Türkmenistanyň ykdysady strategiýasy: halka daýanyp, halkyň hatyrasyna. // “Türkmenistan”, 2010-njy ýylyň 10-njy maýy.
2. Türkmenistanyň daşary syýasat başlangyçlarynyň döredijilik mümkinçilikleri. // “Türkmenistan”, 2010-njy ýylyň 12-nji maýy.
3. Türkmenistanyň Prezidenti Gurbanguly Berdimuhamedowyň Türkmenistanyň Ministrler Kabinetiniň giňişleýin mejlisinde sözlän sözi (2010-njy ýylyň 18-nji fewrally). // “Türkmenistan” gazetini, 2010-njy ýylyň 19-njy fewrally.
4. Türkmenistanyň Prezidenti Gurbanguly Berdimuhamedowyň Türkmenistanyň diplomatik korpusy bilen geçiren maslahatynda sözlän sözi (2009-njy ýylyň 18-nji fewrally). // “Türkmenistan” gazetini, 2009-njy ýylyň 19-njy fewrally.
5. Türkmenistanyň Prezidenti Gurbanguly Berdimuhamedowyň Birleşen Milletler Guramasynyň Baş Assambleýasynyň 64-nji sessiýasyndaky çykyşy (Nýu-Ýork, 2009-njy ýylyň 23-nji sentýabry). // “Türkmenistan” gazetini, 2009-njy ýylyň 28-nji sentýabry.

Hormatly Prezidentimiziň “Ýurduň Konstitusiyasy kanunçylygyň kepili, raýatlaryň hukuklarynyň we erkinliginiň berjaý edilişiniň, ýurdumyzyň mundan beýläk-de ösüşiniň kepili hökmünde esasy orny eýeleýär”¹ diýip belleýşi ýaly, döwletiň Konstitusiyasy döwletiň hukuk binýadyny emele getirýän, döwletiň we raýatlaryň esasy hukuklarynyň, borçlarynyň resmi beýanydyr. Has giňişleýin aýdylanda, *Konstitusiýa* – bu döwletiň jemgyýetçilik we döwlet gurluşyny, häkimiýetiň wekilçilikli edaralarynyň, ýerli öz-özüňi dolandyryş edaralarynyň döredilmeginiň, işlemeginiň, işiniň üýtgedilmeginiň we bes edilmeginiň tertibini hem-de ýörelgelerini², saýlawlar we sala salşyklar ulgamynyň gurluşyny, raýatlaryň esasy hukuklaryny we borçlaryny, döwletiň häkimiýet şahalarynyň gurluşyny we häkimiýet şahalarynyň edaralarynyň hem-de wezipeli adamlarynyň ygtyýarlyklaryny kesgitleýän ýurduň esasy kanunydyr, şeýle hem Konstitusiýa döwletiň tutuş hereket edýän kanunçylygynyň esasgoýujy binýadydyr. Konstitusiýa sözi “*constitutio*” diýen latyn sözünden emele gelip, “gurmaklyk, dikeltmeklik, döretmeklik” diýen manylary aňladýar.

Her bir döwletiň Konstitusiyasynyň ony kabul eden halkyň milli dünýägaraýşyna esaslanýan özboluşly aýratynlyklary bardyr. Biziň Esasy Kanunymyzyň baş aýratynlygy barada aýdylanda bolsa, Konstitusiyanyň agramly böleginiň ynsanyň tebigy we mizemez hukuklarynyň kanuny taýdan kepillendirilmegine gönükdirilenligindedir. Şahsyýet, onuň hukuklary we erkinligi biziň jemgyýetimiziň baş gymmatlygy bolup durýandyr. Bu hakykat biziň döwletimiziň gurluşynyň esasy ýörelgesidir. Munuň şeýledigine Türkmenistanyň Konstitusiyasynyň 3-nji maddasynda berkidilen: “*Türkmenistanda jemgyýetiň we döwletiň in gymmatly hazynasy adamdyr. Döwlet her bir raýatynyň önünde jogapkärdir we şahsyýetiň erkin ösmegi üçin şertleriň döredilmegini üpjün edýär, raýatyň janyny, at-abraýyny, mertebesini we azatlygyny, şahsy eldegrilmesizligini, tebigy hem mizemez hukuklaryny goraýar.*” diýen belent adamsöýümlilikli kada hem şaýatlyk edýär.

Türkmenistanyň konstitusion taryhy barada aýdylanda, SSSR-iň düzüminde döwri Türkmenistan SSR-niň Konstitusiyasy 1927-nji, 1937-nji we 1978-nji ýyllarda kabul edilip, ol Konstitusiyalar, käbir ujypsyz tapawutlyklar bolmasa, tutuşlygyna SSSR-iň Konstitusiyasynyň göçürmesi bolup durýardy we olarda sosializmiň ähli aňyýet düşüňjeleri berkidilýärdi. Mälim bolşy ýaly, Garaşsyz döwlet hökmünde bolsa, Türkmenistanyň Konstitusiyasy 1992-nji ýylyň 18-nji maýynda 116 maddany özünde jemleýän 6 bapdan we 8 bölümden ybarat görnüşde kabul edilip, onda umumy adamzat gymmatlyklary hökmünde kesgitlenýän hem-de dünýä bileleşigi tarapyndan umumy ykrar edilen ähli ýörelgeler bilen birlikde türkmen halkynyň gadymdan gelýän asylyly döredijilikleri öz beýanyny tapdy. Garaşsyzlyk ýyllarynyň dowamynda-da Türkmenistanyň Esasy Kanunyna birnäçe gezek üýtgetmeler we goşmaçalar girizildi. Olaryň girizilen senesi we mazmuny şu aşakdakylardan ybaratdyr:

¹ “Türkmenistan”, 24.04.2008.

²² Ýörelge (prinsip)-“principium-başlangyç, esas” diýen latyn sözünden gelip çykyp, hukuk ylmynda esasgoýujy kadalary, ýörelgeleri aňladýar.

1. Türkmenistan 1995-nji ýylyň 12-nji dekabrynda BMG-niň Baş Assambleýasynyň Rezolýusiýasy bilen 185 döwletiň biragyzdan goldamagynda hemişelik bitarap döwlet hökmünde ykrar edildi. Şonuň üçinem, 1995-nji ýylyň 27-nji dekabrynda Türkmenistanyň Konstitusiyasynyň 1-nji we 6-njy maddalaryna üýtgetmeler we goşmaçalar girizildi.
2. 1999-njy ýylyň 29-njy dekabrynda Türkmenistanda ölüm jezasy ýatyryldy. Şonuň üçinem şol senede Türkmenistanyň Konstitusiyasynyň 20-nji maddasyna üýtgetmeler we goşmaçalar hem-de Esasy Kanunyň 46-njy, 48-nji, 50-nji, 55-nji, 57-nji, 66-68-nji, 72-nji, 76-njy, 90-njy we 100-nji hem-de beýleki maddalaryna redaksion düzedişler girizildi, şeýle hem 112-nji maddasy aýryldy.
3. 2003-nji ýylyň 15-nji awgustynda Türkmenistanyň Konstitusiyasyna ençeme redaksion düzedişlerden başga-da, onuň 4-nji maddasyna hem-de Türkmenistanyň Halk Maslahaty hakyndaky maddalaryna düýpli üýtgetmeler we goşmaçalar girizilip, bu konstitusion institutyň ygtyýarlyklary giňeldildi.
4. 2005-nji ýylyň 25-nji oktyabrynda hem Türkmenistanyň Konstitusiyasynyň Türkmenistanyň Halk Maslahaty hakyndaky maddalaryna birnäçe üýtgetmeler we goşmaçalar girizildi.
5. 2006-njy ýylyň 26-njy dekabrynda Türkmenistanyň Prezidentiniň nobatdan daşary saýlawlary bilen baglanyşykly, Esasy Kanunyň 46-njy, 50-51-nji, 60-njy maddalaryna üýtgetmeler-goşmaçalar girizildi.
6. 2008-nji ýylyň 26-njy sentýabrynda Türkmenistanyň Konstitusiyasy 117 maddany özünde jemleýän, 5 bapdan we 8 bölümden ybarat, kämilleşdirilen görnüşde kabul edildi we redaksion düzedişlerdenem başga, Türkmenistanyň Halk Maslahatynyň konstitusion institut hökmünde hukuk ýagdaýy ýatyrylyp, onuň ygtyýarlyklarynyň Türkmenistanyň Prezidentiniň ygtyýarlyklary we Türkmenistanyň Mejlisiniň ygtyýarlygy hökmünde berkidildi.

Mälim bolşy ýaly, Garaşsyzlyk ýyllarynda jemgyýetçilik ýaşayşymyzyň we döwletimiziň işiniň ähli ugurlary boýunça toplanan ägirt uly potensialy halkymyzyň abadançylygynyň hem-de döwletimiziň yzygiderli gülläp ösmeginiň hatyrasyna netijeli peýdalanmak hormatly Prezidentimiziň durmuşa geçirýän ähli özgertmeleriniň, şol sanda Türkmenistanyň Konstitusiyasyny kämilleşdirmeginiň hem baş maksady bolup durýar. Esasy Kanunymyzy kämilleşdirmeginiň zerurlygy döwletimiziň barha tizleşýän depginlerde ösýän ykdysadyýetiniň, gün-günden işjeňleşýän we бүтин dünýäde has giň meşhurlyga eýe bolýan daşary syýasatynyň, dünýäniň ençeme halklary bilen hemmetaraplaýyn bähbitli gatnaşyklary alyp baryan medeniýetimiziň zerurlyklaryndan hem-de Beýik özgertmeler zamanasynyň gaýragoýulmasyz talaplaryndan gelip çykýar. Milli Liderimiziň 2008-nji ýylyň 22-nji maýynda Türkmenistanyň Konstitusiyasyny kämilleşdirmek boýunça konstitusion toparyň mejlisinde belläp geçişi ýaly: “Beýik Galkynyş eýýamy tutuş döwlet mehanizmini üýtgedip gurmak zerurlygyny hem-de ýurdumyzyň ösüşiniň

häzirki zaman tapgyrynyň täze maksatlaryna, wezipelerine we talaplaryna laýyklykda Türkmenistanyň Konstitusiyasyny kämilleşdirmek zerurlygyny ýüze çykardy.”¹ Şonuň bilen birlikde-de, Türkmenistanyň Konstitusiyasyny kämilleşdirmek hormatly Prezidentimiziň döwlet baştutanlygyna ähli halkymyz tarapyndan agzybirlikde saýlanan pursatyndan amala aşyryp başlan milli hukuk ulgamymyzy özgerdip guramagyň strategiki meýilnamasyny durmuşa geçirmegiň möhüm tapgyrlarynyň biri bolup durýar. Sebäbi Türkmenistanyň Konstitusiyasy döwletimiziň hukuk binýadynyň esasy kesgitleýär. Onda jemlenen hukuk kadalary bolsa kanun ýa-da düzgünnama görnüşinde düşündirilmegine, sadalaşdyrylan hem ýöriteleşdirilen görnüşde ýerine ýetirilmegi üpjün edilmegine mätäç bolmadyk, döwletiň we jemgyýetiň ykbalyna ägirt uly täsirini ýetirýän, ýokary hukuk güýjüne eýe bolan, ähli kadalary gös-göni hereket edýän, ägirt uly ähmiýeti bolan hukuk namasydyr. Hut şonuň üçinem tutuş hukuk ulgamymyzy emele getirýän Esasy Kanunymyz kämilleşdirilen görnüşde raýatlaryň hukuklarynyň we azatlyklarynyň has-da kepillendirilmegi bilen birlikde, Garaşsyz, hemişelik Bitarap Türkmenistanyň hemmetaraplaýyn pajarlap ösmeginiň möhüm syýasy-hukuk serişdesi bolup hyzmat eder.

Türkmenistanda ýurdy demokratik ugur bilen ösdürmek barada alyp barýan işleriniň möhüm bölegini ykdysady syýasat tutýar. Bu syýasatyň esasynda ýurduň ykdysadyýetinde düýpli strukturalaýyn özgerişleri geçirip, önümçiligiň sazlaşykly we durnukly ösmegini gazanmaklyk, şeýdibem halkyň maddy hal-ýagdaýyny hem-de sosial derejesini has-da ýokarlandyrmak durýar. Garaşsyzlyk ýyllarynda yglan edilen “10 ýyl abadançylyk” Maksatnamasynda ykdysadyýeti özgertmek boýunça bellenen sepgitler Türkmenistanyň Ýaşulularynyň VII maslahatynyň, Milli Galkynyş Hereketiniň II gurultaýynyň we Halk Maslahatynyň 1996-njy ýylyň 27-nji sentýabryndaky bilelikdäki mejlisinde has anyklaşdyryldy. Netijede, Türkmenistany 1997-2001-nji ýyllarda sosial-ykdysady taýdan ösdürmegiň esasy ugurlarynyň Konsepsiyasy kabul edildi.

Ykdysadyýeti ösdürmek boýunça öňde durýan maksatlara ýetmegiň serişdesi hökmünde bazar gatnaşyklary hem ösdürilýär.

Adamzat taryhynda önümçiligi proporsional ösdürmegiň iki sany usuly-administratiw-buýruk beriş we ykdysady usullary mälimdir. Häzirki zamanda bu usullaryň hiç biri-de sap görnüşde ulanylmaýar, mesele şol usullaryň näderejede utgaşdyrylýandygyndan we olaryň haýsy biriniň agdyklyk edýändiginden ybarat. Sowet ykdysadyýeti administratiw-buýruk beriş tipindäki ykdysadyýet bolup, onda dolandyryş aşa merkezleşdirilen häsiýete eýedir. Ägirt möçberli desgalaryň gurluşygyndan başlap, tä kiçijik nurbat öndürmeklige çenli ähli meseleler merkezi planlaşdyryş organlarynyň ylalaşygy arkaly çözülýärdi. Netijede, önümçilikçileriň

¹ “Türkmenistan”, 23.05.2008.

göreltesi gysylýardy, işgärleriň önümçilik serişdelerine gös-göni eýeçilik etmekden, önümçiligi dolandyrmakdan we girdejileri paýlamakdan çetleşdirilmegi bolup geçýärdi. Şonuň üçinem bu ykdysady sistema önümçiligi adamlaryň maddy bähbitleriniň üsti bilen dolandyryş usullaryna kembaha garanlygy zerarly soňabaka uly ykdysady ösüşi üpjün edip bilmedi.

Administartiw-buýruk beriji hojalyk sistemasyndan bazar gatnaşyklaryna esaslanýan ykdysadyýete geçmegiň zerurlygy obýektiv sebäpler bilen şertlenendir, ykdysadyýeti dolandyrmagyň modeliniň üýtgedilmegi, administratiw-buýruk beriş ykdysadyýetinden bazap gatnaşyklarynyň ösdürilmegine geçilmegi ykdysadyýetiň ösüşini çaltlandyrmaga, adamlaryň maddy, sosial we ruhy isleglerini has doly kanagatlandyrmaga gönükdirilendir. Şu geçiş prosesiykdysadyýeti üýtgetmek üçin belli bir wagty talap edýär. Ykdysady reformanyň düýp mazmuny hojalyk proseslerini düýpli özgertmeklikden ybarat bolup, ol jemgyýetde sosial ilerlemä itergi bermeli.

Şu ýerde iki sany düýpli hadysanyň, ýagny Türkmenistanyň milli ykdysadyýetiniň ozalky Soýuz döwleti mahalyndaky podsystema ýagdaýyndan özbaşdak işläp bilýän açyk tipdäki bitewi sistema öwrülmeginiň hem-de dolandyryşyň administratiw-buýruk beriş usullaryndan agdyklaýyn ykdysady usullara geçilmeginiň bir wagtda gabat gelýändigini belläp geçmek gerek. Bu bolsa, bir tarapdan, ykdysadyýetde çuňňur struktura özgerişlerini amala aşyrmagyň, beýleki tarapdan bolsa, bazar gatnaşyklaryny ösdürmekligiň zerurlygyny şertlendirýär.

Türkmenistanda ykdysadyýetiň milli modeliniň emele gelmeginiň başlangyç ýagdaýyna käbir aýratynlyklar mahsusdyr. Ýurtda tebigy we önümçilik resurslarynyň ägirt uly potensialy bar, şol bir wagtda hem olary doly herekete getirmek üçinköp mukdarda täze investisiýalar zerurdyr. Şol sebäbe görä, garaşsyzlyk ýyllary içinde girdejiniň maýa toplaýşa gönükdirilýän bölegi üzül-kesil köpeldi.

Türkmenistanyň halk hojalygy daşary dünýä tarap has açykdygy bilen tapawutlanýar. Eksporta ugradylýan önümleriň jemi içerki önümdäki paýy ýokarydyr. 1995-nji ýylda esasy eksport edilýän harytlar bolup tebigy gaz (61%) we pagtadan alynýan önümler (28%) çykyş edýär.

Şol bir wagtda Türkmenistan ýeňil we azyk senagatlarynyň önümleriniň sonuň ýaly-da senagatda ulanmaga hiýetlenen harytlaryň import edilmegine mätäçlik çekýär. Mysal üçin, import moçberinde azyk harytlaryň paýy 17,7%-e

barabardyr. Munuň özi şol önümleri öndürmek üçin ýurtda ýeterlik resurslaryň bir mahaly bolup geçýär.

Türkmenistanda geçiş döwrüniň ýene-de bir aýratynlygy ykdysadyýetiň ýuwaş-ýuwaşdan döwletiň ygtyýaryndan aýrylmagynyň we investisiýa çeşmeleriniň merkezleşdirilişiniň güýçlenmeginiň bir wagtda bolup geçmeginden ybaratdyr. Täze obýektler işe girizilip, önümçiligiň herekete getirilmegi bilen üznüksiz önümçiligi maliýe taýdan üojün etmek ýokarlanar. Öňki hereket edýän kärhanalardaky önümçilik kuwwatlyklaryny täzelemeklik talap edilýär.

Ykdysadyýetiň modeli özgerdilende dünýä tejribesini, ylaýta-da bazar ykdysadyýetine geçýän ýurtlardaky, şol sanda Gündogar Ýewropanyň we GDA-nyň ýurtlaryndaky toplanan tejribäni öwrenmegiň we Türkmenistanyň özboluşly şertlerini hasaba almak bilen peýdalanmagyň belli bir bir derejede ähmiýeti bar. Kop ýurtlarda bazar gatnaşyklarynyň howlukmaç we taýýarlyksyz girizilmegi özüni ödemedi. Şonuň ýaly-da ykdysadyýetiň ozal emele gelen strukturasy, senagatda strategik ähmiýetli onýektleriň agdyklyk etmegi hususy eýeçiligiň ösdürilmegi bilen birlikde döwlet eýeçiliginiňem saklanyp galmagyny, ykdysadyýeti döwlet tarapyndan düzgünleşdirmegiň zerurlygyny kesgitleýär.

Dünýäniň ösen ýurtlarynyň hiç birisinde hem erkin bazar gatnaşyklary sap görnüşde hereket etmeýär. Döwlet öz ýurdundaky ykdysady proseslere belli bir derejede gatyşýar. Ýöne döwletiň ykdysady ösüşe gatyşmak derejesi köp ýurtlarda bir meňzeş däl. Mysal üçin: ABŞ-da döwlet ykdysady ösüşe az täsir edip bilýär. Ýaponiýada bolsa tersine ýurduň ykdysady ösüşini düzgünleşdirmek döwlet dolandyryş sistemasynyň birinji derejeli borjy hasap edilýär. Bu ýurtda planlaşdyryşyň bazar ykdysadyýetiniň artykmaçlyklaryny göz önünde tutýan özboluşly ösen sistemasy hereket edýär.

Umuman, ykdysadyýetiň ýagdaýyna we ösüşine täsir etmeklikde üç sany usuly –fiskal, monetar we düzgünleşdirmä gös-göni gatyşmak usullaryny ulanýar.

Türkmenistanda ykdysadyýeti dolandyryş syýasatynda şu üç usulyň her birisi belli bir derejede orun tutýar, esasanam üçünji usula uly ähmiýet berilýär.

Fiskal syýasatda döwlet ykdysadyýeti salgytlaryň we maýa goýumlarynyň üsti bilen dolandyrýar. Bizde döwlet maýumlary ykdysadyýetiň ösüşine aýgytlaýjy täsir edýän faktora öwrüldi.

Monetar syýasatda döwlet aýlanşykda pul serişdeleriniň mukdaryny sazlaşdyrýar. Eger-de aýlanyşykda köp pul bolsa, onda ol inflýasiýa prosesine

gönüden-göni itergi berýär. “Has köp puluň azajyk mukdardaky harydyň yzyndan kowalamagy” diýen klassyky kesgitleme inflýasiýany ýeterlik düşündirýär.

Türkmenistanyň ykdysadyýetini dolandyrmakda has uly ähmiýet berilýän usul döwlet tarapyndan gös-göni düzgünleşdirmeklikdir. Bu bir ykdysady sistemadan başga bir ykdysady sistema geçiş döwrüne mahsus zatdyr. Bu usulda döwlet kanunçylygy ulanyp, ykdysadyýetiň ösüş ugurlaryna gönüden-göni gözegçilik edýär.

Türkmenistanyň ilkinji Prezidenti tarapyndan ykdysady özgerişler Türkmenistanda 80-nji ýyllaryň ortalarynda başlanypdy. Eýýäm 1995-nji ýyldan başlap, Türkmenistanyň ykdysady görkezijileriniň aglabasynda çuňňur özgerişlikler duýlup başlandy. Mysal üçin, 1986-1988-nji ýyllarda jemi jemgyýetçilik önüminiň we milli girdejiniň ösüş depginleri ýokarlandy, ilatyň köp sarp edýän önümleriniň öndürilişi has ýokary derejede (2 esse) artdyryldy. Oba hojalygynyň ösüşinde hem durnukly depginler gazanyldy. Zähmeti gurnamagyň täze formalary giňden ornasdyrylyp başlandy.

Soýuz döwletiniň syýasy taýdan dargamazyndan has ön başlanan ykdysady dargamaklyk Türkmenistanda bolup geýýän üýtgeşmelere päsgelçilik döredýärdi. Sebitleriň arasyndaky ykdysady aragatnaşyklaryň bozulmagy, hojalyk şertnamalarynyň ýerine ýetirmezligi Türkmenistanyň ösüşinde bökdençligi emele getirýärdi. Çig mal ýetmezligi sebäpli bar bolan önümçilik kuwwatlyklary doly ulanylmaýardy. Şeýlelikde, 1990-njy ýylda jemleýji ykdysady görkezijileriň aglabasynyň ösüş depginleri peseldi. Bu bolsa syýasy garaşsyzlygyň ýok ýerinde ykdysady özbaşdaklygyň netije bermejekdigini görkezdi.

Döwlet garaşsyzlygynyň ilkinji günlerinden başlap, ykdysady syýasat Türkmenistanyň ykdysady sistemasynyň özboluşly modelini işlenip düzmeklige gönükdirildi. İşlenip düzülýän sistema bir wagtyň özünde Türkmenistanyň özboluşly aýratynlyklaryny özünde jemlemelidi we olary häzirki zaman ykdysady proseslerine sepleşdirmelidi. Şu nukdaýnazardan, döwletiň ykdysady syýasatyndaky birnäçe esasy ugurlary belläp geçse bolar.

Ilkinji nobatda döwletiň ykdysady syýasatynda geçiş döwrüniň göz önünde tutulmagydyr. Bir ykdysady sistemadan beýleki sistema geçmek üçin belli bir döwür gerek. Şol döwrüň dowamlylygy ýurtda amala aýan ykdysady reformalaryň netijeliligi bilen arabaglanyşyklydyr. Amala aşyrylýan reformalar Türkmenistanyň ilatynyň oý-pikirlerini, isleg-arzuwlaryny göz önünde tutup, tapgyrlylygyň häsiýete eýedir.

Ikinjiden, bazar gatnaşyklaryna geçmeklige ykdysady ösüşiň soňky maksady hökmünde garalmaýar. Şonuň üçin, bazar gatnaşyklaryna geçmekligiň ýollary halk tarapyndan kabul edilmelidir we gollanylmalydyr. Bu bolsa bazar ykdysadyýetinde eýeçilik meselelerine we paýlaýyş mehanizmine özboluşly çemeleşmäni talap edýär.

Üçünjiden, döwletiň alyp barýan syýasatynda garaşsyz ykdysady sistemanyň degişli institutlarynyň döredilmegine uly üns berilýär. Soýuz döwründe Türkmenistan regional ykdysady podsystemanyň funksiýasyny ýerine ýetirp, ýurduň ýangyç-energetiki resurslary we oba hojalyk çig maly bilen üpjünçiligine saldamly goşandyny goşýardy. Ilatyň haryt üpjünçiligine gönükdirilen pudaklaryň ösüş depgini juda pesdi. Içerki sarp ediş bazarynyň üpjünçiligi köp derejede daşyndan getirilýän harytlaryň möçberine bagly edilip goýlupdy. Bu bolsa dürli derejedäki hojalyk ýolbaşçylarynyň aňyna özboluşly täsirini ýetirýärdi. Olaryň aglabasy iş ukyplaryny ahyrky netijelere däl-de, önümiň möçberini gazanmaklyga gönükdirýärdiler. Şonuň üçin, döwletiň ilkinji ädimleriniň biri hökmünde ykdysady ösüşi ahyrky netijelere gönükdirmeklik wezipe edilip goýuldy.

Ykdysady syýasatda eýeçilik gatnaşyklaryny kämilleşdirmeklige aýratyn üns berilýär. Türkmenistanyň Konstitusiýasynda eýeçiligiň dürli formalary, şol sanda hususy eýeçilik hem berkidilendir. Türkmenistanyň “Eýeçilik hakyndaky” Kanunynda eýeçiligiň dürli formalarynyň ösmegi üçin döwletiň birmeňzeş şertleri döredýänligi kepillendirilýär. Dürli eýeçilige esaslanýan kärhanalaryň bäsleşik esasynda iş alyp barmagyny üpjün edýän köp çäreler geçirilýär.

Ýurtda eýeçilik gatnaşyklarynyň ösdürilmegine uly üns berilýär, şonuň üçin eýeçiligiň döwletden aýrylmagy we hususyýetleşdirilmegiň esasy maksady işgärleriň eýeçilige ýakynlaşdyrylmagyndan, sosial taýdan nazarlandyrylan bazar ykdysadyýetini kemala getirmekden ybaratdyr. Şonda hususy eýeçilik esasynda işleýän telekeçiler ykdysady bäsdeşligi ösdürip, önümçiligi netijeli dolandyrmagyň usullaryny ele alyp, bazary haryt bilen doldurmaga ýardam etmelidirler.

Eýeçiligiň döwletden aýrylmagynyň guramaçylykly geçirilmegi üçin ýörite iş amala aşyrylýar. 1994-nji ýylyň sentýabrynda Türkmenistanyň Mejlisi tarapyndan eýeçiligi döwletden aýyrmagyň we hususyýetleşdirmegiň kanunlaşdyrylan maksatnamasy kabul edildi. Şoňa laýyklykda ykdysadyýeti dolandyrmakda döwlet düzgünleşdirişiniň roly ýokary bolmagynda galýar, şonuň ýaly-da strategik ähmiýetli pudaklardaky ençeme obýektler döwlet eýeçiliginde galýar.

Türkmenistanyň özboluşly şertleri hususyýetleşdiriş işinde eýeçiligi özgertmegiň çaltlygyna we gerimine zor salmaly däldigini kesgitleýär. Şonuň üçin şu proses uzak möhletde, tapgyrlylyk, her bir pudagyň aýratynlygyny nazarda tutup geçirilýär. Strategiki taýdan möhüm obýektleri, şonuň ýaly-da ýerasty baýlyklar, tokaý fondy, suw resurslary, howa giňişligi, Türkmenistanyň taryhy we medeni mirasyna degişli obýektler hususyýetleşdirilmäge degişli däldir. Eýeçiligiň ähli formalarynyň ösmegi üçin birmeňzeş ykdysady şertleriň döredilmegi kanun esasynda berkidilendir.

Döwlet eýeçiligi özgerdilende hususyýetleşdirmegiň esasan üç sany tapgyry belenildi. Kiçi hususyýetleşdiriş diýilýän birinji tapgyr 1993-nji ýylyň dekabryndan başlap, 1995-nji ýylda esasan tamamlandy. Bu tapgyrda durmuş hyzmatynyň, söwdanyň we jemgyýetçilik iýmitiniň kärhanalary hususyýetleşdirildi, şonda aglaba obýektler kollektiwleýin eýeçilige geçdi we auksionlaryň üsti bilen satyldy. Kiçi hususyýetleşdiriş tapgyrynda halkyň sarp edýän harytlaryny we gurluşyk materiallaryny öndürýän işgär sany 100 adama çenli bolan kiçi we orta kärhanalaryň eýeçiligi-de özgerdildi.

1997-nji ýylyň başynda 1856 sany kärhana hususy eýeçilige geçirildi. Olardan halkyň sarp edýän harytlaryny öndürýän kärhanalar-1414 sany, söwda we jemgyýetçilik iýmiti kärhanalary-428 sany, senagat kärhanalary-10 sany, gurluşyk kärhanalary hem 4 sanydyr. 2-nji tapgyrda işgär sany 100 adamdan geçýän orta möçberli senagat, gurluşyk we transport kärhanalary hususyýetleşdirilýär. Şu kärhanalarda hususyýetleşdirmek işi olary aksioner jemgyýetlerine öwürmek arkaly geçirilýär. Şonda aksiýalaryň uly bölegi döwletiň gözegçiliginde galýar.

Şol döwürde hem iri senagat, gurluşyk we transport kärhanalarynyň hususyýetleşdirilişi başlanýar. Eýeçiligi özgertmegiň bu tapgyrynda-da döwlet bähbitlerini goramagyň mehanizmi göz önünde tutuldy, ýagny esasan aksionerlemek usuly ulanylyp, aksiýalaryň kontrol paketi döwletiň elinde galýar.

Ýurduň ykdysadyýetiniň ösdürilmeginde, möhüm pudaklara maýa goýumlaryny çekmekde daşary ýurt investisiýalaryna uly ähmiýet berilýär. 1996-njy ýyla çenli 711 sany obýekt gurlup başlandy, şonuň 99-sy daşary ýurt firmalarynyň gatnaşmagynda bina edildi. Daşary ýurt maýasynyň çekilmegi arkaly umumy möçberi ABŞ-nyň 3mlrd 130mln dollaryna barabar bolan 257 sany obýekt gurulýar. Şol serişdeleriň 2 mlrd 898 mln dollary Türkmenistanyň öz walýuta serişdeleridir. Dünýäniň 56 ýurdundan maýa çekmek arkaly gurlan 500-den gowrak kärhana hasaba alyndy. 1996-njy ýylda daşary ýurt firmalarynyň gatnaşmagynda 272 sany obýektde gurluşyk işleri alnyp barylýardy we ýylyň aýryna çenli olaryň 110-synda gurluşyk işleri tamamlandy.

Türkmenistanda ykdysadyýeti ösdürmegiň başlangyç ugur alyş modeli hökmünde dolandyryşyň ykdysady usullaryny, şol sanda bazar mehanizmini-de ulanmak bilen utgaşýan döwlet düzgünleşdiriş modeli seçilip alyndy. Döwlet düzgünleşdirişiniň saklanyp galmagyna şu aşakdaky sebäpler degişli:

- ykdysadyýetiň infrastrukturasynyň, ýagny bazar mehanizmleriniň netijeli ornaşmagyna ýardam edýän sferanyň, heniz ýeterliksiz ösmegi;
- bazar şertlerinde işlemäge ukyply kadrlaryň ýetmezçilik etmegi;
- ilatyň aglaba böleginiň bazar şertlerinde işlemäge uýgunlaşdyrmagyň zerurlygy hem-de jemgyýetçilik ýaşaýşynda milli aýratynlyklaryň göz önünde tutulmagy.

Halkyň erk-isleginiň nazarda tutulmagy hem-de milli döp-dessurlaryň, asyrlarboýy kemala gelen ýaşaýyş obrazynyň, ykdysadyýetiň we ruhygymmatlyklaryň berk hasaba alynmagy ykdysady reforma üçin jaýly şert döredýän sosial-syýasy durnuklylygyň saklanmagyny üpjün edýär.

Türkmenistanyň ykdysady syýasatyndaky bellenip geçilen aýratynlyklar döwlet düzgünleşdirişiniň roluny has berkitdi. Bu bolsa ýurduň ykdysadyýetini dolandyrmagyň sistemasyna düýpli täsirini ýetirdi.

Öňki Soýuzyň döwlet garaşsyzlygyny gazanan köp ýurtlarynda ykdysady erkinlik nyralra we önümçilige bolan döwlet kontrolygyny aradan aýyrmaklykdan başlandy. Şunuň ýaly dikligine dolandyryjy sistemany ur-tut keseligine sistema çalşyrmaklygyň ykdysady ösüşe negatiw täsir edýändigini wagt görkezdi.

Türkmenistanda bolsa dikligine dolandyryjy sistema dessine aradan aýrylmady. Ýurduň bir sistemadan beýleki ykdysady sistema geçiş döwründe onuň has hem möhümdiginden ugur alyndy. Türkmenistanyň ykdysadyýetiniň gatyşyk sistema öwrülmeğini maksada laýykdygy ykrar edildi. Eýeçiligiň ähli formalary we görnüşleri üçin birmeňzeş ykdysady şert oretmeli. Şol bir wagtda güýçli döwlet düzgünleşdirilişi hereket etmeli.

Döwletiň ykdysadyýeti dolandyryş funksiýasy ahyrky netijede birnäçe wezipeleriň çözülmegine syrygýar: ilatyň iş bilen üpjünçiligini gözegçilikde saklamak; inflýasiýa gözegçilik etmek; ýurtda poližitel töleg balansyny üpjün etmek; ykdysady ösüşi goldaýan çäreleri geçirmek. Şu görkezilen ugurlar boýunça Türkmenistanyň Prezidenti uly işler alyp barylýar. Täze önümçilik kärhanalarynyň gurulmagy işsizligiň döremeginiň önüni alýar.

Türkmenistanda alnyp barylýan ykdysady syýasatda dolandyryşyň dikligine we keseligine sistemalaryny utgaşdyrylmaklyga ähmiýet berilýär. Bir tarapdan, dolandyryşyň wertikal sistemasyndaky bar bolan položitel elementleri almaly,

olaryň has möhümlerini häzirki döwrüň talabyna laýyk edip, täze wezipeleri çözmäge gönükdirmeli. Beýleki bir tarapdan bolsa ähli serişdeler arkaly, şol sanda döwlet dolandyryşynyň artykmaçlyklaryndan hem peýdalanyň, gorizont gatnaşyklaryň döremegine we giň ýaýramagyna şert döretmeli. Bu ýorelge geçen gysga döwrüň içinde öz dogrulygyny subut etdi. Ahyrda Türkmenistanyň ykdysady ösüşi, onuň ilatynyň boýun ýaşayyş derejesi wertikal we gorizont dolandyryjy sistemalaryň sazlaşykly ösmegine bagly bolup durýar.

Meseläniň ýene bir tarapy dikligine dolandyryjy sistemanyň mazmunyndan gelip çykýar. Öňki ýyllarda dikligine dolandyryjy sistemanyň ykdysady mehanizmi aralyk görkezijileri gazanmaklyga gönükdirilipdi. Goýlan wezipeler mydama üstünlikli çözülýärdi, ilatyň hal-ýagdaýynda bolsa üýtgeşmeler az bolup geçýärdi. Indi wertikal dolandyryjy sistemanyň ykdysady mehanizmini ahyrky görkezijilere gönükdirmek zerur. Ahyr netijede ýurduň içinde öndürilýän önü köpelmeli, ol hem ilatyň ýaşayyş derejesine öz täsirini ýetirmeli.

Hormatly Prezidentimiz Gurbanguly Berdimuhamedowyň parasatly ýolbaşçylygynda täze Galkynyş we beýik Özgertmeler zamanamyzda Türkmenistan ykdysady ösüşi boýunça ýokary depginleri saklaýar. Bu ugurda milli Liderimiziň “Türkmenistanyň ykdysady strategiýasy: halka daýanyň, halkyň hatyrasyna” atly ylmy-konseptual makalasynda giňişleýin gürrüň edilýär. Mähriban Prezidentimiziň ykdysadyýeti dolandyryş babatynda alyp barýan syýasatynda ýene bir aýratynlygy belläp geçmek bolar. Ýurduň strategik ösüşine saldamly goşant goşýan pudaklar döwlet derejesinde dolandyrylýar, ilatyň gündelik isleglerini kanagatlandyrmaga ýöriteleşen pudaklary dolandyrmaklyk bolsa ýerli (munisipal) organlaryň üstüne ýüklenýär. Netijede, her bir dolandyryjy strukturanyň wezipesi aýdyňlaşdyrylyp goýulýar. Mysal üçin, ýangyç-energetika toplumu, himiýa senagaty ýaly pudaklarda önümçilik uly möçberlerde alnyp barlanda has netijeli bolýar. Transport, aragatnaşyk we beýleki infrastruktura pudaklarynyň ösüşinde hem döwletiň roly, onuň maýa goýumy möhüm bolup durýar. Şol bir wagtyň özünde oba hojalygynyň ösüşi, ilatyň haryt bilen üpjünçiligi welaýat we etrap häkimleriniň wezipesi hasap edilýär. Oba hojalyk ministrligine bolsa pudagy önümçilik serişdeleri bilen üpjün etmegi, oňa önümçilik-tehniki taýdan hyzmat etmegi ýola goýmaklyk, döwlet zakazlaryny bellemek, metodiki ýardam we ylmy-praktiki konsultasiýalar bermeklik, sergilerdir ýarmaklary guramaklyk ýüklenýär.

Wertikal dolandyryş sistemasynyň netijeliligi ozaly bilen önümçiligi rejeli ýerleşdirmekde ýüze çykýar. Welaýatlar, etraplar hem şäherler boýunça ykdysady ösüşiň we ýaşayyş şertleriniň arasyndaky tapawutlary hasaba alyp, öndüriji

güýçleri we regionlaryň ösüşini döwlet tarapyndan düzgünleşdirmek saklanyp galýar. Önümçiligi ýerleşdiriş meselesi welaýatlar derejesinde hem-de ýerli derejede çözülýär.

Regionlaryň gyradeň ösüşini üpjün etmekde hökümet tarapyndan döwlet inwestisiýalaryny ýerleşdirmek ýa-da hususy formalaryň inwestisiýalaryna döwlet tarapyndan goşulyşmak boýunça çäreler görülýär. Şonuň ýaly-da agdyklaýyn ösdürilmeli regionlara maýa goýumlaryny çekmek üçin amatly ýa-da ýeňillikli şertleri döretmek usuly hem ulanylýar. Mysal üçin, şu maksada eýerip, ýurtda 7 sany erkin telekeçiligiň ykdysady zonasy döredildi.

Türkmenistanyň ykdysadyýeti dolandyryş syýasatynda gorizontel sistema hem uly üns berilýär. Gorizontel dolandyryş sistemasynyň ösmegi üçin Prezident kepil bolup çykyş edýär. Daşary ykdysady gatnaşyklaryň ösdürilmegi, telekeçilik işiniň ilerlemegi, erkin söwdanyň geriminiň giňelmegi, kommersiýa banklarynyň işiniň kämilleşmegi gorizontel gatnaşyklaryň ösmeginde maddy we guramaçylyk taýdan esas bolup çykyş edýärler. Türkmenistanyň Döwlet haryt-çig mal biržasynyň döredilmegini we 1994-nji ýylyň 1-nji awgustyndan bäri işleýändigini hem bellemek zerur. Bazar infrastrukturasy gün-günden ösýär, bu ugurda belli bir tejribe hem toplanýar.

Türkmenistanda ykdysadyýeti dolandyrmakda eýeçiligiň köp dürli formalarynyň netijeli işlemegi üçin birmeňzeş ykdysady şertleri döretmek, döwlet düzgünleşdirişi bilen bazar mehanizmlerini utgaşdyrmak, önümçilikçileriň doly bahaly bazar subýektlerine öwrülmeğine ýardam bermek, dolandyryşyň wertikal we gorizontel sistemalarynyň netijeli mynasybetini saklamak, milli ykdysadyýeti kemala getirmäge, halkyň maddy-hal ýagdaýyny gowulandyrmaga we ilatyň sosial meselelerini çözmäge gönükdirmek ýaly ýörelgelerden ugur alynýar.

Türkmenistanyň ykdysadyýetinde nebit-gaz toplумы aýratyn uly orun eýeleýär. Senagatda bu pudaklar ileri tutulýar we ägirt çalt depginler bilen ösdürilýär. 1997-nji ýylda Türkmenbaşy şäherindäki nebiti gaýtadan işleýän zawodyň durkuny täzelemek we döwrebaplaşdyrmak işi başlandy. Türkmenistan üçin bu möhüm işe “Teknip” (Frasíýa), “Mannesman” (Germaniýa), “JEÝ-JI-SI” ‘ÇIODA’ (Ýaponiýa), “Merhaw” (Ýsraýyl) ýaly dünýä belli kompaniýalar gatnaşdylar. Türkmenbaşy NGIZ-niň durky täzelenmegiň ilkinji döwründe ýokary hilli benzin, katalitik krekingi, çalgý ýaglaryny, polipropilen zirelerini öndürýän desgalary gurmak göz önünde tutulýardy. 2000-2001-nji ýyllarda ol desgalar işe girizildi. Toplumda elektrostansiýa swuklandyrylan gaz öndürilýän, deňiz suwuny süýjediji desga, polipropilen ammary we başda-da birentek desgalar guruldy. Şu toplумыň gurlyşygyna 1.5 mlrd amerikan dollary möçberinde maýa goýuldy.

NGZI-i täzeden enjamlaşdyrmak işi önümçiligi togtatmazdan alynyp barylady. Ol iş ýüzünde çig maly aýratynlykda işleýän ençeme kärhanalardan ybaratdyr. Häzirki wagtda Türkmenbaşy NGZ-y kämil tehnologik ulgamlary bolan örän iri kärhana. Onuň ýylda 9 mln. t. Nebiti gaýtadan işlemäge ýeterlik kuwwaty bar we ol dünýä ölçeglerine laýyk gelyän önümleri öndürýär. Bu toplumyň ýylda 6 mln t. Nebiti gaýtadan işlejek ikinji nobatyny gurmak göz önünde tutulýar. Häzirki wagtda Seýdi (ozalky Newtozowodsk) NGIZ-niň durkuny täzelemeklige we döwrebaplaşdyrmaklyga hem girişildi. Bu ýerde-de işler önümçiligi togtatmazdan alynyp barylýar. 2020-nji ýyla çenli NGIZ-leriň ýene-de ikisini nebit tapylan täze ýerlerde Gökdepe we Ýolöten sebitlerinde gurmak göz önünde tutulýar.

Nebiti gaýtadan işleýän senagatyň ýerli gorlaryň esasynda öndürilmegi edilýän hajatlary azaltmaga we önümiň nyrhyny peseltmäge mümkinçilik berýär, bu bolsa ýurdumyzyň içersindäki alyjylar üçinem, eksport üçinem amatlydyr. Bu pudak maýa goýumlaryny we maddy serişdeleri köp talap etse-de, zähmeti köp talap etmeýär. Onda işleýänleriň sany durnukly ýagdaýyny ýitirenok. Göräýmäge, ykdysady özgertmeler oňa galtaşmadyk ýaly-da bolsa, hakykatynda ol eýýäm täze haryt-pul gatnaşyklarynyň düzgüninde işleýär, çünki şeýle düzgünde işleýän daşary ýurt nebit kompaniýalary bazar ykdysadyýeti şertlerinde hereket edýärler. Şoňa görä pudagyň olar bilemn hyzmatdaşlygy bazar gatnaşyklary esasynda amala aşyrylýar.

Türkmenistanda tebigy gazyň öndürilişi artýar. Garaşsyzlygyň ilkinji ýyllarynda gazy dünýä bazaryna çykarmak kynçylyklary zerarly onuň öndürilişi pese gaçypdy. 1997-nji ýylda “Körpeje--Gurtguýy” (Eýran) gaz geçirijisi işe girizildi. Onuň kuwwaty onçakly uly däl 7-12 mlrd kub m. Ýöne ol Türkmenistanyň mawy ýangyjy bolen daşky bazara ilkinji özbaşdak çykyşydy. Onuň ähmiýeti-de şondan ybarat. 2000-nji ýylda türkmen gazy ýene-de Ukraina, Russiýa berilip başlandy. 2002-nji ýylda 56 mlrd kub m türkmen gazy eksport edildi. Türkmenistan “Rostgazpromuň” arasynda 2003-2028-nji ýyllarda gaz satmak, satyna almak barada ylalaşyk baglaşyldy. Ylalaşyga görä, Türkmenistan çäryek asyryň dowamynda Russiýa tarap 2 trl kub m mawy ýangyç akdyrmakçy. Onuň üçin bar bolan gaz geçirijileriniň, hususanda “Günbatar Türkmenistan—Merkez” gaz geçirijisiniň durkuny täzelemeklige girişilýär. Ol Russiýa üçin ýrân bähbitli, çünli gazyň bahasynyň ýarysy rus harytlarynyň, tehnologiýasynyň, maşynlaryň hasabyna, şeýle hem Türkmenistanda taslamalary amala aşyrmaga gatnaşmagyň hasabyna tölenjek. Häzirki wagtda “Türkmenistan—Owganystan--Päkistan” gaz geçirijisini çekmek baradada işler alynyp barylýar. Uly nebit-gaz gorlary bolan Hazaryň türkmen ýalpaklygyny özleşdirmeklik başlandy.

Elektroenergetika senagaty hem güýçli depgin bilen ösdürilýär. Ol ýurduň ýangyç-energetika toplumynyň aýrylmaz bölegi, durmuş-ykdysady pudakda tehniki ösüşiň düýp özeni bolup durýar, 1967-81-nji ýyllarda Orta Aziýada iň uly elektrik stansiýasy bolan Mary GRESI gurulyp, Türkmenistanda elektrik energiýasynyň öndürilişi üzü-kesil artypdy. Emma geçiş döwrüniň kynçylyklary bir bada elektroenergetik kärhanalarynyň işnede täsir etdi. 1991-nji ýylda ýurtda 14,9 mlrd .kwt sagat elektrik eneriýasy öndürilen bolsa, 1999-njy ýylda 8,9 mlrd

kwt sagat öndürildi. 2001-nji ýylda Türkmenistanda elektrik energiýasynyň öndürilişi 10,5 mlrd kwt sagada barabar bolup, şonuň 1,5 mlrd. Kwt sagady goňşy ýurtlara eksport edildi. Geljekde ýurtda ýylylyk elektrik stansiýalarynyň ençemesini gurmak we elektrik energiýasynyň öndürilişini üç essä golaý artdyrmak bellenilýär. Häzirki wagtda türkmen elektrik energiýasy Owganystana, Eýrana, Türkiýä akdyrylýar. Ony Päkistana we beýleki ýurtlara akdyrmak göz önünde tutulýar.

Himiýa senagatynda 5 sany önümçilik: esasy himiýa, soda, ýod-brom, durmuş himiýasy önümçiligi ösdürilýär. “Garabogazsulfat” kombinatynda häzir natriý sulfaty, epsomit, bişofit, glauber duzy öndürilýän bolsa, ýakyn ýyllarda önümleriň başga-da tçe görnüşlerini öndürmeklik bellenilýär. Tejen, Mary korbomit zowodlary gurulýar. Boýaodagda ýod zowody guruldy. Türkmenabadyň Himiýa zowodynyň durky täzelenýär. Hazaryň (öňki Çeleken) himiýa kombinatynda, Balkanabadyň ýod-brom zowodynda täze kuwwatlyklar işe girizildi. Aşgabadynyň durmuş himaýasy zowodynda halkyň sarp edýän harytlaryny: lak-boýag, sintetiki ýuwujy serişdeleri, polietilen plýonkalary we ş.m öndürmeklik artýar. 2001-nji ýylda ýurtda 328 t. Tehniki ýod öndürildi 2005-nji ýylda ony 1000 t. 2010-nji ýylda bolsa 1700 t ýetirmek, şunlukda öod öndürmekde dünýäde üçünji orna (Çiliden we Ýaponiýadan soň) çykmak bellenilýär.

Maşyngurluşyk senagaty gowşak ösendi. Sebäbi Sowet Soýuzynda Türkmenistana çig mal öndürýän sebit hýkmünde garalýardy. Maşyn gurluşygy we metal işläp bejerýän senagatda ençemesi bardy ýöne olaryň tehnologik derejesi pesdi. Ýurt garaşsyzlygy bu pudagy hem galkyndyrdy. Energetika we senagat ministrliginiň düzüminde “Türkmenmaşyngurluşyk” konserni döredildi. Ol 13 zowody özüne birleşdirýär. Aşgabadynyň nebit maşyn gurluşyk zowody şolaryň iň ulusy. Ol 1998-nji ýylda kärende kärhanasyna öwrüldi. Zowod önümleriniň 33 görnüşini, esasan nebit, gaz pudaklary we beýleki birnäçe pudaklar üçin önüm öndürýär. Bu ýerde maşyn gurluşyk önümleri bilen bilelikde halkyň sarp edýän harytlarynyň 100-e golaý görnüşi çykarylaýar. Marynyň maşyn gurluşyk zowodynda we beýleki kärhanalarda hem şeýle oňyn özgerişlikleriň bolup geçýändigini duýulýar. 2020-nji ýyla çenli ýurtda gara we reňkli metallurgipýany döretmek göz önünde tutulýar. Gyzyлгаýada 300 mln t. Gory bolan demir magdan kani Sarahsda 80 mln t gory bolan alunit kánlerini özleşdirmegiň hasabyna Maryda 400 mln t. Metal prokat bolan metallurgiýa zowodyny we kuwwaty 240 müň t. Bolan alýuminiý zowodyny gurmak bellenilýär. Metallurgiýa sensgstynyň döredilmegi maşyn gurluşygyny hem-de metal işläp bejeriş önümçiligini ösdürmek üçinuky itergi bolar.

Garaşsyzlyk ýyllarynda halk hojalygynyň ähli sferalarynyň durnukly ösüşini gazanmaga gönükdirilen ykdysady reforma durmuşa geçirildi. Türkmenistanyň Ýaşulularynyň VII maslahatynyň, Milli Galkynyş hereketiniň II gurultaýynyň we Halk Maslahatynyň 1996-njy ýylyň 27-nji sentýabrynda Baýramalyda bolan bilelikdäki mejlisinde “1997-2001-nji ýyllarda ýurdy sosial-ykdysady taýdan ösdürmegiň esasy ugurlarynyň” sürülen Konsepsiýasy kabul edildi. Ýurt demokratik jemgyýeti döretmäge eltýän düýpli özgerişler ýoly bilen

barýar, şol jemgyýetiň maddy esasyňy bolsa ilata ýokary hilli ýaşayşy üpjün edýän netijeli bazar ykdysadyýeti düzýär. Bazar gatnaşyklaryna geçmekligiň özboluşly milli modeli kemala gelýär.

Şeýle hem Garaşsyzlyk ýyllary içinde ýurtda bazar gatnaşyklaryna geçilmegi durmuşa geçirilýän ykdysady özgertmäniň ähli tapgyrlarynda önümçilik pudaklarynyň yzygiderli we gyradeň ösüşini üpjün etmek, nyrhларыň durnuklaşdyrylmagy, daşary ykdysady deňagramlylyk, adamlary iş bilen üpjün etmek, ilatyň sosial taýdan goralmagy hökümet üçin esasy wezipeler bolmagynda galdy we ol ýüze çykan meseleler üstünlikli çözüldi hem-de durmuşa geçirildi.

Ykdysadyýetiň özgerdilmeginde ýurduň öz pul sistemasynyň emele gelmegine aýratyn rol degişlidir. 1993-nji ýylyň 1-nji ýanwaryndan Türkmenistanyň öz walýutasy bolan manat güýje girizildi. Manadyň girizilmeginiň maksady ýurduň ykdysady özygtyýarlylygyny berkitmekden, pul-kredit syýasatyny ýöretmekde özbaşdaklygy üpjün etmekden ybaratdyr, bu bolsa pul sistemasynyň durnuklaşmagyna, halkyň sarp edýän we önümçilik-tehniki ähmiýeti harytlaryň içerki bazarynyň goralmagyna ýardam edýär.

Reforma yglan edilenden soňra bazar ykdysadyýetini kemala getirmegiň tertibini we şertlerini düzgünleşdirmek üçin hukuk bazasyny döretmek boýunça uly işler geçirildi. 1992-nji ýylyň fewralynda “Eýeçiligi döwletden aýyrmak we hususyýetleşdirmek hakyndaky” Türkmenistanyň Kanuny kabul edildi, şol kanun 1993-nji ýylyň oktyabrynda Türkmenistanyň Mejlisi tarapyndan käbir üýtgeşmeler we goşmaçalar girizilenden soňra, täze redaksiýada kabul edildi. Şonuň ýaly-da 1992-1994-nji ýyllarda “Eýeçilik hakynda”, “Türkmenistanda telekeçilik işi hakynda”, “Aksioner jemgyýetleri hakynda”, “Türkmenistanyň merkezi banky hakynda”, “Kommersiýa banklary we bank işi hakynda”, “Haryt çig-mal biržalary hakynda” we beýleki birnäçe kanunlar çykarylady. Daşary ykdysady aragatnaşyklary ösdürmekde “Türkmenistanda daşary ýurt konsepsiýalary hakyndaky” Kanunlaryň ähmiýeti uludyr. Salgyt sistemasyny düzgünleşdirýän kanunçylyk aktlarynyňam toplumy kabul edildi.

Değişli şertler döredilenden soňra, ýurtda telekeçilik strukturalarynyň dürli görnüşleri giň ösüşe eýe boldy. 1995-nji ýylda dürli guramaçylyk-hukuk formasyndaky 24 müň sany kiçi kärhana bolup, olarda 140 müňden gowrak adam işledi. Munuň özi bazar gatnaşyklarynyň döredilmegi bilen telekeçilik işine giň ýol açylandygyna şaýatlyk edýär.

Telekeçilik işini aktiw ösdürmek üçin hökümet tarapyndan “Türkmenistanda telekeçilige döwlet goldawyny bermegiň esasy ugurlary” tassyklandy. Şunda hökümetiň we beýleki döwlet organlarynyň hereket ediş programmasy, telekeçiligiň ileri tutulýan sferalary, maliýe we naddy-tehniki taýdan üpjünçiligiň mehanizmleri, kadrlary taýýarlamagyň, informasiýa bilen üpjünçiligiň düzgünleri kesgitlenilýär.

Umumydöwlet möçberinde telekeçilik işiniň ileri tutulýan ugurlaryna şular degişli: oba hojalyk önümlerini öndürmek, daşamak, gaýtadan işlemek we saklamak; gurluşyk materiallaryny öndürmek we ýaşayş jaý gurluşygy; halkyň sarp edýän harytlaryny öndürmek we ilata hyzmat etmek; derman preparatlaryny,

medisina tehnikasyny we enjamlaryny öndürmek hem-de medisina hyzmaty; galyndylardan önümleri çykarmak, galyndylary ilkinji gezek gaýtadan işlemek; maliýe we bank hyzmatlarynyň ösdürilmegi; özümizde we bilelikde öndürilen harytlaryň söwdasy.

1995-nji ýylyň dekabrynda Prezidentiň karary bilen telekeçiligi döwlet tarapyndan goldamagyň esaslary we investision-kommersiýa kreditlerini bermegiň düzgünleri kesgitlenildi. Kiçi biznesi goldamak maksady bilen 1995-nji ýylyň 1-nji iýulyndan başlap, salgyt salyş düzgüni ýönekeýleşdirildi.

Täze Galkynyşlar zamanasynda Türkmenistanyň Prezidenti Gurbanguly Berdimuhamedow ýurtda hususy telekeçiligiň ösdürilmegine möhüm ähmiýet berýär we bu ugurda uly işleri durmuşa geçirýär. 2009-njy ýylda “Kiçi we orta telekeçiligi döwlet tarapyndan goldamak hakynda” Türkmenistanyň Kanuny kabul edildi. Her ýylda biziň ýurdumyzda senagatçylaryň we hususy telekeçileriň öndüren önümleriniň sergisi hem-de biznes-forumy geçirilýär.

Bazar gatnaşyklarynyň ösdürilmeginde nyrh syýasatynyň roly uludyr. Hökümet tarapyndan nyrlary erkinlige goýbermek boýunça, olaryň dünýä derejesine ýakynlaşdyrylmagy boýunça iş geçirilýär. Geçiş döwrüniň çylşyrymlydygyny nazarda tutup, nyrlaryň döwlet tarapyndan düzgünleşdirilişi saklanyp galýar.

Maliýe-kredit syýasatynda esasan salgyt sistemasyny we kredit bermegiň düzgünlerini kämilleşdirmäge üns berilýär. Şonuň döwlet býujetiniň funksiýasyny ýtgetmek, salgytlaryň roluny güýçlendirmek, pensiýa we sosial strahowaniýe fondlary ýaly fondlaryň üsti bilen toplamak ýaly prinsiplerden ugur alynýar.

Türkmenistanda senagaty ösdürmek boýunça uly işler edilýär. Hökümetiň senagatyň ösüşi barada ýýän syýasaty ozaly bilen gaýtadan işleýji, ylaýta-da ahyrky önümi çykarýan pudaklary çalt ösdürmeklige, önümçiligi modernizasiýalaşdyrmaklyga, täze pudaklary döretmeklige, maýumlaryny ykdysadyýetiň ileri tutulýan pudaklaryna çekmeklige, ownuk we orta telekeçiligi ösdürmeklige gönükdirilendir.

Senagatda bazalaýyn pudaklaryň ösüşine, ikinji nobatda nebit, gaz pudaklaryna we olar bilen baglanyşykly pudaklara üns berilýär. Şeýle çäreleriň geçirilmegi ýurduň ýakyn 10 ýylda ykdysady ösüşine kuwwatly itergi berer.

“Türkmenistanyň nebit-gaz senagatyny 2020-nji ýyla ösdürmegiň konsepsiýasyna” laýyklykda kondensaty bilen birlikde nebitiň çykarylyşyny 2002-nji ýyla çenli 28 mln tonna ýetirmek göz önünde tutuldy, bu bolsa 1993-nji ýyl bilen deňeşdirilende 5,4 esse köpdür. Nebit çykarmakda täze tehnologiýalary ornaşdyrmakdan we önümçiligiň möçberini üzüň-kesil giňeltmekden ötri bilelikdäki kärhanalaryň döremegine uly ähmiýet berilýär. Tebigy gazyň çykarylyşy hem ep-esli artar, ol ýakyn döwürde 1993-nji ýylyň derejesinden 1,4 esse köpeliş, her ýylda 110 mlrd kubometre ýetirilmeli. Gazy daşary ýurtlara çykarmak üçin ýene-de üç sany magistral gaz howdunyň gurulmagy göz önünde tutulýar.

Türkmenistanda öndürilen elektrik energiýasy ýurduň içersindäki barha artýan islegleri kanagatlandyrmakdanam başga, elektrik energiýasyny gaýry

döwletlere satmagyň mümkinçiliklerini hem giňeltdi. Şol maksatlar üçin Owganystana, Eýrana, Türkiýä we Päkistana elektrik geçiriji täze liniýalar gurulýar.

Türkmenistanyň senagat kompleksini ösdürmek boýunça-da uly wezipeler önünde durýar. Ýakyn geljekde ilaty esasy azyk önümleri bilen üpjün etmek wezipesi önünde goýuldy. Şony durmuşa geçirmek üçin oba hojalygynyň strukturasyny özgertmek boýunça uly çäreler görülýär. 2002-nji ýyla çenli däne öndürilişini 2,5 mln tonna, pagtanyň möçberini 2 mln tonna ýetirmek, on ýyl içinde gök önümleriň öndürilişini 1,9 esse eti we süýdi 2,1 esseden gowrak artdyrmak wezipe edilip goýuldy.

Transportyň we aragatnaşygyň ösdürilmegi diňe bir ýurduň içersindäki hajatlary kanagatlandyrmak üçin däl, daşary ykdysady aragatnaşyklary giňeltmäge-de uly ýardam edýär. Şonuň üçin bu pudaklaryň ösüşine-de köp üns berilýär. Eýranyň üsti bilen ençeme ýurtlara çykmaga mümkinçilik berýän Tejen-Sarabs-Maşat halkara demir ýol liniýasy gurlup gutaryldy we ulanmaga berildi. Köneürgenç-Kernaý, Kerki-Tagtabazar, Türkmenbaşy-Bekdaş, Nebitdag- Çeleken, Gazanjyk-Gyzylsaýa, Gazanjyk-Gyzyletrek, Çärjew-Kerki, Köneürgenç-Gyzylgaýa aralyklarynda hem demir ýollar gurular. Türkmenbaşy şäherindäki deňiz portuny daşary investisiýalaryny çekmek arkaly giňeltmek işleri alnyp barylýar. Şu çäreler Orsýetiň günortasy bilen Eýranyň aralygynda tranzit ýükleri daşamaga mümkinçilikleri-de giňelder. Şonuň ýaly hem awtomobil, howa transportlary we aragatnaşyk güýçli depginler bilen ösdürilýär. Aşgabat şäherinde halkara derejeli aeroport işläp, “Türkmen howa ýollary” kompaniýasy dünýäniň dürli künjeklerine uçuşlary üpjün edýär. Ýurduň telekommunikasiýalaryny ösdürmäge Fransiýanyň, Türkiýäniň, Ýaponiýanyň we beýleki döwletleriň firmalarynyň ençemesi gatnaşýar.

Häzirki döwürde ilat üçin sarp ediş harytlarynyň çykarylyşyny giňeltmek uly ähmiýete eýedir. Bazar ykdysadyýetiniň maliýe infrastrukturasyny ösdürmek üçin ýurtda bank işiniň iki basgançakly sistemasyna geçildi. Döwlet bankynyň we kommersiýa banklarynyň önünde biri-birinden tapawutlanýan wezipeler goýuldy. Döwlet banky ýurtda umumy maliýe-pul syýasatynyň amala aşyrylmagy üçin jogap berýär, kommersiýa banklary bolsa hereket edýän kanunlaryň çäginde hasaplaşyk hyzmaty we kredit bermeklik bilen erkin meşgullanýar. Şonuň ýaly-da, ýurtda banklar arasyndaky walýuta biržasy, dürli strahowaniýe kompaniýalary we beýleki gulluklar işleýärler.

Ýeňil senagatda pagta arassalaýjy, ýüpek, ýün, dokma, tikiçilik, aýakgap we başgada birentek pudaklar (jemi 14) ösdürilýär. Garaşsyzlyk ýyllarynda Türkmenistanda onlarça dokma toplumlary, fabrikleri guruldy. Täze gurlan dokma toplumlarynyň önümleri dünýäniň köp öurtlarynda eksport edilýär. Aýratyn hem Aşgabatdaky dokma toplumynyň, Ruhabat etrabyndaky jins toplumynyň, Gökdepäniň, Baýramalynyň, Sakarçägäniň, Türkmengalanyň we beýleki etraplaryň dokma kärhanalarynyň önümlerine dünýä bazarynda ýokary isleg bildirilýär. Geljekde dokma toplumlaryny etraplaryň hemmesinde gurmak we pagtadan

öndürilýän matalaryň möçberini we görnüşlerini ençeme esse artdyrmak bellenilýär. Häzirki wagtda ýurtda aýakgap senagaty hem täzeden döredilýär.

Garaşsyzlyk ýyllarynda azyk senagaty hem uly ösüslere eýe boldy. Pudagy ösdürmeklige 3 mlrd. töweregi amerikan dollary möçberinde maýa goýlup süýt, ýag, miwe gök önümlerini, çörek, külçe önümlerini, ösümlik ýagyny we beýleki azyk önümlerini öndürýän ululy-kiçili müňe golaý senagat kärhanalary guruldy ýa-da täzeden enjamlaşdyryldy. Şolaryň arasynda Aşgabadýň “Süýt” toplумы, “Koka-kola” içgilerini öndürýän zowody, makaron fabrigi, Maryda gant zowody, Ruhabat etrabynda tomat-konserw zawody, welaýatlaryň hemmesinde gurlan häzirki zaman kuwwatly un zawody, elewatorlar, çörek zawodlary bar. Azyk önümlerini öndürmeklige döwlet kärhanalary bilen ilike kiçi we rtaça telekeçiler giň çekilýär. Olar diňe bir şäherlerde däl, eýsem obalarda hem et e klbasa önümlerini, peýnir we süýt önümlerini, azyk däl harytlarynyň dürli görnüşlerini öndürip başladylar. Häzir Türkmenstanda et-süýt, un, çörek, tüwi, makaron, ýag, agyz we miwe suwlary, arak, konýak, çakyr, piwo, miwe we gök önümler hem-de konserwler ýaly azyk harytlarynyň 500-den gowrak görnüşleri öndürilýär. Ýurduň öz öndüren azyk önümleri bilen ilaty üpjün edii 1991-nji ýylda 26% bolan bolsa, 2003-nji ýylda ol 80%-e golaýlady. Munuň özi ýurtda azyk garaşsyzlygynyň umuman gazanylandygyny aňladýar. Ýakyn yllarda daşary ýurt firmalarynyň gatnaşmagynda azyk önümlerini öndürýän we gaýtadan işleýän enagat kärhanalarynyň we kiçi sehleriň müňe golaýyny gurmak ýa-da täzeden enjamlaşdyrmak göz önünde tutulýar.

Şeýlelikde, tutuş senagatda, şol sanda azyk senagatynda hem uly öwürlişik bolup geçýär. Ýyl-ýyldan ilatýň sarp edýän harytlarynyň başga ýerlerden getirilişi

Azalýar, sebäbi halk hojalygynyň sarp ediş bazaryny üpjün edýän pudaklary maksadal laýyk işläp başlaýar .

Bu ugurda oba hojalygynyň aýratyn orun eýeleýändigini düşnşklidir. Çünki oba hojalygy azyk öndürýän esasy pudakdyr, ol senagaty hem çig mal bilen üpjün edýär. 1993-nji ýylyň fewralynda Türkmenistanda “Täze oba” syýasaty ygylan edildi. Sowet döwründe bizde sözüň doly manysyndaky daýhanlar we çarwalar ýitip gitdi. Ýerli howa şertleri, milli aýratynlyklar göz önünde tutulman ýöredilen oba syýasaty netijesinde daýhanlar günlükçä, çarwalar çekenä öwrüldi. Ähli zatlar döwletiňki, kolhozyňki boldy. Daýhany diňe gara güýjünden başga zada erki galmady. Indi bolsa daýhany hakyky daýhan etmek üçin ony ýere, suwa, öz öndüren önümine erki ýeter ýaly etmeli

1994-1995-nji ýyllarda Türkmenistanda kolhozlar ýatyryldy, daýhan birleşikleri döredildi. Kärendeçilige giň ýol açyldy. Ýerler hususy eýeçilige berilip başlandy. Mülkdarlar peýda bolýar. Oba hojalygynyň beýleki pudaklar bilen utgaşmagy bolup greçýär. Ekerançylary we maldarlary senagat, ulag, hyzmat ediş pudaklary bilen sazlaşykly baglanyşdyrmak maksady bilen paýdarlar jemgyýetçilik birleşikleri we konserinler ulgamy döredildi. Ol grosenagat toplumynyň önümlerini taýýarlamak, saklamak, täzeden işlemek we ýerleşdirmek bilen meşgullanýlar.

Oba hojalygynda kärendeçilik ornaşýar. Daýhanlaryň aň-düşünjesinde öwürlişik bolup geçýär. Indi ekerançylaryň, maldarlaryň köpüsi agrar özgeritmäniň

ähmiýetine onuň ykdysady we durmuş taýdan getirýän peýdasyna barha aýdyň göz ýetirýärler. Munuň şeýledigine diňe bir galla önümçiliginde ýetilen sepgidem güwä geçýär. 1998-nji ýylda Türkmenistanda ilkinji gezek 1.240 müň t galla ýygaldy. Soňky ýyllarda bu görkeziji iki essä golaý artdy. Türkmenistan öz gallasy bilen özüni üpjün edýän ýurtlaryň hataryna goşuldy. Gök-bakja, üzüm, miwe, maldarçylyk önümlerini taýýarlamaklygyň möçberi ýyl-ýyldan artýar. Pagtaçylygy ösdürmäge uly ähmiýet berilýär. 2002-nji ýyldan başlap kärendeçilere öndüren dugdaýynyň kepegini, tabşyran pagtasynyň çigidinden öňän önümleri ýag, şulha, sarun bermek ýola goýuldy. Munuň özi diňe bir kärendeçileri önümçilige goşmaça höweslendirme bilen çäklenmän, maldarçylygy ot-ıým bilen üpjün etmäge-de ýarda edýär.

Hormatly Prezidentimiziň taýsyz tagallalary netijesinde täze Galkynyşlar zamanamyzda oba hojalygyny ösdürmek döwlet syýasatynyň ileri tutulýan ugurlarynyň biridir. 2007-nji ýylyň 30-njy martynda bolup geçen Türkmenistanyň XX Halk Maslahatynda “Daýhan hojalygy hakynda”, “Daýhan birleşikleri hakynda”, “Arçynlar hakynda” Türkmenistanyň Kanunlary kabul edildi. Oba hojalygyny ösdürmekde döwlet Baştutanymyzyň durmuşa geçirýän işleriniň netijesinde ýurdumyzyň ekin meýdanlary üçin dünýäniň iň soňky gazanan tehnologiýalary ornaşdyrylýar. Önümçilik ylmy esasyda ýola goýulýar.

Agrosenagat toplumynda pudaklaýyn özgermeler bilen bir hatarda oba hojalyk ekinleriniň ýerleşdirilişinde üýtgetmeler bolup geçýär. Pagtaçylyk we däneçilik, şeýle hem bagçylyk, üzümçilik gök-bakja ekerançylygy, şugundyrçylyk, şalyçylyk, balaryçylyk ýaly pudaklar çalt depginler bilen ösdürilýär. Ozal Balkan welaýatynyň oba hojalygyna ekerançylyk pudagy ýok diýen ýalydy. Indi bu ýerlerde hem bugdaýyň we gowaçanyň ekin meýdany baha giňelýär. Ýurdumyzyň günorta sebitlerinde subtropik balykçylyga—zeýtun, hurma, injir we ş.m. agaçlary ekmeklige üns güýçlenşär. Teplisalarda limon ekerançylygy bolsa hemme welaýatlara ýaýrady.

Halk hojalygynyda eýeçiligi döwletiň garaagyndan aýyrmak boýunça işler giň gerim alýar. Garaşsyzlyk ýyllarynda kärhanalaryň 2 müňden gowragy hususyýetçilere berildi. Olar esasan jemgyýetçilik iýmiti we durmuş hyzmaty, ulag hem-de aragatnaşyk kärhanalary. Ýene-de 2100-den gowrak kärhanalaryny, şol sanda senagat we gurluşyk kärhanalarynyň 350-sini hususylaşdyrmak göz önünde tutulýar. Ýurduň jemi içerki önümleriniň möçberinde döwlete dahylsyz pudagyň paýy (daýhan birleşikleriniň hem özgerdilmeginiň hasabyna) 2010-njy ýylda 66%-e ýeter. Hasaplamalara görä, şol ýyl ilatyň üçden iki bölegi ykdysadyýetiň şu pudagynda işläp.

2000-nji ýylda Türkmenistanda ägirt uly desganyň—Türkmen kölüniň gurluşygyna başlanyldy. Köli ýurduň Günbatarynda Gaplaňnyryň golaýyndaky uly tebigy çöketliginde—Garaşorda emele getirmek, onuň üçin ähli welaýatlardaky şor suwlary akabalar arkaly bu ýere akdyrmak göz önünde tutulýar. Häzirki wagtda “Altyn asyr köl gurluşyk” önümçilik birleşigi we welaýatlardaky guramalar bu ugurda iş alyp barýarlar. Baş şor suw akabasy Lebap welaýatynda (Garaşsyzlyk etraby.) başlap, Üňüz aňyrsyndaky Garagumdan, Merkezi Garagumdan Türkmen

kölüne tarap 720 km-e uzap gidýär. Şol başlanýan ýerinde Lebap welaýatynyň şor suwlaryny alyp soňra ýolda Mary, Ahal, Balkan welaýatlarynyň hem şor suwlaryny toplap, soňra, Garaşora ýetiberende, Daşoguz şor suw akabasy (432 km) bilen goşulyp, uly deryýa öwürülip köle guýmalydyr. Aşgabadyň we beýleki uly şäherleriň-de şor suwlaryny şol akabalara akdyrmak belenilýär.

Täze Galkynyşlar zamanasynda hormatly Prezidentimiziň tagallalary netijesinde hem-de hut Özüniň ak pata bermeginde 2009-njy ýylyň iýulynda „Altyn asyr“ – Türkmen kölüniň birinji nobatdakysy işe girizildi. Bu ägirt desga ýerleriň melioratiw ýagdaýyny düýpli gowulandyrmaga, şor suwlaryň arassalanyp ikinji gezek peýdalanmagynyň hasabyna täze ýerleri özleşdirmäge öri meýdanlary suwarmaga mümkinçilik berer. Umumy möçberi 8 mlrd dollara barabar bolan bu gurluşygyň netijesinde Garagumuň tutuş ýurduň keşbi özgerer, çünki gumuň içinden uzaboýuna gapdallaýyn geçýän akabalaryň boýunda täze obalar, şäherler, bag-bakjalar emele geler.

Ulag we aragatnaşyk pudaklarynda uly işler durmuşa geçirilýär. Aşgabatda Türkmenbaşy adyndaky uçar menzili guruldy. Welaýat merkezindäki uçar menzilleri döwrebaplaşdyrylýar. “Boing” uçarlary satyn alyndy we diňe bir halkara howa ýollarynda däl, eýsem ýurduň içinde-de ýolagçylara hyzmat edip başlady. Tejen-Sarabs-Maşat (Eýran) demirýoly guruldy. 1996-njy ýylda onuň işe girizilmegi bilen, Beýik ýüpek ýoly polat ýollarda dikeldildi. Türkmenabat—Atamyrat (ozalky Kerki) demirýoly guruldy. Häzir Aşgabat—Garagum—Daşoguz demirýolynyň gurluşygy güýçli depginde alynyp barylýar. Geljekde Türkmenbaşy—Garabogaz (ozalky Bekdaş), Türkmenbaşy—Gyzylgaýa—Daşoguz, Bereket (ozalky Gazanjyk) Etrek (ozalky Gyzyletrek), Atamyrat—Tagtabazar—Sarags demirýollaryny gurmak belenilýär. Şol ýollaryň gurulmagy bilen Türkmenistanda bitewi demir ýol halkasy emele geler. Dünýä ölçeglerine laýyk gelýän gara ýollaryň gurluşygyna uly üns berilýär. Hazirki Aşgabat—Arçabil (ozalky Pöwrize), Aşgabat—Balkanabat—Türkmenbaşy, Aşgabat—Mary—Türkmenabat, Aşgabat—Daşoguz gara ýollary gurulýar we beýleki gara ýollaryň durkuny täzelemek işleri alynyp barylýar. Ýurduň awtomobil we trolleýbus parky täzelenýär.

Şanhaý—Frankfurt arasynda halkara aýna-süýüm aragatnaşyk ulgamynyň (ol Türkmenistanyň üstünden geçýär) işe girizmegi we telekommunikasiýa serişdeleriniň täzelenmegi ýurduň içinde we daşary ýurtlar bilen aragatnaşygy ösdürmäge giň mümkinçilikler açdy. Daşary ýurt kompaniýalarynyň gatnaşmagynda Türkmenistanda sanly awtomatik telefon stansiýalarynyň onlarçasy oturdyldy, olaryň gurluş depgini we göwrümi barha artýar. 2020-nji ýyla çenli ilatyň telefon aragatnaşygyna bolan islegini doly kanagatlandyrmak, telefon nokatlarynyň sanyny 2.250 müňe ýetirmek belenilýär. Ykjam telefonlaryň sany artýar. Elektron aragatnaşygy ýola goýulýar. Häzirki wagtda Türkmenistan hemralaryň üsti bilen dünýäniň köp şäherlerine çykyp bilýär. 1998-nji ýyldan bäri Aşgabatda Internetiň halkara ugrunuň aragatnaşyk halkasy işleşär. Paýtagtyň we welaýat merkezleriniň ýaşajylary ozaly bilen bolsa talyplar, ýörite mekdepleriň okuwçylary Internetiň halkara maglumatlar ulgamyndan peýdalanyp bilýärler.

Dünýä jemgyýetçiligi üçim hem Türkmenistan baradaky iň täze maglumatlary almaga şert döredildi. Bir söz bilen aýdylanda, gysga wagtyň içinde Türkmenistan ulaglar we aragatnaşyk halkara ulgamyna goşuldy. Bu bolsa milli ykdysadyýetiň ösmegine amatly şertler döredýär.

Ykdysadyýeti özgertmek işinde agrar reforma, şeýle hem “Täze oba” syýasaty has ähmiýetli orun tutýar. Oba hojalygyny ösdürmeklik ozaly bilen ýurduň doly azyk garaşsyzlygyny gazanmaklyga gönükdirilendir. Ýakyn ýyllarda ilatyň esasy azyk önümerine bolan isleglerini ýurduň öz içindäki önümçiligiň hasabyna kanagatlandyrmak wezipesi goýuldy. Şol wezipäni amala aşyrmagyň iň möhüm bölegi bolsa Türkmenbaşy tarapyndan öňe sürülen we kabul edilen “Däne” programmasydyr. Oba hojalygyny güýçli ösdürmeklik diňe bir ýurduň azyk garaşsyzlygyny üpjün etmek üçin däl, bu pudagyň halk hojalygynda uly orun tutýanlygy üçinem möhümdir. Oba hojalygynda we onuň bilen gös-göni baglanyşykly pudaklarda işe ýarawly ilatyň ýarysyndan köprägi zähmet çekýär, ýagny ilatyň aglaba böleginiň güzerany oba hojalygyna baglydyr. Pudakda milli girdejiniň ep-esli möçberi öndürilýär.

Oba hojalygyny düýpgöter özgertmek üçin, mülkdarçylygy we kärendeçiligi ösdürmek üçin bazar gatnaşyklaryny kämilleşdirmek esasynda ykdysadyýetiň milli modelini kemala getirmegiň düzüm bölegi hökmünde agrar özgerdişleriň 1996-njy ýylyň 16-17-nji dekabrynda bolup geçen uly Döwlet maslahatynda yglan edilen hil taýdan täze tapgyry giňden ýol alyp başlady.

Eýsem şu täze agrar syýasat, täze agrar reforma yglan edilmezden öň ýurduň oba hojalygynda nähili ýagday emele gelipdi we düýpli özgerdişleri geçirmegiň zerurlygy nireden gelip çykdy? 80-nji ýyllaryň ahyrlarynda agrar sektory reforma etmek belli bir gowy netijeleri berdi. “Täze oba” syýasaty 1993-nji ýylyň başynda yglan edilipdi. Garaşsyzlyk ýyllary içinde bu syýasat netijesinde obanyň infrastrukturasy ep-esli derejede gowulandyryldy. “Däne” programmasy, pagtaçylygy ösdürmek boýunça çäreler ykdysady garaşsyzlygymyzy, azyk garaşsyzlygymyzy gazanmagymyza tarap uly ädim boldy.

1993-nji ýyldan bäri “Täze oba” syýasatyny, ýer reformasyny amala aşyrmak bolup geçdi. 1996-njy ýylyň dekabryndan bäri bolsa mülkdarçylygy we kärendeçiligi ösdürmek boýunça aýgytly çäreler durmuşa geçirilip başlandy. Ýurdumyzda ýer reformasy, täze oba syýasaty tapgyrlara bölünip, önän oýlanyşykly geçirilýär.

Agrar özgertme esasan üç ugur boýunça alnyp barylýar: ýer reformasy, emläge eýeçilik etmek boýunça gatnaşyklaryň kämilleşdirilmegi we bazar tipindäki hojalyk mehanizmini kemala getirmek.

Ýer özgertmesine ozaldan taýýarlyk görülse-de, ol 1993-nji ýylyň başynda (2.02.1993) aýgytly yglan edildi. Şol ýylyň 2-nji fewralynda ýurdumyzyň oba hojalyk işgärleri bilen geçirilen uly maslahatda daýhany ýeriň hakyky eýesi etmek täze agrar syýasatyň düýp özenidir diýlip bellendi. Ýer reformasynyň maksady oba hojalygynda zähmet çekýän işgärleriň ýerden çetleşdirilmegini aradan aýyrmaklyga gönükdirildi. Türkmenistanyň Prezidentiniň 1993-nji ýylyň fewral aýynyň 2-sindäki “Türkmenistanda ýerlere eýelik etmek we olary peýdalanmak

hakyndaky” Permanyna laýatlara hususy peýdalanmak üçin we uzak möhletli kärende 50 gektara çenli suwarylýan ýer bölüp bermäge rugsat edildi. Hususy peýdalanyşa berilýän ýerler diňe oba hojalyk maksatlary üçin ulanyldy. Olar miras galdyrylýar, emma satmaga, peşgeş bermäge degişli däl edildi.

Agrar özgertmäniň ýene-de bir ugry oba hojalyk kärhanalarynda emläk gatnaşyklarynyň kämilleşdirilmegi boldy. Ozal oba hojalygynda esasan kolhoz-kooperatiw we döwlet eýeçiligi hereket eden hem bolsa, olar düýpli ýoýulmalara sezewar bolup, iş ýüzünde işgärleriň önümçilik serişdelerinden we dolandyryşdan çetleşdirilmegine, şahsy inisiatiwanyň gysylmagyna we ahyrky netijä bolan gyzyklanmanyň peselmegine getirdi. Döwlet bilen oba hojalyk kärhanalarynyň arasyndaky gatnaşyklar önümçilikleriň bähbidini az derejede alýardy. Şonuň üçin hem 1994-nji ýylyň martynda “Türkmenistanyň kolhazlaryny, sowhozlaryny we beýleki oba hojalyk kärhanalaryny özgertmek hakynda” karar kabul edildi. Şol kararda özgerdişiň maksady hökmünde oba hojalygynyň ýokary netijeli işlemegi üçin ykdysady esas döretmeklik goýuldy. Şu maksada ýetmek üçin ýere eýeçiligiň we hojalygy ýöretmegiň formalaryny üýtgetmek, bazar gatnaşyklaryny ösdürmek bellenildi. Özgerdiş prosesiniň geçirilmegi üçin döwlet derejesinde we ýerlerde ýörite komissiýalar döredildi. Ilkinji etapda dürli regionlarda ýerleşýän we dürli önümçilik ugurlary boýunça ýöriteleşen 50-den gowrak hojalygy özgertmek bellenildi. Eýeçilik özgerdilende aksioner jemgyýetlerini, kooperatiw kärhanalaryny, özbaşdak daýhan hojalyklaryny we olaryň birleşiklerini döretmek mümkinçiligi berildi.

Özbaşdak daýhan hojalygy barada aýdylanda, ony döretmegiň prinsipleri we hukuk esasy 1994-nji ýylda kabul edilen “Daýhan hojalygy hakynda” diýen Kanun bilen kesgittildi. Daýhan hojalygy harytlyk oba hojalyk önümçiligini bilelikde alyp baryan adamlaryň esasan öz agzalarynyň zähmetine esaslanýan maşgala zähmet birleşigidir.

Kärhanalary özgertmek boýunça 1995-nji ýylyň iýun aýynyň 15-inde “Daýhan birleşikleri hakynda” Türkmenistanyň Kanuny kabul edildi. Şoňa laýyklykda ähli kolhozlar, sowhozlar we kärhanalary daýhan hojalykara birleşiklerine öwrüldi. Oba hojalyk kärhanalarynyň bu reformasy ýekebara daýhan hojalyklarynyň, olaryň kooperatiwleriniň, dürli assosiasiýalaryň we ş.m. döremegini aradan aýyrmady.

Şol bir wagtda oba hojalygyna önümçilik-tehniki taýdn hyzmat edýän ýöriteleşen kärhanalary guramak wezipesi goýuldy. Täze şertlerde oba hojalyk ministriliginiň wezipesi üýtgedilip, ol hökmürowan dolandyryş organy bolmakdan önümçiligi guramaga metodiki kömek berýän merkeze öwrüldi. Oba hojalygynda eýeçiligi özgertmegiň netijeli formalarynyň biri aksioner jemgyýetlerini döretmekdir. Şol bir wagtda içerki önümçilik gatnaşyklarynyň kämilleşdirilmegine-de üns güýçlendirildi. 1996-njy ýylda daýhan birleşikleriniň özgerdilişini mundan beýläk-de çuňlaşdyrmak boýunça goşmaçaäreler hakynda Prezidentiň ýörite kararynda ýerleri azyndan 10 ýyllyk möhlet bilen kärendesine bermeklik, doňuzdarçylykda we guşçulykda tutuşlygyna hususy eýeçilige

geçmeklik ýaly çäreler belenildi. 1997-nji ýyldan başlap pudakda hususyýetçiligiň we erkin zähmet çekmegiň mümkinçilikleri has giňelýär.

Ýer özgertmesinde we eýeçilik gatnaşyklaryny kämilleşdirmekden başga-da, bazar tipindäki hojalyk mehanizmini kemala getirmek girýär. Bu ugurda ozaly bilen nyrh syýasaty, döwlet zakazlary, kredit bermek, monopolizmi aradan aýyrmak boýunça çäreler has uly ähmiýete eýedir.

Nyrh syýasatynda senagat we oba hojalyk önümlerine belenilýän nyrlaryň arasyndaky deňeçerligiň zerurlygyndan ugur alyndy. Döwlet zakazynyň hasabyna tabşyrylýan önümlerden başga oba hojalyk önümleriniň ählisine nyrlar erkin emele gelýär. Pagtadyr azyklyk dänä belenýän döwlet satyn alyş nyrlary-da harajatlaryň ýapylary ýaly edip belenildi.

Döwlet zakazlary strategik ähmiýetli önümler boýunça belenip, olaryň möçberi ýuwaş-ýuwaşdan azaldyldy. Nyrh syýasatynda döwlet zakazlary önümçilikler üçin önümi kepillikli ýerleşdirmäge şert döredip, olara uzak möhletli şertnamalaýyn gatnaşyklary ösdürmekde amatly bolup durýar. Oba hojalyk kärhanalary salgytlaryň käbir görnüşlerinden boşadyldy. Salgyt syýasatynda oba hojalykda esasy wezipe býudžete girdeji girizmek bolman, salgytlaryň önümçiligi stimullerlemekdäki roluny peýdalanmaktan ybaratdyr.

Oba hojalyk önümçiligine kredit bermeklik döwletiň bütewi maliýe-kredit syýasatynyň bölegi bolup, bu ýerde umumy ýörelgeler bar. Hususan-da, kredit fondunyň döredilişi, kommersiýa kreditleriniň berilişi, olardan peýdalanylanlygy üçin prosentleriň belenilişi bazar gatnaşyklarynyň kadalaryna laýyklykda ýerine ýetirilýär. Şu pudaga ýeňillikli kreditleri bermek praktikasy hem dowam etdirildi. Obada pul-kredit syýasatyny durmuşa geçirmekde, agrar reformany maliýe we bank hyzmatlary bilen goldamakda daýhan banklarynyň assosiasiyasy uly wezipeleri öz üstüne aldy.

Agrosenagat kompleksinde pudaklaýyn we tehnologik monopolizmi aradan aýyrmakda telekeçiligiň ösdürilmegi, ykdysady bäsdeşligiň ýüze çykmagy möhüm ugurlardyr.

Oba hojalygynyň bazar şertlerinde netijeli işlemegiň öňüm şerti daýhanlaryň ýere eýeçilik etmekligidir. Munuň üçin Türkmenbaşynyň belleýşi ýaly, daýhan birleşmeleriniň ähli agzalarynyň ýer eýeleri bolmaklary gerek, şonda ýeri kärende esasynda hem ulanmak bolar. 1996-njy ýylyň Garaşsyzlyk aýynyň 1-da raýatlaryň 3,6 müňüsünde hususy eýeçilikde umumy möçberi 89 müň gektar bolan ýerleri bardy.

1996-njy ýylyň dekabrynda oba hojalygy üçin täze döwür başlandy. Türkmenbaşy oba hojalygyny çuňňur özgertmegiň strategiýasyny halkymyza jar etdi. 1997-nji ýyldan başlap, ýerleri miras galdyryp, onuň hemişelik möhletsiz peýdalanmaga beriljekdigini, şeýle hem mallaryň we guşlaryň, önümçilik jaýlarynyň kärendeçilige satylmagyny, olara şol bir wagtda ot-ýým öndürmek üçin hemişelik ýer paýlanyp beriljekdigini aýtdy. Nyýazowyň “1997-2001-nji ýyllarda ýurdy sosial-ykdysady taýdan ösdürmegiň esasy ugurlarynyň” Konsepsiýasynyň talaplaryna görä, 1998-nji ýylda ýurdumyzda 1 mln 500 mün tonna pagta we 1 mln 200 müň tonna bugdaý öndürmek göz önünde tutulýar.

Türkmenbaşy pagtanyň öndürilýän möçberini mundan beýläk-de artdyrmak, onuň düşewüntlilik derejesini ýokarlandyrmak, oba hojalygynyň bazar ykdysadyýetine çalt geçmegini üpjün etmek, türkmen pagtasynyň dünýä bazaryndaky bäsdeşlik ukybyny ýokarlandyrmak maksady bilen “Türkmenistanyň pagtaçylyk pudagyny we pagta arassalaýjy senagatyny dolandyrmagy kämilleşdirmek hakynda”, oba hojalyk önümlerini öndürijilere önümçilik tehniki taýdan hyzmat etmegi mundan beýläk-de kämilleşdirmek hem-de maşyn-traktor parkyny netijeli peýdalanmak üçin “Oba hojalygyna önümçilik-tehniki taýdan hyzmat etmek işini kämilleşdirmek hakynda” hem-de oba hojalygyna önümçilik-tehniki we agronomiýa taýdan hyzmat etmek baradaky aksioner jemgyýetleriniň “Türkmenobahyzmat” assosiasiýasynyň meseleleri hakynda” kararlar kabul etdi. Nyýazow maldarçylyk önümleriniň öndürilişini höweslendirmek maksady bilen “Maldarçylyk önümleriniň nyrlaryny reformalaşdyrmak hakynda”, daýhan birlikleriniň oba hojalyk önümlerini ösdürmegini höweslendirmek maksady bilen “Türkmenistanyň daýhan birliklerini mineral dökün bilen üpjün etmek baradaky çäreler hakynda”, 1997-2001-nji ýyllarda obahojalygyny ösdürmek, ýurduň azyk baradaky garaşsyzlygyny üpjün etmek maksady bilen “Oba hojalygyny ykdysady özgertmeleri durmuşa geçirmek boýunça goşmaça çäreler hakynda” permanlardyr kararlar kabul edildi. Suwarymly ýerleri daýhan hojalyklaryna uzak möhletli kärendesine bermeklik 1997-nji ýylyň Nowruz aýynyň 1-na çenli esasan tamamlandy. Şunda kärendeçileriň kärendesine berijiniň önündäki şertnamalaýyn borçnamalaryny ilkinji we 2 ýylyň dowamynda ýerine ýetirmeginiň şertlerinde şol ýerleri soňra hususy eýeçilige mülk hökmünde bermek hukugy hem nazara alynýar. Daýhan birlikleriniň guşçulyk we doňuzdarçylyk fermalaryny hususyýetleşdirmek amala aşyryldy.

Türkmenbaşy Uly Döwlet Maslahatynda öňe sürülen wezipeleriň ýerine ýetirilişi bilen gyzyklanyp, 1997-nji ýylyň Türkmenbaşy aýynda Mary welaýatynda, Baýdak aýynyň 5-da Lebap welaýatynda, Nowruz aýynyň 19-da Balkan welaýatynda boldy. Ol ýerlerde kärendeçiler, mülkdarlar bilen duşuşdy we hemişelik mülk hökmünde hem-de uzak möhletleýin kärendesine ýer bermek hakynda daýhanlara kepilliknamalar (şahadatnamalar) gowsurdy.

Türkmenistanda durmuşa geçirilýän ykdysady özgertmeler ilatyň durmuş hal-ýagdaýyny ýokarlandyrmaga gönükdirilendir. 1993-nji ýylyň başyndan bäri ilata tebigy gaz, elektrik energiýasy, agyz suwy 1994-nji ýyldan bäri bolsa nahar duzy hem mugt berilýär. Zähmet haklary, pensiýalar, döwlet kömek pullary yzygiderli ýokarlandyrylyp durulýar. Ilatyň saglygyny goraýyş ulgamy düýpgöter üýtgeýär. Aşgabat in täze enjamlar bilen enjamlaşdyrylan Keseli anykalyýyş we bejeriş merkezi, Ýürek keselleriniň halkara medesina merkezi, Iç keselleriniň halkara medesina merkezi, Merkezi hassahana guruldy. Keseli anyklaýyş we bejeriş merkezi welaýat merkezlerinde hem gurulýar. Ýurtda maşgala lukmany düzgüne girizildi. Tölegli medesina hyzmatlary ornaşdyrylýar. “Tiz kömek” gullugy häzirki zaman “Ford Tranzit” kysymy “Tiz kömek” awtomobilleri bilen üpjün edildi. Aşgabatda birnäçe farmasewtika zowodlary guruldy. Ýakyn ýyllarda ilata gerek bolan äri-deranlaryň 80%-ni ýurduň özünde öndürmek göz önünde

tutulýar. Türkmenistanyň medeni-ruhy durmuşy düpli özgerýär. Jemgyýetçilik aňy ozalky ideologik ülnülerfen saplanýar. Dünýewi urma ýol açylýar. Halk magaryfy, medeni aň-bilim edaralary äzeçe gurulýar. Orta mekdepler, ýokary okuw mekdepleri ýüzüni milli döwletlilik, täze jemgyýetçilik dumuş we medeni ýörelgelere tarap öwürýär. Olarda halk pedagogikasynyň ýitirilen usullary dikeldilýär. Täze okuw maksatnamalary işlenilip düzülip, olara laýyklykda okuw kitaplary ýazylýar. Türkmen taryhyny, dilini, edebiýatyny okatmaklyga aýratyn üns berilýär. Ýaşlar üç dili—türkmen, iňlis, rus dillerini öwrenmeklik maksada laýyk hasap edilýär.

1990-njy ýylda türkmen diline döwlet dili derejesini bermek barada kanun kabul edildi. Ýurduň durmuşynyň ähli ugularynda ol kanuny berjaý etmek üçin uly işler alynyp barylýar. Häzir dolandyryş edaralary hem türkmen diline geçirilýär. Rus (krilissa) elipbiýi türkmen (latyn) elipbiýi bilen çalşyryldy. Orta mekdeplerde täze elipbiýe geçildi. Indi gazet-žurnallar, okuw kitaplary we kitaplar täze elipbiýde neşir edilýär.

Her bir jemgyýetçilik formasiýany ýa-da haýsy-da bolsa bir döwlet gurluşyny alsak, olaryň adyllygy hem-de belentligi sosial meseleleriň döwrebap, adalatly hem-de zähmetkeş halk köpçüliginiň we mätäçlik çekýän adamlaryň bähbidini arayan çözgüdini tapýandygyndan ybaratdygyny taryh asyrlarboýy tassyk edip gelýär. Halkynyň abadançylykda we eşretli günlerde ýaşamaklygy ýaly mukaddeslige eýerip, emma ähli mümkinçilikleri görüp bilmedik hakimiýetleriň örän tiz synýandygy-da bize bellidir. Oňa görä-de her bir döwlet öz içinde asudalygy, agzybirligi berjaý edip, kadaly ösüş ýoluna eýerjek bolsa, ilatyň sosial goraglylygyny üpjün etmelidir. Şeýlelikde, sosial meseleleriň il bähbitli çözgüdiniň tapylmagy her bir döwletiň abadançylygynyň esasy sütünleriniň biridir. Şonuň üçin bu düşüňjäniň nämeden ybaratdygyny aýdyňlaşdyrmak hem ýönekeý mesele däl.

Sosial adalatlylyk diýen düşünje örän giň manylydyr. Ony anyk bir söz bilen ýa-da gysgaça görnüşde düşündirmek örän kyn. Şeýle-de bolsa, ony bir jümlede düşündirsek, onda jemgyýetde edilýän il bähbitli işleriň haýsy birini alanyňda-da, olaryň döwlet ýa-da ondaky beýlekisubýektler tarapyndan edilýändigine garamazdan, olaryň hemmesi sosial meseleleriň çözgüdi bilen baglydyr diýip düşündirsek, hakykata laýyk bolar. Muňa ilata mugt bilim bermek, mugt ýa-da ýeňillikli medisina hyzmatlaryny etmek, okalga jaýlarynyň, medeni aň-bilim we beýleki döwlet ýa-da jemgyýetçilik guramalarynyň hyzmatlaryndan mugt peýdalanmak ýaly umumy halk sosial goraglylyklar, şeýle-de belli bir sosial topara girýän şahsyýetlere, ýagny garrylygy, ýarawsyzlygy. Inwalidligi zerarly ýa-da bolmasa başga sebäplere görä mätäçlige sezewar bolanlara döwlet tarapyndan maddy goldawyň berilmegi, şeýle hem transport, kommunal medisina üpjünçiligi, sosial gullugy we ş.m. kömekleriň berilmegi girýär.

Bulardan başga-da adyllyga esaslanýan şertlerde we adam hukuklarynyň berjaý edilmeginde zamet çekmeklige we onuň lezzetinden peýdalanmaklyga bolan mümkinçiligiň döredilmegi hem sosial goraglylygyň esasy häsiýetnamasynyň biridir.

Ilatyň sosial goraglylygy, munuň özi her bir adamynyň erkana durmuşda, jemgyýetdetutýan ornuna we bitirýän işine laýyklykda, şeýle-de garrylygy ýa-da beýleki sebäplere görä zähmete bolan ukybyny ýitiren halatlarynda ýeterlik kömegi alyp, gowy durmuşda ýaşamagy üçin döwlet kepillendirmesidir.

Türkmenistanyň özbaşdaklygyny alan günlerinden başlap, döwlet syýasatynyň esasy ugry ilatyň sosial goraglylygyna gönükdirildi. Türkmenistanda sosial goraglylygyň nähili ugurlary bar. Ýurtda çylşyrymly ykdysady özgertmeler geçirilip, harytlaryň bahalarynyň erkine goýberilýän döwri ýetip geldi. Şu döwürde halk köpçüliginiň ýaşayş derejesiniň pese düşmezligi üçin, adama zerur bolan azyk we senagat harytlarynyň bir toparynyň bahalarynyň pes derejede, ýagny ilat üçin elýeter bahada saklanmagy, olaryň aratapawudyny bolsa hökümetiň öz üstüne almagy (dotasiýa bermegi) Türkmenbaşynyň durmuşa geçirýän ilatyň sosial goraglylygynyň esasy ugurlarynyň biridir. Zähmet haklarynyň yzygiderli ýokary galdyrylyp durulmagy (1997-nji ýylyň 1-nji martyndan başlap döwlet býujetinden goýberilýän aýlyklar ýene-de 2 esse köpeldi), ilkinji zerur harytlaryň nyrhynyň bolsa şol bir pes derejede saklanyp galmagy hem Türkmenbaşynyň adalatly sosial syýasatynyň ýüze çykmasydyr.

Her ýylda döwlet sosial çykdaýjylar üçin, ýagny mugt bilim, saglygy goraýş we beýlekiçäreler üçin döwlet býujetiniň 60%-e golaýyny göýberýär. Bu döwlet tarapyndan berilýän goldawyň örän ägirtligini anladýar. Munuň şeýledigi Türkmenbaşynyň öňe süren “1997-2001-nji ýyllarda ýurdy sosial –ykdsady taýdan ösdürmegiň esasy ugurlarynyň” Konsepsiýasyndan hem görnüp dur. Türkmenistanyň 1997-nji ýyl üçin Döwlet býujetine laýyklykda çykdaýjylaryň bütin summasyndan 47,1%-ni sosial ugra gönükdirmek, bilim edaralarynyň harajatlary üçin 339 mlrd manatdan hem köp. “Saglyk” maksatnamasyny amala aşyrmak üçin bolsa 518,3 mlrd manatdan hem köp pul serişdelerini goýbermek niýetlenilýär.

Ilata etiň, ýagyň, çöregiň, unuň, gandyň we başga-da birnäçe harytlaryň satylyş nyrhy olaryň döwlete düşýän bahasyndan 5-10 esse esli wagtlaý az boldy we häzirem ep-esli az.

Bu bolsa her bir adamynyň ýaşayş derejesiniň kanagatly bolmagynyň girewidir. Şeýle uly çykdaýjyny her bir gurply diýen döwletiň hem öz üstüne almaklygy seýrek duş gelýän ýagdaýdyr. Türkmen döwletiniň halka gazy, elektrik energiýasyny, suwy we nahar duzuny mugt bermegi Türkmenistanyň her bir ýaşajysy üçin uly goldawdyr. Ondan başga-da bizde kommunal hyzmatlary üçin we döwlet ýaşayş jaýlary üçin töleg örän ujypsyz bolmagynda galýar. Şu zatlar hiç bir ýurtda öňde-soňda görüp eşidilmedik ýeňilliklerdir. Bu ýeňillikler häzirki geçiş döwründe biziň halkymyzy hor-homsylykdan gorap saklaýar, girdejisi az bolan maşgalalara uly maddy goldaw bolup hyzmat edýär.

Prezidentiň nebit-gaz baradaky syýasatynyň düýp maksady Watanymyzy kuwwatlandyrmakdan, onuň ykdysadyýetiniň iň ýokary basagçaklara ýetirmekden ybaratdyr, 2020-nji ýylda nebitiň çykarylyşyny 50 mln tonna, gazyňkyny bolsa 110 mlrd kub metre ýetirmeklik bellenilýär.

Prezidentiň halkymyzyň hal-ýagdaýynyň gowulanmagy üçin edýän aladalarynyň janly mysallarynyň biri hem halkymyzzyň döwlet tarapyndan mugt duz, agyz suwy, elektrik energiýasy hem gaz bilen üpjün edilýänligidir. Häzirki wagtda oba ilaty hem şu ýeňilliklerden doly peýdalanýar. Oba ilatyny tebigy gaz bilen üpjün etmek üçin öňde goýlan wezipelere gazçylarymyz dogry düşýnip, obalarda hojalyklary gazlaşdyryş işlerini guramaçylykly alyp barýarlar.

Öňler gaz ýataklaryndan näçe ýyly gaz çykarylsa-da, ol eşretiden biziň ilatymyz mahrumdy. Gaz biziň topargymyzdan çykarylsa-da, turbakar bilen biziň öýlerimize däl-de, has uzak ölkelere akyp durdy. Prezidentimiziň atalyk aladasy bilen indi oba ilaty tebigy gazyň hözürini görýärler. Tebigy gazyň güýji bilen olar sähel salymda biş-düş taýýarlaýarlar, gysyna öýleri, hammamlary gyzyp dur. Öňküler ýaly tonnalap kömür satyn almak ýa oduň gözlemek aladalaryndan dynan oba adamlary Prezidentiň özleri barada bu aladalary üçin özleriniň minnetdarlygyny bildirýärler.

1996-njy ýylyň 18-nji iýunynda ýurdumyzyň nebit we gaz senagatynyň işgärleri bilen duşuşyk geçirildi hem-de toplumy ösdürmekligiň meselelerine garaldy. Sosial goraglylygyň ugurlarynyň ýene-de biri, ol hem ilatyň iş bilen üpjün edilmegidir we tölenýän aýlyklaryň möçberiniň ýaşaýş üçin zerur derejä ýetirilmegidir.

Garaşsyzlygymyzyň alty ýylynyň içinde zawod-fabrikleriň, myhmanhanalaryň, beýleki desgalaryň köp sanlysy guruldy. Senagat we oba hojalyk obýektleriniň birgideni rekonstruksiýa edildi. Olaryň sany 800-den geçýär. Munuň özi adamlary, esasanda ýaşlary iş bilen üpjün etmekde, olaryň ýaşaýş durmuşyny gowulandyrmakda geçirilen uly çäreidir.

Prezidentimiziň karary esasynda daýhançylyk bilen meşgullanmak isleýän her bir adama hususy peýdalanyşa 50 gektara çenli ýer berildi.

Häzir daýhan birleşikleriň ýerlerinden hem onuň agzalaryna ýetdiginden uzak möhletli kärendä we mülk hökmünde ýer berilýär. Bu zatlar her bir adam üçin gurplanmaga uly mümkinçilikdir. Seýlelikde, oba hojalygynda-da hususyýetçiligi ösdürmek bilen halkyň islegini kanagatlandyrmaga, baýlygyny artdyrmaga giň ýol açyldy.

Eger-de oba adamlary isledigiçe ýer alyp bilýän bolsalar, isledigiçe mal saklap bilýän bolsalar, alan ýerleri we saklaýan mallary üçin hiç hili salgyt tölemeýän bolsalar, onda olaryň hem arassa zähmet bilen gurplanmagyna şert döredilendigi bolýar. Netijede maşgalalaryny bol-elinlikde ýaşatmagy üçin doly mümkinçilikleri bar. Munuň özi obanyň sosial goraglylygynyň alamatydyr.

Biziň ilatymyzyň saglygyny goramak meselesi umumyň işi bolup durýar. Bu barada 1995-nji ýylyň 21-nji iýulynda yglan edilen “Saglyk” döwlet Maksatnamasy möhüm waka boldy.

Bu syýasatyň esasy maksady adam ekologiýasydyr. Adam ekologiýasy ilkinji nobatda onuň jan-saglygydyr. Emma adamyň özi saglygyny goramaga gyzyklanmasa, oňa özi gatnaşmasa, onuň saglygyny gorap bolmaz.

Ilatyň saglygynyň ýagdaýy jemgyýetiň abadançylyk derejesine baha bermäge mümkinçilik berýän möhüm görkezijileriň biri bolup durýar. Türkmenbaşy

“Saglyk” döwlet programmasyny makullady. Derman serişdelerini netijeli peýdalanmagy, dolandyryş we maliýeleşdiriş sistemalaryny kämilleşdirmegi göz önünde tuýan saglygy saklaýyşda reforma geçirmek programmanyň esasy maksady bolup durýar. Bu programmany durmuşa geçirmek maksady bilen ähli zerur normatiw aktlar taýýarlanylady we tassyklanylady. Döwlet tarapyndan kepillendirilen mugt medisina kömegini bermegiň sanawy tassyklanylady, Raýatlaryň aýry-aýry gatlaklaryna ýeňillik we ätiýaçlyk serişdeleri bellenen raýatlara edilýän medisina hyzmatlarynyň sanawy kesgitlenildi. Fiziki we ýuridiki taraplaryň medisina hem-de formasewtika işini lisenzirlemek başlandy. Aşgabat şäherinde medikamentleri satmak boýunça hususy eýeçilikde dermanhanalaryň açylmagyna ygtyýar berildi. Medisina ätiýaçlyk serişdeleri bellenen raýatlara bökdençsiz goýbermegi üpjün edýän görnüşleriniň zerur fondy döredildi.

Döwlet saglygy goraýyşy reformalaşdyrmagy investirmek üçin serişdeleri gözleýär. Ýöne medisina hem ilkinji kömek berýän düzüminden başlap, hemme zatda peýdaly taraplary gözlemelidir. Munuň özi maşgala lukmanlary gullugyny praktika ornasdyrmaga hem degişlidir. Oba ýerlerinde işleýän feldşerçilik-akuşerçilik punktlaryny saklap galmak gerek, olara dermanlary bermek hem-de näsaglary ýöriteleşdirilen medisina edaralaryna we hassahanalaryna ibermek sistemasyny ýola goýar ýaly transport bilen üpjün etmek zerurdyr. Ahli hassahanalarda maddy-tehniki bazanyň inventarizasiýasyny geçirmek gerek, hassahanalaryň şatlaryna täzedden garamak gerek.

Umumyň halk sosial goraglylygynyň ýene-de bir ugry, ol ham admyň zähmete bolan hukugynyň amal edilmegi bilen baglanyşykly hukuk gatnaşyklarynyň kanun tarapyndan kepillendirilmesidir.

Biziň Konstitusiýamyzda raýatlaryň zähmete bolan hukugynyň kepillendirilýändigini, mejburi zähmetiň gadagan edilýändigini, şeýle-de edilen işiň möçberine we hiline görä hak almalydygy, onuň hem ýaşayyş minimumyndan pes bolmaly daldigi görkezilen. Bizde her kim hünärine we ukybyna görä islän ýerinde işe ýerleşip biler, ol diňe kanunda görkezilen esaslarda işden boşadylyp bilinýär.

Indi bolsa belli bir ýagdaýlara görä zähmete bolan ukybyny ýitiren adamlaryň sosial üpjünçiligi, olaryň sosial goraglylygynyň mäkämliги barasynda durup geçeliň. Bu mesele her bir döwletiň abadançylygynyň derejesini, döwlet gurluşynyň artykmaçlyklaryny suratlandyrýan aýnadyr. Oňa mysal edip döwletimiziň her ýylyky býudžetiniň 60%-e golaýynyň sosial çykdajylar üçin, 19%-niň bolsa sosial üpjünçiligi üçin harçlanýandygyny aýtsak bolar. Ol serişdeler garrylara, inwalidlere, ilatyň özüni ekläp bilmeýän ýa-da kynçylyk çekýän beýleki gatlaklaryna harçlanylýar. Türkmenistanda halkyň sosial goraglylygyna aýratyn üns berilýär.

Şu topara girýän adamlaryň sosial hukuklaryny goramaklygyny kepillendirmesi bolup biziň Konstitusiýamyz hyzmat edýär. Mundan başga-da raýatlaryň sosial goraglylyga bolan hak-hukuklary «Türkmenistanyň raýatlarynyň pensiýa üpjünçiligi hakyndaky» Kanundan baslap her hili kanunçylyk aktlaryň, Prezidentiň permanlarynyň we kararlarynyň onlarçasynyda öz beýany tapdy.

Biziň döwletimizde pensionerleriň maddy ýagdaýynyň gowulanandygyny bellemek gerek. Muňa, bir tarapdan, sosial goraglylygyň sistemasynyň kämilleşmegi ýardam etdi diýsek, beýleki bir tarapdan, Prezidentiň käbir zerurlyk çekýän adamlara howandarlyk edip köp serişdeleri goýberip durmagy kömek etdi.

Türkmenistanyň Prezidentiniň 1995-nji ýylyň 27-nji dekabryndaky Permany bilen 1996-njy ýylyň 1-nji ýanwaryndan başlap zähmet haky 2,6 esse artdyrylan bolsa, pensiýa we kömek puly üç esse köpeldildi. Şol bir wagtyň özünde raýatlaryň pensiýa hasaplaşygy üçin alynýan köne zähmet hakynyň hasabyny täze koeffisientler esasynda hasaplamak baradaky görkezme işe girdi. Şu esasyda hasaplaşyk geçirilende bolsa pensiýalar 4 esse ýokarlandy. Aradan bary-ýogy üç aýdan soň, ýagny 1996-njy ýylyň Gurbansoltan aýynyň 24-däki Permany bilen Prezident pensiýalary ýene-de 1-nji maýdan başlap 2 esse galdyrdy. Pensiýa hasaplaşygy üçin alynýan iň az möçberdäki pensiýanyň hem 2 esse galmagy, şeýle-de raýatlaryň pensiýa hasaplaşygy üçin köne zähmet hakynyň hasabyny-da 2 esse galdyrylan görnüşde hasaplaşmagy geçirmek barada täze koeffisientiň kabul edilmegi, 1998-nji ýylyň Nowruz aýynyň 1-dan başlap pensiýalaryň ýene-de ep-esli köpeldilmegi il-gün üçin uly utuş boldy.

Türkmenbaşynyň görkezmesi bilen agyr şertlerde işleýän işgärleriň, ýagny jöwzaly yssy ýa-da aňzakly sowuk şertlerinde zähmet çekýänleriň ýeňillikli pensiýa çykmaklary barasynda ýörite kanun kabul edildi. Şu zeyilli pensiýa çykmaklyga hukuk berýän wezipeleriň sany münlerçä ýetirildi. Häzir olar pensionerleriň umumy sanynyň 25,6%-ni tutýar. Munuň özi Prezidentiň adam barasyndaky aladasyň uludygyny görkezýär. Ministrler Kabinetiniň 1994-nji ýylyň 3-nji dekabrynda kabul eden 1-nji düzümine aýratyn agyr we zyýanly hünärleriň, wezipeleriň birnäçesi girizilen bolsa, 2-nji düzümi has giňeldilip, oňa zyýanly hem-de agyr işleriň we hünärleriň ençemesi goşuldy.

Şol düzümleriň birinjisi boýunça erkekleriň 50 ýaşap, 15 ýyl iş stažy bolsa, aýallaryň 45 ýaşap, 15 ýyl iş stažy bolsa, ikinjisiniň esasynda bolsa erkekleriň 55 ýaşap, 25 ýyldan az bolmadyk iş stažy bolanda, aýallaryň 50 ýaşap, 20 ýyl iş stažy bolanda pensiýa almaklyga mümkinçilikleri bardyr.

Öz halky üçin bular ýaly ýeňillikleri iň bir ösen ýurtlaryň hökümetleriniň-de öz üstüne alyp bilmeýändigini bize mälum.

Pensiýa berilýän goşmaçalar, ösdürmeler we artdyrmalar ýaşy boýunça pensiýa alýanlara-da, inwalidligi üçin ýa-da sosial pensiýa alýanlara-da köp möçberde degişlidir.

Munuň özi pensionerleriň mynasyp durmuşda ýaşamaklary üçin edilýän uly aladadyr hem-de sosial goraglylygyň netijesidir.

Işgär zähmete bolan ukybyny doly ýa-da bölekleyin ýitirip, inwalidligi zähmetde şikes ýetenligi ýa-da professional keselligi sebäpli bolan bolsa, stažynyň bolmagyna garamazdan, eger-de inwalidligi umumy keselligi sebäpli bolan bolsa welin örän az iş stažynyň bolmaklygyna-da garamazdan (şeýle iş stažy her bir zähmete ukyply adamynyň almaklyga mümkinçiligi bardyr) pensiýa bellenilýändir. Şol pensiýanyň möberi bolsa aýlyk haklarynyň inwalidleriň 1-2-nji topary üçin 55%-i, 3-nji topary üçin bolsa 30%-i möçberine barabardyr.

Ondan başga-da “Zähmet goramak baradaky” Türkmenistanyň Kanuny boýunça işgär önümçilikde bolan betbagtçylygyň netijesinde ýa-da professional keselligi sebäpli zähmet bolan ukybyny doly ýa-da bölekleyin ýitiren ýagdaýlarynda zähmetde şikes alanlygy hem-de professional kesellänligi sebäpli ýeten zyýan tölenilýär. Şeýle-de işgäriň ölümüne getiren ýagdaýynda pensiýa ýaýetýänçä ýitiren, emma 10 ýyldan az bolmadyk zähmet haky, inwalid bolan ýagdaýynda bolsa azyndan 1-nji topar üçin 5 ýyllyk zähmet haky, 2-nji topar üçin 3 ýyllyk zähmet haky, 3-nji topar üçin bolsa 1 ýyllyk zähmet haky birwagtlaryň tölenýär. Şeýle tölegler zähmete ukybyny ýitiren ýarawsyz adamlar üçin uly goldawdyr.

Hiç wagt işlemän, zähmet pensiýasyny almaklyga hukuk alyp bilmedik raýatlaryň Türkmenistanda ünsden düşürilmeyändigini, olar üçin pensiýa tölemegi döwletimiziň öz üstüne almagy rehimdarlygyň we aladanyň iň bir belent görkezijileriniň biridir.

Şolar ýaly raýatlara, ýagny işlemedik adamlara, erkeklere 65 ýaşynda, aýallara bolsa 60 ýaşynda sosial pensiýa tölenýär.

Indi bolsa ýurdumyzda köp çagaly maşgalalar barada edilýän alada, onuň sosial goraglylygy, ýagny pensiýalara we posobiýelere degişli taraplary bilen tanşalyň.

Her bir maşgalanyň abadançylygy döwletimiziň mäkämligidir diýen düşünjeden ugur alyp, ýaş döwletimiz geljegimiz bolan çagalaryň sagdyn hem bol-elinlikde ýaşamaklary, ösmekleri üçin alada edýär.

Baş çagany ýa-da şondan-da köp çagany terbiýelän aýallara pensiýa bellenende onuň ýaşyna we iş stažyna bolan talap azaldylýar, ýagny şolar ýaly aýallar ýaşy 50-ä we iş stažy 15 ýyla ýeteninde pensiýa almaga hukuklydyr.

Ýaş çagaly eneler çagasyna oňat terbiýe berer ýaly we ony sagat ösdürüp kemala getirer ýaly, çaga 3 ýaşyňançä onuň enesine tölegli rugsat berilýär we şol 3 ýyl onuň iş stažyna girizilýär. Ondan başga-da, işleýän eneler çagalary 6 ýaş ýetýänçä işlemän hem bilerler, şonda olara iň az pensiýanyň 20%-i tölenilýär, işlemeýän aýallara bolsa çagalary şol ýasa ýetýänçä iň az pensiýanyň 15 %-i tölenilýär.

Bulardan başga-da, inwalidligiň 1-nji toparyna degişli çaga 16 ýaşyna ýetýänçä enäniň oňa sereden wagty enäniň iş stažyna girýär.

10 ýa-da şondan hem köp çagany kemala getiren ene pensiýa ýaşyna ýetip, inwalidligi üçin ýa-da iş stažy doly bolmadyk ýagdaýynda sosial pensiýa alýan bolsa, onuň pensiýasynyň üstüne iň az möçberdäki pensiýanyň 50%-i goşulýar.

Türkmenistanyň Prezidenti 1994-nji ýylyň Bitaraplyk aýynyň 26-daky karary bilen köp çagaly eneler üçin, beýleki kömege mätäç adamlar üçin berilýän posobiýeleriň möçberi ep-esli derejede artdyryldy.

Çaga doglanda iň az pensiýanyň bir aýlygy möçberinde, eger-de maşgalada edilýän gazanç adam başyna iň az möçberdäki zähmet hakynyň 30%-ne ýetmeýän bolsa, onda her çaga üçin 16 ýaşyna ýetýänçä (okaýanlar 18 ýaş çenli) iň az zähmet hakynyň 15%-i, möhletliharby gullugyndakylaryň her çagasyna iň az zähmet hakynyň 20%-i möçberinde tölegler tölenilýär. Posobiýeler barada

aýdanymyzda bolsa, pensionerleriň bir toparyna her ýyldan bir gezek sanitorilere ýa-da dynç alyş öýlerine mugt putýowka ýa-da onuň deregine pul berilýändigini, eger-de kanunalaýyklykda pensionerlere mugt awtomobil ýa-da motokolýaska berlen halatlarda, olara tehniki hyzmat etmek we benzin üçin-de köp möçberde pul berilýändigini nygtamak gerek.

Döwletimiziň sosial goraglylyga goýberýän serişdeleriniň lomaý böleginiň biri-de hossarsyz ýa-da başga bir sebäplere görä garrylygy, ýarawsyzlygy ýa bolmasa başga sebäplere görä özüni oňaryp bilmeýänler üçin ýörite öý internatlarynyň döredilmegidir. Bu ýerde olar mugtuna iýmitlendirilýär, egin-eşik bilen üpjün edilýär hem-de medisina hyzmatlaryndan peýdalanýar. Türkmenistanda şeýle öý-internatlaryň 7-si bolup, olarda 1200 çemesi adam ýaşaýar.

Munuň özi Türkmenbaşynyň halkyň eşretli günde ýaşamagy barasynda alyp barýan syýasatynyň durmuşa geçirilişiniň möhüm taraplarynyň biridir, adam hakynda edilýän aladanyň subutnamasydyr.

3-nji tema. Täze Galkynyş eýýamynda döwletiň ylymly, bilimli, hünärli nesli terbiýeläp ýetişdirmek ugrundaky aladalary. Türkmenistanda demokratik gymmatlyklaryň jemgyýetçilik durmuşyna ornaşmagynyň ýaýbaňlanmagy. Täze Galkynyş eýýamynda Türkmenistanda adam hukuklary we raýat jemgyýetini berkarar etmek meselesi

M e ý i l n a m a:

1. Galkynyş eýýamynda ylymly-bilimli nesli ýetişdirmek baradaky aladalar.
2. Häzirki türkmen jemgyýetiniň intellektual baýlygy.
3. Türkmenistanda adam hukuklaryny üpjün etmegiň we goramagyň ulgamy.
4. Türkmenistanda hukuk döwletiniň kemala gelşiniň binýatlaýyn esaslary.

E d e b i ý a t:

6. Türkmenistanyň Prezidenti Gurbanguly Berdimuhamedow. Türkmenistanyň ykdysady strategiýasy: halka daýanyp, halkyň hatyrasyna. // “Türkmenistan”., 2010-njy ýylyň 10-njy maýy.
7. Türkmenistanyň daşary syýasat başlangyçlarynyň döredijilik mümkinçilikleri. // “Türkmenistan”., 2010-njy ýylyň 12-nji maýy.
8. Türkmenistanyň Prezidenti Gurbanguly Berdimuhamedowyň Türkmenistanyň Ministrler Kabinetiniň giňişleýin mejlisinde sözlän sözi (2010-njy ýylyň 18-nji fewrally). // “Türkmenistan” gazet., 2010-njy ýylyň 19-njy fewrally.
9. Türkmenistanyň Prezidenti Gurbanguly Berdimuhamedowyň Türkmenistanyň diplomatik korpusy bilen geçiren maslahatynda sözlän sözi (2009-njy ýylyň 18-nji fewrally). // “Türkmenistan” gazet., 2009-njy ýylyň 19-njy fewrally.
10. Türkmenistanyň Prezidenti Gurbanguly Berdimuhamedowyň Birleşen Milletler Guramasynyň Baş Assambleýasynyň 64-nji sessiýasyndaky çykyşy (Nýu-Ýork, 2009-njy ýylyň 23-nji sentýabry). // “Türkmenistan” gazet., 2009-njy ýylyň 28-nji sentýabry.

Hormatly Prezidentimiz Gurbanguly Berdimuhamedowyň döwlet Baştutany wezipesinde işe başlan ilkinji günlerinden başlap bilim sferasyny üýtgedip gurmak, ony döwrebap kämilleşdirmek barada aladalanyp ugrady. Onuň Prezident hökmünde ilkinji işläp düzen programmalaýyn dokumentleriniň biri bu meselä bagyşlanandyr.

Islendik ýurduň, döwletiň ösüşi ylym-bilime berk baglydyr. Bilim jemgyýetçilik ösüşinde iň möhüm rollary oýnaýan sosial institutlaryň biridir. Bilim

sistemasy ýurduň intellektual potensialyny ýokary galdyrmaga we onuň esasynda ykdysady ösüşe eýe bolmaga ýardam berýär. Şol sebäpli-de, islendik jemgyýetde ösüp gelýän ýaş nesliň bilim-terbiýe meselelerine aýratyn üns berilýär.

Türkmenistanda täze “Bilim” syýasaty birden emele gelmedi. Ol bütewi sistema, syýasat hökmünde kem-kemden formirlendi. Ýurtda bilim, terbiýe sistemany täzelemegiň, ýaş nesliň durmuşa taýýarlanylyşyny kämilleşdirmegiň, olary döwrebap ösdürip ýetişdirmegiň zerurlygynyň maksada laýyk ýollary barada Türkmenbaşy Türkmenistanyň Prezidentligine saýlanan ilkinji günlerinden baslap aladalandy we bu barada öz pikirlerini Türkmenistanyň ýaşulularynyň maslahatynda, geçiren köpsanly dürli duşuşyklarynda, Türkmenistanyň Mejlisinde, Halk Maslahatynyň, Ministrler Kabinetiniň mejlislerinde, dempartiýanyň plenumlarynda birsyhly yglan eden täze “Bilim” syýasatynyň ilkinji nusgalarydy, onuň aýry-aýry taraplarydy. Bu hem möhüm syýasatyň köpçülik bilen ara alnyp maslahatlaşylmasydy. Türkmenistanda Täze bilim syýasatynyň zerurlygyny düşündirmek ýerlikli bolar. 1993-nji ýylyň 3-nji maýynda bolup geçen Türkmenistanyň bilim edaralarynyň işgärleriniň giňeldilen maslahatynda täze “Bilim” syýasaty yglan edildi.

Türkmenbaşy 1993-nji ýylyň Sanjar aýynyň 17-de ýokary okuw jaýlarynyň talyplarynyň önünde “Garaşyzlyk we ýaşlar” diýen leksiýa bilen çykyş etdi. Onuň bu çykyşynda, “Bilimli nesil-kuwwatly Watan”, “Taryhyň sapaklary hakda we döwrüň önünde goýýan meseleleri hakda” atly çykyşlarynda ýaşlara täzeçe bilim we terbiýe bermegiň zerurlygy, ýollary, usullary, görnüşleri, tapgyrlary beýan edildi.

Gysgaça aýdylanda, Türkmenbaşynyň Täze bilim syýasatynyň dogrudygyny geçen döwür doly subut etdi. Ýokary okuw jaýlaryna talyplar söhbetdeşlik esasynda kabul edilýärler. Gysga wagtyň içinde 6 sany täze ýokary okuw jaýlary açyldy. 20-ä golaý täze hünär boýunça ýaşlarymyz okuwa alynýarlar. Ýaşlarymyz hem uly adamlarymyz täze türkmen elipbiýini öwrenýärler. Mekdeplerde okuw 9 ýyl, ýokary jaýlarynda 4 ýyl dowam edýär. Okuw kitaplary täze türkmen elipbiýinde çykarylyp başlandy.

Türkmenistanda bilim sistemasynyň gurluşy hakynda aýdyp, Türkmenbaşy bilim ojaklary bolup mekdebe çenli terbiýe edaralarynyň, umumy orta bilim berýän dünýwi mekdepleriň, hünär öwredýän we ýörite bilim berýän okuw jaýlarynyň, ýokary okuw jaýlarynyň çykyş etmelidigini belledi. Konstitusíamyzyň 35-nji maddasyna laýyklykda, ýurdumyzda okuw jaýlaryny indi öňki ýaly diňe döwletiň däl, eýsem ministrlikleriň, kärhanalaryň, kooperatiwleriň, aýry-aýry adamlaryň, hatda daşary ýurtlaryň hem açyp bilýändigini täze bilim syýasatynda nygtaldy.

Türkmenistanda orta bilim hökmanydyr. Okuw ýylynyň dowamlylygy 9 ýyldyr. Orta mekdepe 9 ýyllyk okuw möhletine geçilmeginiň ähmiýetini esaslandyryp, Türkmenbaşy munuň iki sany sosial we ykdysady ähmiýetli meseläniň oňat çözgüdini berýändigini aýtdy. Birinjiden, 16 ýaşda orta mekdebi gutaran oglanlar 18 ýaşyna ýetip, goşun gullugyna alynýança hünär, bilim berýän okuw jaýyny tamamlap ýetişýärler. Ikinjiden, 16 ýaşda orta mekdebi gutaryp, ýokary okuw jaýyny 20 ýaşda tamamlayan gyzlar öz wagtynda maşgala gurmaga mümkinçilik alýarlar.

Täze bilim syýasatynda umumy bilim berýän dünýewi mekdeplerde okuwyň iki etapdan (başgançakdan) ybarat bolýandygy yglan edildi. Olaryň birinjisi “Sowat” programmasy bolup, ol 4 ýyllyk, ikinjisi “Bilim” programmasy bolup, ol ýyllyk okuw möhletini öz içine alýar.

Türkmenbaşynyň täze “Bilim” syýasatynyň kabul edilmegi bilen terbiýä täzeçe çemeleşmek açyldy. Ozal umumybilim berýän mekdeplerde öwrenilýän dersler durmuşdan üzñedi. Taryhy şahslar, edebi ýadygärlikler, türkmen halkynyň taryhy okuwçylar üçin elýeter dälidi. Ýerli awtorlar tarapyndan okuw kitaplary ýazylan hem bolsa, ol kitaplary umumy ülnüden çykyp bilmedi. Ine, täze “Bilim” syýasaty şu ýetmežçiligiň önüni aldy.

Okuw planlarydyr programmalary, okuw kitaplary, gollanmalar milli ruhda taýýarlanylýp başlandy. Şunda bilimiň dünýä standartyndan üzñelikde bolmazlygy esasy şertleriň biri bolup durýar.

Täze “Bilim” syýasaty diňe bir umumy orta bilimi kämilleşdirmek däl, hünärli specialistleriň okadylyşyny we taýýarlanylşyny hem özgertmek barada möhüm wezipeler goýuldy. Bazar ykdysadyýeti şertlerinde bu meseläniň oňyn çözülmegi ýurduň kuwwatynyň artyşyna itergi berjekdigi ikuçsyzdyr. Häzirki döwürde diňe konkurensiýa ukyply önümleri öndürüp baýlaşyp bolýar. Türkmenbaşy: “Şeýle önümleri bolsa oňat taýýarlykly, ökde hünärli adamlar taýýarlap biler” (S. Türkmenbaşy. Garaşsyzlyk. Demokratiýa. Abadançylyk. 333 sah) diýip nygtaýar. Türkmenbaşynyň görkezmelerinden ugur alyp öňki “Senet” döwlet birleşiginiň hünär öwredýän mekdeplerinde işi esasan iki ugra gönükdirmek bellenildi. Dürli hünär öwredýän mekdepleriň, liseýleriň önünde 3, 6, 6, 12 aýlyk tölegli okuwlary açyp, olarda durmuşda ulanylýan enjamlary remont edýän ussalar, kerpiç örüjileri, reňkleýjileri taýýarlamak wezipeleri goýulýar we bu wezipe häzir çözülýär.

Şonuň ýaly-da, ownuk hünärmentçileri taýýarlaýan kurslar açylýar. Liseýlerde we beýleki okuw jaýlarynda başga zerur ugurlardan hem kadrlar taýýarlamaga

girişildi, olarda birbada birnäçe ýeňil we ugurdaş hünärleri öwretmeklik ýola goýulýar.

Türkmenbaşy ýokary okuw jaýlarynda specialistleriň taýýarlanylşyny hil taýdan gowulandyrmak maksady bilen olara ýaşlary okuwa kabul etmegiň formasyny we mazmunyny üýtgedip, talyplyga seçip almagy ýerlerde okuwa girmek isleýänler bilen hemmetaraplaýyn gürrüň geçirmek arkaly olaryň ukybyny, höwesini ýüze çykaryp, taýýaplygy gowy ýaşlary okuwa kabul etmekligi teklipl etdi. Indi şeýle hem edilýär.

Ýokary okuw jaýlarynyň işini kämilleşdirmek boýunça, fakultetleriň sanyny, öwrenilýän hünärleriň görnüşlerini artdyrmak boýunça çäreler belenildi hem-de ol çäreler durmuşa geçirilýär. Ýokary okuw jaýlarynda okatmagyň gaýybana formasy ýatyryldy. Okuwlaryň möhletiniň 4 ýyla çenli azaldylmagy, Transport we aragatnaşyk institutynyň, Türkmen-türk uniwersitetiniň açylmagy bu ugurda özgerişleriň başlanandygyny görkezýär.

Türkmenbaşynyň täze “Bilim” syýasatynda öňe süren möhüm meseleleriň biri-de dil öwrenmek meselesidir. Türkmenistanda dil hakynda ýörite kanun çykaryldy. Şol kanunda türkmen dili döwlet dili diýlip ykrar edildi.

Köp dil öwrenmek baradaky mesele Türkmenbaşynyň hemişe üns merkezinde. Ol täze “Bilim” syýasatyny ygylan edende şeýle diýdi: “Ýaşlara bilim, terbiýe beryän ähli edaralarda dilleri öwretmegiň üns merkezinde bolmalydygy barada men öňki çykyşlarymda-da belläpdim.

Häzir biz çagalarymyza türkmen, inlis, rus dillerini öwretmäge başladyk. Geljekde Türkmenistanyň her bir raýatynyň 3 dil bilmegini hökmany şert edip goýarys... türkmenistandaky rus, özbek, gazak we beýleki dillerde okaýan milli mekdeplerde-de türkmen dilini öwretmekligiň ýarawly usullaryny oňlap tapmaga wagt ýetdi” (S. Türkmenbaşy. Garaşsyzlyk. Demokratiýa. Abadançylyk. 325 sah). Ol bu pikirini aýratyn zehinli çagalar üçin döwlet mekdep-internatynyň açylyş dabarasynda hem nygtady. Nyýazow çagalara ýüzlenip, şeýle diýdi: “Eziz çagalar, siz meniň üç dili- türkmen, rus, inlis dillerini öwrenmek baradaky sargydymy ýatda saklaň. Şu üç dili hökman öwreniň” (S. Türkmenbaşy. Agzybirlik. Asydalyk. Jebislik. Aşgabat 1994. 120 sah).

Türkmenbaşynyň täze “Bilim” syýasatynda üç we ondan-da köp dilleri öwrenmek boýunça öňe süren pikirleri halk arasynda giň goldaw tapdy we bu gün ol durmuşa geçirilýär.

Türkmenbaşynyň täze “Bilim” syýasatynda öňe sürülen möhüm meseleleriň biri-de täze türkmen elipbiýine geçmek baradaky meseledir.

Täze türkmen elipbiýiniň döredilmegi, kabul edilmegi uly wakadyr. Onuň zerurlygy ýurdumyzy dünýäniň ösen ylmy, medeniýeti we öňdebaryjy tehnologiýasy bilen baglanyşdyrmakdan, adamzat paýhasynyň gazanan gymmatly miwelerini türkmen halkyna elýeter etmekden ybaratdyr.

Täze “Bilim” syýasatynda bellenişi ýaly, täze türkmen elipbiýini ilkinji bolup durmuşa ornaşdyrmak okuw jaýlarynyň paýyna düşdi.

1993-1994-nji okuw ýylyndan başlap, ähli bilim berýän edaralarda “Täze türkmen elipbiýi” diýen sapak girizildi. Mugallymlar üçin gysga wagtlyk kurslar geçirildi. Okuw kitaplary, görkezme esbaplar taýýarlanyldy.

Täze türkmen elipbiýine geçmekligiň ähli meselelerini öz içine alýan döwlet programmasynda hem täze “Bilim” syýasatynyň öňde goýýan meseleleri doly öz beýanyny tapdy.

Garaşsyzlyk halka ruhy gymmatlyklaryny, döp-dessuryny dikeltmäge mümkinçilik berdi. Aşagabatda we welaýatlarda köp sanly metjitler guruldy. Ilkinji medrese peýda boldy. 1991-nji ýylyň Türkmenbaşy aýynyň 12-sinde ýurtda ilkinji gezek “Hatyra günü” belleniş geçildi. Şol gün Gökdepe galasynda, Sarahsda, Garrygalada, Maryda, Daşoguzda we beýleki ýrletrde türkmen topragynyň erkinligi ugrundaky sýweşlere başyny goýan gerçekleriň hatyrasyna sadaka berildi. Olaryň ruhyna aýat okaldy. Şonan bäri “Hatyra günü” her ýyl geçirilýär. Milli baýramçylyklar—“Gurban baýramy”, “Oraza baýram”, “Nowruz baýramy” dikeldildi we resmi suratda belleniş geçilýär. Gurhan türkmen diline geçirilip, neşir edildi. “Oguznama”, “Gorkut ata”, Muhammet Pygamberiň hadyslary, Hoja Ahmet Ýasawynyň hikmetleri, Magtymgulynyň ozal gadagan edilen eserleri köpçülikleýin nusgalykda çykarylyp, ile ýaýradyldy. Türkmen diliniň täze uly sözlügi döredilýär. Türkmenistanyň taryhynyň we türkmen edebiýatynyň taryhy köptoplumlary çapa taýýarlanylýar.

Milli baýramçylyklaryň dikelmegi bilen ençeme täze baýramçylyklar hem döredildi. Her ýylyň Garaşsyzlyk aýynyň 27-28-nde Garaşsyzlyk baýramy, Baýdak aýynyň 19-na döwlet baýdagynyň we Beýik Saparmyrat Türkmenbaşynyň doglan gününüň, Bitaraplyk aýynyň 12-sinde Bitaraplyk, Magtymguly aýynyň 18-nde Galkynyş, Agzybirlik we poeziýa baýramçylyklary belleniş geçilýär. “Goňşokara”, “Suw damjasy—altyn dänesi”. “Galla baýramy”, “Hasyl baýramy”, “Gawun baýramy” ýaly baýramçylyklary, şeýle hem türkmeniň millilik alamatlary we buýsançlary hökmünde dünýäde meşhurlyk gazanan bedew atlarynyň, ajaýyp halysynyň, şirin sazynyň baýramçylyklaryny bellemek asylyly däbe öwrüldi.

Ýurt Garaşsyzlygy türkmen milli sungatynyň ösmegine, erkana döredijiligine giň ýol açyldy. Milli edebiýat we sungat täze akabalar bilen

baýlaşdy. Döwlet bu ugurlary alada bilen gurşap aldy. Olara ylham berdi. Mysal üçin, teatr sungaty “Proletar ideologiýasynyň talaplaryna laýyk gelýän eserleriň” çygyryndan çykdy. Ol halkyň milli ruhundan ýugrulan eserleriň hasabyna baýlaşdy. Režissiórlar K.Aşyrowyň “Däli Domrul”, “Oguzhan”, T.Mämmetweliýewiň “Gala”, “Nejep oglan”, A.Batyrowyň “Harmandäli”, A.Alowowyň “Hüýrlukga—Hemra” spektakyllary we başgalar oňa doly güwä geçýär. Welaýat we etrap merkezlerinde köp sanly aýdym-saz toparlary peýda boldy. “Garaşsyzlygyň merjen däneleri”, “Ýañlan diýarym”, “Gözbaşlar” ýaly çäreler we festiwallar geçirilýär. Aýdym-saz topalarynyň repertuary Halk, Watan, Türkmenbaşy baradaky aýdymlar bilen başlanýar, olaryň çykyşlary milli baýramçylyklary we beýleki dabaralary bezeýär.

Şekillendiriş sungatynyň ähli pudaklary, ylaýtada heýkeltaraşlyk pajarlap ösýär. Türkmen edebiýatynyň nusgawy şahyrlary Ýunus Emrāniň, Seýit Nesiminiň, Nurmuhamet Andalybyň heýkel ýadygärlikleri döredildi. Oguzhan Türkmeniň, Gorkut Atanyň, Göroglynyň, Baýram hanyň, Alp Arslanyň, Jelalaeddiniň we beýleki meşhur şahsyýetleriň heýkelleri döredilip, Aşgabatda Garaşsyzlyk binasynyň önünde oturdyldy. Heýkeltaraşlykda Beýik Saparmyrat Türkmenbaşynyň, onuň käbesi we kyblasy Gurbansoltan ejäniň we Atamyrat aganyň keşplerini döretmeklige uly üns berilýär. Aşgabadyň görnükli ýerlerinde, welaýat we etrap merkezlerinde olaryň dürli heýkelleri oturdyldy.

Türkmenistan täze 21-nji asyra, täze münýyllyga gadam basdy. Beýik Serdarymyzyň sözleri bilen aýtsak, “21-nji asyr türkmeniň Altyn asyrydyr.” Indi ýurtta amala aşyrylýan durmuş-ykdysady özgertmeler hem çuňlaşýar. Ykdysadyýetiň tehnologiýa derejesi ýokary göterilýär we onuň ösüşi depginli tizleşýär. Ýurt özüne gerekli senagat harytlary, azyk önümleri özüni üpjün edip başlaýar. Syýasy Garaşsyzlykdan soň ykdysady garaşsyzlyk, has takygy Ykdysady howpsuzlyk gazanylýar.

Şu döwrüň häsiýetli alamatlarynyň biri hem, durmuş ykdysady özgertmeler bilen bir hatarda ruhyýeti ösdürmeklikligiň ähmiýeti artýar. Bu meselä döwlet derejesinde ähmiýet berilýär.

Türkmenbaşynyň köptaraply işinde türkmen halkynyň taryhyny dogruçyl öwrenmeklige, dünýä taryhynyň tejribesinden sapak almaklyga we ony Watanymyzyň pajarlap ösmegine hyzmat etdirmekligeuly ähmiýet berilýär. Çünki adamzat jemgyýetiniň taryhyndan mälüm bolşy ýaly, halklaryň durmuşynda milli galkynyş hereketi başlananda, olaryň taryhyna, ene diline aýratyn ähmiýet berilýär. Türkmenbaşynyň talyplaar bilen bolan ilkinji duşuşygynda nygtaýşy ýaly, “... milli buýsanç, milli Galkynyş öz halkynyň taryhyny öwrenmekden we bilmekden başlanýandyr”. Şoňa görä-de, Türkmenbaşy ýaş garaşsyz türkmen döwletini berkitmek we ony dünýäniň ösen döwletleriniň, hataryna goşmak üçin Milli Gaalkynyş hereketiniň maksatnamasyny işläp düzende, milli taryhymyza uly orun berdi.

Milli taryhyna doly we dogry göz ýetirmek her bir halk üçin ösüşiň, ertirki güne ynamly garaýşyň çeşmesidir. Sebäbi dünýä taryhynyň ösüş logikasyna görä, “Geçmişine göz ýetiren halk edermen we ynamly halka öwürülýändir”.

Türkmenbaşy bu durmuş hakykatyny ýatlamak bilen, näçe gynansak-da, “düýnki gün biz türkmeniň taryhynyň üstüne gum sürülenini gözümüz bilen gördük. Bu gün biz şol taryhy gum astyndan çykarmagyň gamyny iýýäris. Taryhy gömlen halk, düýnki gününden, halk hökmündäki aň hem akyl tejribesinden üzňeleşdirilen halk doly bahaly halk däldir. Geçmişini gorap bilmedik halk, geçmişini öwrenip hem özleşdirip bilmedik halk geljekden hem gaty bir umydygär bolmaly däldir” (S. Türkmenbaşy. Garaşsyzlyk. Demokratiýa. Abadançylyk. Aşgabat 1994. 206 sah) diýip, örän adalatly nygtaýar.

Türkmenbaşynyň milli taryhymyza oňaýly garaýşy netijesinde türkmen halkyna ölmez-ýitmez taryhyny täzedan dikeltmäge, ony täzedan ýazmaga, ondaky nämälim sahypalaryny anyklamaga, şanly geçmişini dikeltmäge mümkinçilik döredi.

Taryh ylmy adamzat jemgyýetiniň ähli etaplarynda-da uly rol oýnapdy. Ol islendik jemgyýetde-de “sosial zakazy” ýerine ýetirip gelipdir. Taryh ylmy islendik jemgyýetde öz döwrüniň adamlaryny terbiýelemeli. Terbiýeçilik işinde bolsun, goý halk terbiýesinde, ilkinji nobatda taryha ýüzlenilýär. Geçmiş, taryhy wakalar, şahsyýetler öwrenilýär. Olaryň bitiren işlerine, öňde goýan maksatlaryna baha berilýär we şolaryň esasynda-da ýaýalanylýar. Şeýlelikde onda Watana, ene topraga, halka söýgi, goňşy halklara, gaýry milletlere bolan adyl garaýyş kemala getirilýär. Adamzat jemgyýetiniň ösüş kanunalaýyklaryna akyl ýetirilýär.

Taryh ylmynyň jemgyýetdäki roly köp halatlarda döwlet baştutanynyň, ýurdy dolandyryjy partiýalaryň milli taryhy bolan garaýşyna bagly boldy. Ýurt başyna zabun, hökmürowan býurokratlaryň we partiýalaryň gelen halatlarynda taryhyň galplaşdyrylandygy, tersine ýurtda ösen intellektual şahslaryň ýolbaşçylyk eden döwründe bolsa, onuň progresiň çeşmesine öwrülýändigini dünýä taryhynda ykrar edilen netijedir. Biz oňa sosializm ýyllaryndaky taryhymyzyň mysalynda-da anyk göz ýetirýäris.

Sosializm ýyllarynda öňki SSSR-de taryh ylmy hökümdar kompartiýanyň ideýa guralyna öwrülipdi. Ol dogruçylyk, halkylyk, taryhylyk prinsiplerinden daşlaşdyrylyp syýasatlaşdyrylypdy, umumylaşdyrylypdy. Geliň bu barada käbir mysallara ýüzleneliň.

Sowet Soýuzyny dolandyryjy liderler we olaryň ideýa ýaragy bolan sowet taryh ylmy baryp 20- nji ýyllardan başlap Gündogar halklarynyň sosial-ykdysady, syýasy-jemgyýetçilik ösüşinde Ýewropa halklaryndan yza galaklygyny subut etmeklige ugur alypdy. Özi hem bu pikir 1917-nji ýylda Russiýada bolup geçen Oktýabr wakalaryny dünýä taryhynda täze eýýamyň başlangyjyny goýan

dünýäniň ähli halklaryny hökmany suratda sosializme-kommunizme getirjek waka hökmünde häsiýetlendirmek, onuň ähmiýetini çäksiz mahabatlandyrmak üçin öňe sürülüpdi.

Türkmenlerde urug-tire, patriarhal-feodal gurluşyny ykrar eden taryhçylar tä 1917-nji ýylda Russiýada Oktýabr rewolýusiýasy bolýança türkmen tireleriniň arasynda esasan agzalalygyň, urşuň, birek-birege düşünişmezliginiň höküm sürendigini elmydama nygtap geldiler. Näçe gynansak-da, şu hem taryhçylaryň arasynda şol ülnilerden doly saplanmadyklar bar. Türkmenbaşynyň taryh baradaky filosofiýasy, Garaşsyz Türkmenistanyň şu günki reallygy, durmuş hakykaty, ylmy logikasy bu meselelere täzeçe çemeleşmegi talap edýär.

Taryhymyzy milli ruhda ýazmak, türkmen halkynyň dünýä siwilizasiýasyna goşan goşandyny, onuň edermenligini, ruhybelentligini, ynsanperwerligini görkezmek Türkmenbaşynyň taryh baradaky filosofiýasynyň esasy mazmunydyr.

Sowet häkimiýeti ýyllarynda ýurdumyzyň orta mekdeplerinde, ýörite we ýokary okuw jaýlarynda, bütin bilim sistemasynda Türkmenistanyň, türkmen halkynyň taryhyny özbaşdak ders hökmünde okatmak diýseň çäklendirilipdi. Munuň esasy maksady SSSR halklarynyň milli medeniýetini puja çykarmakdy, hiç millete mahsus däl milli formaly, sosialistik mazmunly, internasional häsiýetlimedeniýeti döretmekdi. Ol bolsa diňe sowet halky diýilýän abstrakt milli birlige mahsus bolan medeniýet bolmalydy. Şeýle medeniýet, ilkinji nobatda milli diliňi, egin-eşiğini unutmagy, milli psihologiýaňy, maşgala edebiňi, däp-dessurlaryňyýtirmegi we ýewropalaşdyrmagy isleýärdi. (unaýardy). Ol medeniýet adamyň durmuşyndaky iň bir agyr günde merhumyny baky dünýä ugradanda-da milliligi ýitmegi unaýardy, hatda ölülerini ata-babalaryna mahsus däpleri berjaý edip ýatlamagy-da gadagan edýärdi.

Şonuň netijesinde, K. Gurbannepesowyň “Ýazmasy agyr düşen goşguşyndaky” ýaly “gahrymanlar” durmuşda köpeldi.

Türkmenbaşynyň nygtaýşy ýaly, sowet totalitar sistemasy döwründe türkmen halkynyň geçmişde şan-şöhreta eýlenen taryhy ýoýuldy. Ol sowet ideologiýasynyň talaplaryna laýyklykda ýazyldy we köp hakykatyň üsti örtülip görkezildi. Taryhy hakykaty dogruçyl ýazmaga synanyşan milli taryhçylara “turançy”, “pantürkçi” tagmalary basylyp, olar oç almalara sezewar edilipdi. Netijede, halk öz taryhyndan juda düşdi. Ol ata-babalarynyň dünýä siwilizasiýasyna goşan goşantlaryndan bihabar galdy.

Häzirki pursatda sowet taryh ylmynda türkmen taryhynyň gödek ýoýlan meselelerini birin-birin sanap oturmaga mümkinçilik hem ýok, zerurlygam. Gep

olaryň birin-birin sanalamagynda däl. Gep olaryň mazmunynyň we halkyň taryhynyň ýoýulmagynda, galplaşdyrylmagynda.

Türkmenbaşy milli taryhymyzy tutuşlaýyn, ony iň irki döwürlerinden başlap şu günki güne çenli dogruçyl öwrenmegiň we öwretmegiň tarapdary. Ol bu pikiriň hakyky önbaşçysy. Onuň göreldesi we karary bilen, hut özüniň ýolbaşçylygy bilen 1993-nji ýylyň 24-nji martynda türkmen halkynyň taryhyny öwrenmek we dogruçyl beýan etmek boýunça Döwlet komissiyasy döredildi. Bu karar milli taryh ylmymyzyň kemala gelmeginiň düýbünü tutdy diýsek hakykatdan daş düşmesek gerek.

Türkmenbaşynyň nygtaýşy ýaly, biziň SSSR döwründe ýazylan taryhymyz, obrazly aýdylanda, “çekgä mayzeriň nili direlip ýazylan taryhdyr”. Bize bolsa “synpylykdan, partiýalaýynlykdan, marksistik-leninçilik dünýägaraýyşdan azat taryh gerekdir”.

Şeýlelikde, bu günki ýazylýan taryh kitaby kämil, taryhyň ösüş logikasyna gabat gelýän kitap bolmalydyr.

Garaşsyzlyk, özbaşdaklyk ideologiýasyna laýyklykda, köpler türkmeniň täze taryhyny ýazmaklygyň gerekdigini aýdýarlar. Emma taryh täzeden döredilmeýär, bolşundan üýtgedip ýazylmaýar. Taryh bolşy ýaly. dogruçyl ýazylmaly, dogruçyl öwrenilmeli, dogruçyl beýan edilmeli.

Bu babatda Türkmenbaşy “Taryh hiç zaman üýtgeýän däl, çünki ony halk döredýär. Kä halatda taryha garaşyň üýtgemegi bilen, ol ýoýulýar. Taryhy, ylaýta-da milletiň geçmiş taryhyny syýasata dogrulajak bolýarlar. Biziň halkymyz hem şol döwri başyndan geçirdi” (S. Türkmenbaşy. Garaşsyzlyk we ýaşlar... 20 sah) diýip nygtaýar. Bu pikir bolsa taryhyň täzeden ýazylan, eýsem täzeçe beýan edilmeginiň zerurlygynyň subutnamasydyr.

Taryh taryhlygyna galýar. Ony üýtgedip bolmaýar. Taryh haýsy-da bolsa biriniň islegi boýunça ýazylmaýar. Türkmenbaşy taryhyň taryh hökmünde beýan edilmeginiň tarapdary.

Türkmenbaşy milli taryh ylmynyň prinsipini “Bize doly hakykaty açyp görkezýän taryh gerek. Ajy-da bolsa, süýji-de bolsa taryhy dogruçyl beýan etmeli” (S. Türkmenbaşy. Garaşsyzlyk. Demokratiýa. Abadançylyk... 144 sah) diýip kesgitleýär.

Islendik halkyň taryhyndaky möhüm, dogruçyl beýan edilmegini talap edýän problemalaryň biri-de onuň gelip çykyşy hakyndaky meseledir. Türkmenbaşynyň

bu baradaky pikiri-de ylymda möhümdir. Çünki türkmenler başga bir ýurtda däl-de, hut ata-baba ýeri bolan Türkmenistanda kemala gelen halkdyr. Onuň başga ýerlere, ýurtlara ýaýramagy şu Watandan başlanypdyr.

Sosializm ýyllarynda birnäçe kemçilikleriň, säwlikleriň, hat-da öte geçmeleriň bolandygyna garamazdan, ol döwürde köp peýdaly netijeler-de gazanylypdy. Olaryň dogruçyl öwrenilmegi şu gün we ertir üçin gerekdir. Sowet döwründe taryhy wakalar, belli şahsyýetleriň döredijiligine birtaraplaýyn, sosialistik ideologiýa esasynda baha berilipdi.

Patyş Russaýasynyň XX asyryň baaşlarynda Türkmenistanda alyp baran kolonial syýasaty Zakaspiý oblastyny Merkezi Russiýanyň senagat harytlaryny satmagyň bazaryna we merkezdäki senagata gerek çig mallar çeşmesine öwürmekdi, ýerli ilaty ekspluatirlemekdi, türkmenleriň taýpa-tire gatnaşyklaryny saklap, ýerli ilatyň medeni, ruhy taýdan ösmegini bökdemeklikdi.

Görnüşi ýaly, çeşmelerde taryh jemgyýetiň belli bir toparynyň bähbidini gorap ýazylmagy sebäpli hakykat ýoýlupdyr. Şonuň üçin Türkmenbaşy taryhçylaryň öňünde Türkmenistanyň XX asyrdaky taryhyny dogruçyl beýan etmek ýaly jogapkärli wezipe goýýar.

Indi 1917-nji ýylyň Oktýabryndan soňky döwürde bolşewikleriň häkimiýet başyna geçmegi, graždanlyk urşy, TSSR-iň döredilmegi, bu wakanyň türkmen halkynyň taryhynda galdyran yzy we ondan soňky 70 ýylyň taryhy hakda durup geçeliň. Ozaly bilen 1917-nji ýylyň fewral buržuaz-demokratik, şol ýylyň oktyabr sosialistik rewolýusiýalarynyň Russiýada bolup geçmekligi, patyşa imperiýasynyň Türkmenistan ýaly kolonial çet-gyraklaryna hem täsir etdi. Türkmenistanda Zakaspiý demir ýolunyň boýunda ýerleşen Türkmenbaşy (Krasnowodsk), Jebel, Gyzyrlybat, Aşgabat, Mary, Baýramaly, Çärjew şäherlerinde 1917-nji ýylyň fewralynda wagtlaýyn-buržuaz hökümetiniň, noýabrynda bolşewikleriň wekilleri häkimiýet basyna geçýärler. Türkmenistanda fewral we oktyabr rewolýusiýalaryna esasan Zakaspiý demir ýolunyň boýunda ýerleşen şäherleriň rus işçileri we gullukçylary, käýerlerde demir ýol goşunynyň soldatlary we örän az sanly türkmenleriň wekilleri gatnaşýarlar.

1918-1921-nji ýyllarda Russiýada bolup geçen graždanlyk urşy Zakaspiý oblastynyň demir ýol boýundaky şäherlerinde we stansiýalarynda 1919-1921-nji ýyllarynda bolup geçdi. Özi hem bu ýerde uruş esasan buržuaziýanyň wagtlaýyn hökümeti bilen bolşewikleriň tarapdarlarynyň arasynda boldy. Ýerli milletiň wekilleri bu urşa az gatnaşdylar. Türkmenistanyň sowet döwründäki taryhyna degişli, 1980-nji ýyllaryň ortalaryna çenli çykan ylmy işlerde, oktyabr

rewolýusiýasyna we graždanlyk urşuna türkmenler bolşewikleri goldap işjeň gatnaşdylar diýilýär. Bu meselede-de, öň ýapyk bolan soňky ýyllarda açylan arhiw materiallaryndan peýdalanyp, hakykaty dogry beýan etmek gerek.

20-nji ýyllaryň birinji ýarymynda Orta Aziýa halklarynyň milli bölünişigi TSSR döredildi. Bu waka türkmen halkynyň taryhynda umuman položitel yz galdyrdy. Orta asyrlarda dörän Oguzlar Döwleti, Seljuklar imperiýasy dargandan soňky 6-7 asyryň dowamynda türkmenler gadymy ata Watanda öz milli döwletini dikeldip bilmän geldiler. 1924-nji ýylda TSSR-iň döredilmegi sözüň doly manysynda türkmenleriň özbaşdak, garaşsyz döwletli bolmagyny üpjün edip bilmedi. Emma muňa garamazdan, Türkmenistanyň SSSR-iň sostawynda milli respublika edilip döredilmegi, geljekde türkmenleriň özbaşdak, garaşsyz döwletini gurmak üçin gerekli ykdysady, sosial, syýasy, medeni we başga şertleri taýynlamaga baza boldy. 1924-nji ýylda TSSR-iň döredilmeginiň esasy taryhy ähmiýeti şundadyr.

Hakykatda bolsa, şol ýyllarda Türkmenistanda gurlan kärhanalaryň sanawyna siňe syn etseň, olaryň agramly böleginiň SSSR-iň merkezi regiolarýndaky agyr we ýeňil senagata gerek bolan çig mallary öndürmek üçin niýetlenip gurlandygy görnüp dur. Mysal üçin, Türkmenistanda tebigy gaz 1970 ýyllarda 30-40 mlrd, 1980 ýyllarda bolsa her ýylda 70-80 mlrd kub metr möçberinde çykarylyp, şondan respublikanyň özünde diňe 2-3 % -i peýdalanylýardy. Galan 97%-i Orta Aziýa-Merkez gazprowody bilen Soýuz hökümetiniň ygtyýaryna alnyp, bir bölegi SSSR-iň içki hajatlaryna, esli bölegi Günbatar Ýewropa ýurtlaryna dünýä bazarynyň nyrhý bilen walýuta ýa-da altyna satylýardy. Geň galdyryan Türkmenistana şol gazyň her kubometrine 6 köpük tölenýärdi. Nebit barada hem ýagdaý şonuň ýalyrakdy.

1980-nji ýyllara çenli ýazylan taryh kitaplarynda, döwürleýin neşirlerde, kompartiýa we Sowet hökümeti Türkmenistanda halkyň durmuşyna bähbitli häzirki zaman senagat pudaklaryny hemmetaraplaýyn ösdüripdi diýlip näçe propogandirlense-de, hakykatda SSKP-niň we Sowet hökümetiniň Türkmenistanda kolonial syýasaty täzelenen görnüşde amala aşyrandygy mese-mälimdir. Üstesine-de, sowet döwründe Wyşka, Goturdepe, Barsagelmez, Ekerem, Gamyşlyja, Ojak, Maýskiý, Şatlyk, Naýyp, Döwletabat we başga-da täze açylan köp sanly nebit we gaz kânleri özleşdirilen wagtynda, şol promysellerde işçiler we gullukçylar üçin diňe wagtlaýyn barak tipli ýaşaýyş jaýlaryň salnanlygyny, hatda patyşa Russiýasyndan Sowet hökümetine miras geçen Çelekeniň nebit promysellerinde 1950-1960-njy ýyllarda täze nebit gatlaklary açylyp başlandy, Çeleken şäherinde

hem ilkiler barak tipli wagtlaýyn ýaşaýyş jaýlarynyň salnandygyny aýtsak, alnyp barlan syýasatyň kolonial syýasatdygy öz-özünden görnüp dur.

Türkmenistanyň taryhyny täzeden dogruçyl ýazmagyň wajyp wezipeleriniň biri-de, ýokarda agzalan we başga ýoýulmalary düzetmekden ybaratdyr.

1980-nji ýyllara çenli ýazylan ylmy işlerde, döwürleýin neşirlerde kolhoz gurluşygynyň amala aşyrylmagy we ekerançylygyň agramly böleginiň pagtaçylyga öwrülmeşi Türkmenistanyň oba zähmetkeşleri üçin eşretli durmuş döretdi, sosializmiň ýeňmegini üpjün etdi diýlip öwgüli äheňde beýan edilýärdi.

Dogry Türkmenistan 70-nji ýyllarda ortaça 1 mln-dan gowrak, 1980-nji ýyllarda her ýyl 1 mln 300 müň tonna töweregi pagta öndürýärdi. Şonça pagtanyň ýaryny, iň bolmanda üçden birini ýerinde egrip, dokap, taýyn önüm çykarýsaň, ýa-da süýüm pagtalygyna satsaňam, dünýä bazarynyň nyrhyndan walýuta sataýsaň, onda alynjak girdeji türkmen halkyna eşretli durmuş gurmaga mümkinçilik bererdi. Ýöne şeýle bolelin pagtamyzam, edil nebit we gazymyz ýaly diýseň arzan bahadan alynýardy.

Indi sowet häkimiýeti ýyllarynda türkmen halkynyň bilim we medeni taýdan ösüş taryhyna we şol taryhyň öwrenilişine syn edeliň. Dogrusyny aýtsak, sowet hökümeti şu meselede esli iş bitirdi. Patyşa Russiýasy wagtynda türkmen halkynyň aglaba köpüsi sowatsyzdy. Sowet hökümeti gysga wagt içinde ähli ýurtda bolşy ýaly, Türkmenistanda hem ilatyň ähliumumy sowatly bolmagyny üpjün etdi.

1930-njy ýyllardan başlap, ýörite orta bilim, ýokary okuw jaýlary açylyp başlady. Tiz wagtda ilkinji milli türkmen intelligensiýasy ýetişip başlady. Gynansak-da, kompartiýanyň we Sowet hökümetiniň yzarlama, repressiýa, terror netijesinde ilkinji türkmen intelligensiýasynyň köpsanly görnükli wekilleri tutuldy we ýok edildi. Şeýle ýagdaýlar 1940-njy, 1950-nji ýyllarda hem, tä I.W. Stalin aradan çykýança wagtal-wagtal gaýtalandy. Emma muňa garamazdan, sowet döwründe, ylaýta-da 1941-1954-nji ýyllaryň urşundan soňky ýyllarda türkmen milli intelligensiýasy köpçülikleýin ýetişip başlady. Şu döwürde milli işçiler synpy, şol sanda hünärli işçiler hem ýetişdirildi.

SSSR dargandan soň, 1991-nji ýylyň 27-nji oktýabrynda türkmen halky özüniň asyrlarboýy arzuw edip gelen azat, özbaşdak, dünýewi, demokratik döwletini gurmagy gazandy. Gysga wagtda Türkmenistany dünýäniň köp döwletleri resmi ýagdaýda ykrar etdiler. Garaşsyzlygyň ýedi ýylynyň içinde gazanylan üstünlikler köp Garaşsyz Türkmenistanyň taryhyny öwrenmek we dogry beýan etmek çözülmese zerur meseledir. Bu meseläni dogry çözmegiň ýoluny

Türkmenbaşy görkezdi. Ol ilki bilen Türkmenistanyň, türkmen halkynyň taryhyny hakyky bolşy ýaly öwrenmek gerekdigini nygtap görkezdi.

Türkmenbaşy türkmen halkynyň taryhyny ýazmak baradaky Döwlet komissiýasyna başlyklyk etmegi öz üstüne aldy.

Soňky 3 ýylyň içinde Türkmenistanyň 2 tomluk taryhynyň gysgaça prospekti düzüldi. Prospekt Döwlet komissiýasynyň agzalary tarapyndan seredilensoň, ýazmaga girişmek üçin esasy nusga hökmünde makullandy. Taryhyň aýry-aýry döwürlerini ýazjak awtorlar belenildi. Häzir awtorlar tabşyrylan bölümleriň ilkinji wariantyny ýazyp gutardylar.

1996-njy ýylyň Türkmenbaşy aýynyň 24-nda türkmen halkynyň taryhyny ýazmak boýunça Döwlet komissiýasynyň nobatdaky maslahaty boldy. Maslahatda taýynlanýan kitaplaryň golýazmasynyň ýarpysyndan köpräginiň taýýar edilendigi bellendi. Awtorlar kollektiwiniň agzalaryna galan bölümleriň golýazmasyny-da tiz wagtda taýyn etmek tabşyryldy.

Durmuş reallygy milli taryhymyzy dogruçyl, garaşsyzlyk, özbaşdaklyk, millilik ruhunda ýazmak üçin ýaş taryhçylar nesliniň ýetişdirilmeginiň zerurlygyny görkezýär. Türkmenbaşynyň nygtaýşy ýaly, bu işde “...baknalyk syýasatyndan aňy tämiz, Garaşsyzlyk ruhunda ýürekleri galkynan, Watany we onuň taryhyny başynyň täji, gözüniň göreji hasaplaýan, intellektual taýdan ösen täze ýaş nesliň goşulyşmagy zerur” (S. Türkmenbaşy. Garaşsyzlyk we ýaşlar... 20sah).

Türkmenbaşy türkmen halkynyň dünýäniň in gadymy etnoslarynyň, halklarynyň biridigini, nazarda tutup, “Türkmen halkynyň taryhy aňyrsyna göz ýetmeýän okean mysalydyr. Biziň taryhymyzyň belli-belli döwürleri şol okeandaky asyrlaryň dowamynda doňy çözülmän gelýän buzly daglara meňzeär. Ol okeanyň aňry çagine ýetmek üçin 6000 ýyllyk ýoly gulaç-gulaç ýüzmek gerek. Şu paý hem Türkmenistanyň ýaşlarynyň üstüne düşýär” (Şol ýerde. 19 sah) diýdi.

Taryhy wakalaryň dogruçyl beýan edilişi köplenç halatlarda onuň çeşmeşynaslyk bazasyna baglydyr. Şu hakykaty nazara almak bilen Türkmenbaşy ýurdumyzyň taryhçy alymlaryny başga ýurtlaryň arhiwlerinde saklanýan inlis, nemes, hytaý, arap, türk, pars, ermeni, grek, rim, hindi, rus we beýleki dillerdäki çeşmeleri içgiň öwrenmeklige we peýdalanmaklyga çagyryýar.

Türkmenbaşynyň tagallasy durmuşa geçirilip ugraldy. Ýurdumyzyň taryhçy, edebiýatçy, filolog, sungatşynaa alymlarynyň uly topary Eýranda we Türkiýede ekspedisiýalarda bolup, türkmen taryhyna degişli edebiýat we arhiw materiallarynyň uly toplumyny Watanymyza getirdiler. Ýakyn wagtlarda bolsa

şeýle ekspedisiýalary Russiýa, Angliýa we Hindistana gurnamak göz önünde tutulýar. Taryhçy alymlarymyz Germaniýa, Wengriýa, Hytaý, Gruzıýa, Ermenistan, Azerbaýjan, Owganystan, Özbegistan ýaly ýurtlara-da ekspedisiýalar gurnarlar. Çünki şol ýurtlarda hem türkmen taryhyna, edebiýatyna we umuman medeniýetine degişli çeşmeleriň uly toplumunyň ýatanlygy ylmy jemgyýetçilige öňden mälimdir.

Türkmenbaşy täzeçe öwrenilip, täzeçe ýazyljak türkmen taryhyny türkmen halkynyň dünýä siwilizasiýasyna goşan goşandyny, onuň edermenligini, ruhybelentligini, ynsanperwerligini görkezmek bilen milli ruhda ýazylmaklygy unaýar. Ol onuň üçin alymlaryň arasynda arassa, päk ylmy çekişmeleri guramagy, ýöne ahyrky netijede soňky nesillere galjak hakyky taryhy dogruçyl ýazmagy ündeýär. Professional taryhçylar Türkmenbaşynyň adyl talaplaryna mynasyp jogap bermäge borçludyr. Bu borç olaryň halkyň, ýurduň önündäki borjudyr.

**4-nji tema. Türkmenistanyň häzirki zaman halkara
gatnaşyklar ulgamyndaky orny
2 sagat**

Meýilnama:

1. Türkmenistan döwletiniň häzirki döwürde ikitaraplaýyn we köptaraplaýyn daşary syýasaty.
2. Türkmenistanyň Sebitde we tutuş dünýäde parahatçylygy hem-de howpsuzlygy üpjün etmäge gönükdirilen täze daşary syýasy başlangyçlary.
3. Türkmenistanyň häzirki zaman halkara gatnaşyklar ulgamyndaky orny.

Edebiýat:

1. Türkmenistanyň Prezidenti Gurbanguly Berdimuhamedow. Türkmenistanyň ykdysady strategiýasy: halka daýanyp, halkyň hatyrasyna. // “Türkmenistan”., 2010-njy ýylyň 10-njy maýy.
2. Türkmenistanyň daşary syýasat başlangyçlarynyň döredijilik mümkinçilikleri. // “Türkmenistan”., 2010-njy ýylyň 12-nji maýy.
3. Türkmenistanyň Prezidenti Gurbanguly Berdimuhamedowyň Türkmenistanyň Ministrler Kabinetiniň giňişleýin mejlisinde sözlän sözi (2010-njy ýylyň 18-nji fewraly). // “Türkmenistan” gazet., 2010-njy ýylyň 19-njy fewraly.
4. Türkmenistanyň Prezidenti Gurbanguly Berdimuhamedowyň Türkmenistanyň diplomatik korpusy bilen geçiren maslahatynda sözlän sözi (2009-njy ýylyň 18-nji fewraly). // “Türkmenistan” gazet., 2009-njy ýylyň 19-njy fewraly.
5. Türkmenistanyň Prezidenti Gurbanguly Berdimuhamedowyň Birleşen Milletler Guramasynyň Baş Assambleýasynyň 64-nji sessiýasyndaky çykyşy (Nýu-Ýork, 2009-njy ýylyň 23-nji sentýabry). // “Türkmenistan” gazet., 2009-njy ýylyň 28-nji sentýabry.

Türkmenistan Garaşsyzlygyny gazanandan soň özygtyýarly döwlet hökmünde halkara meýdanyna çykdy. 1992-nji ýylyň Nowruz aýynyň 2-ne Türkmenistan Birleşen Milletler Guramasyna girdi, Halkara walýuta fondunyň Ýewropada hyzmatdaşlyk we howpsyzlyk guramasynyň, Ykdysady Hyzmatdaşlyk guramasyny (EKO) hem – de beýleki halkara guramalarynyň agzasy boldy. Ýüzden gowrak ýurt, şol sanda Orsýet, Türkiýe, ABŞ, Hytaý, Hindistan, Angliýa, fransiýa Germaniýa, Eýran ýaly uly döwletler Türkmenistanyň garaşsyzlygyny ykrar etdiler. Olaryň köpüsi bilen ilçihanalar we wekilhanalar derejesinde diplomatik gatnaşyklar ýola goýuldy. Türkmenistan abraýly halkara guramasynyň

– Goşulyşmazlyk hereketiniň agzasy boldy (1995 – nji ýylyň Garaşsyzlyk aýynyň 20-ne), ol Beýik Saparmyrat Türkmenbaşynyň parahatçylyk söýüji inisiatiwasyny doly goldady.

1995 – nji ýylyň Bitaraplyk aýynda türkmen halkynyň we türkmen döwletiniň durmuşynda iňňän uly taryhy waka bolup geçdi. 1995–nji ýylyň Bitaraplyk aýynyň 12–ne Birleşen Milletler Guramasynyň Baş Assambleýasy dünýäniň 185 döwletiniň adyndan Türkmenistanyň hemişelik bitaraplygy hakyndaky Rezolýusiýasyny kabul etdi. Türkmen halky öz goşunlary we ähli döwletleri bilen parahat hem dostlukly ýaşamagy asyrlar boýy arzuw edip geldi. Şol arzuw indi hakykata öwürüldi we munuň özi Garaşsyz Türkmenistanyň Prezidenti Beýik Saparmyrat Türkmenbaşynyň parahatçylyk söýüji syýasatynyň gazanan iň uly üstünligi boldy.

Türkmenistan halkara goldawyny hem – de hemişelik Bitaraplygy alyp, öz amatly daşarky şertleri üpjün edip, içerki ösüş meselelerini çözmekde öňkiden – de jhas ynamly hem netijeli işlemegi üçin giň mümkinçilik aldy. Prezident Beýik Saparmyrat Türkmenbaşynyň 1995-nji ýylyň Bitaraplyk aýynyň 27–ne Halk Maslahatynyň mejlisinde sän sözünde belleýşi ýaly Türkmenistanyň bitaraplyk statusy özüniň parahatlyk söýüji daşary syýasatyny ýöretmek, Aziýa regionunyň hem – de бүтін dünýäniň ýurtlary bilen parahatçylykly dostlykly aragatnaşyklary ösdürmekde işjeň pozitiw ýörelgäni alyp barmak üçin hem gn mümkinçilikler açýar.

Türkmenistanyň daşary syýasat baradaky ýörelgesini onuň daşary ýurtly hyzmatdaşlary bilen öz gatnaşyklaryny deň hukuklylyk birek – birek üçin peýdalylyk hem – de beýleki döwletleriň içerki işlerine gatnaşmazlyk şertlerinde gurýanlygyndan ybaratdyr. Türkmen halky öz taryhynyň täze sahypalaryny ine şeýle açdy.

Türkmenistan parahatçylyk we ynsanperwerlik maksatlaryny özüniň daşary syýasat ugrunyň özeni hökmünde seçip alan hukuk, demokratik, dünýewi döwletdir. Türkmenistan dünýä bileleşiginiň önünde durýan belent maksatlaryň hatyrasyna hereket edýän ähli döwletler bilen ak ýürekli we açyk hyzmatdaşlyk edýär. Beýleki döwletleriň içerki işlerine gatyşmazlyk – Garaşsyz Türkmenistanyň amala aşyrylan Bitaraplyk syýasatynyň onyň ugry ine şundan ybaratdyr.

Bitarap Türkmenistan halkara hukugynyň denhukukly agzasy hökmünde dünýä bileleşigine goşulyşmagyň diňe ozone mahsus bolan ýoluna eýermek bilen, döwletara gatnaşyklaryny ýola goýmak we saplamak işine erjellik bilen goşuldy. Onyň Bitaraplyk derejesi halkara gatnaşyklarynda Türkmenistanyň täsiriniň we ähmiýetiniň artmagyna aýratyn ösüş depginleri üpjün etdi. Bitarap hem-de dünýäniň iň ýaş döwletleriniň biri bolmak bilen, Türkmenistan taryhyň ölçegleri boýunça gysga döwürde häzirki zaman halkara gatnaşyklarynyň ulgamynda öz ornuny kesgitlemegi başardy. Haýsydyr bir harby we syýasy birliklere we toparlanyşyklara girmekden aýgytly ýüz döndermek bilen, Türkmenistan

deňhukukly esasda hyzmatdaşlygy işjeň ýola goýar, hut şu ýoly has geljegi uly bolan, birek – birege peýdaly we bähbitli ýol hasap edýär.

Türkmenistanyň daşary syýasatynyň baş ugruna laýyklykda onuň şu babatdaky esasy wezipeleri şulardan ybaratdyr:

- döwlet özygtyýarlylygyny gorap saklamak we pugtalandyrmak, halkara gatnaşyklarynda öz täsirini we ähmiýetini artdyrmak;
- döwletiň içerki ösüşi üçin mümkingadar amatly daşary syýasat şertlerini döretmek;
- Türkmenistanyň milli bähbitlerini diplomatik gatnaşyklaryň halkara tejribesinde emele gelen ähli serişdeler arkaly goramak we durmuşa geçirmek;
- ýurduň howpsuzlygyny syýasy, diplomatic serişdeler bilen üpjün etmek.
- Ähli daşary ýurtly hyzmatdaşlar bilen deňhukuklylyk we birek – birege sarpa goýmak esasynda özara peýdalylyk esasynda işjeň hyzmatdaşlygy ösdürmek;
- Daşary syýasat babatdaky hereketleriniň halkara hukugyna we BMG-nyň Tertipnamasyna doly laýyk gelmegini üpjün etmek.

Şu güne çenli Türkmenistan 114 döwleti bilen diplomatic gatnaşyklary ýola goýdy, halkara guramalarynyň 40-dan gowragynyň agzasy boldy we olaryň sany ýyl - ýyldan artýar. Häzirki wagtda Türkmenistanyň diplomatik wekilçilikleri we konsullyk edaralary dünýäniň 20-den gowrak ýurtda açyldy. Öz nobatynda Türkmenistanda daşary ýurtlaryň diplomatik wekilçilikleriniň we halkara guramalarynyň wekilçilikleriniň 30-dan gowragy resmi taýdan ýerleşdirildi. Türkmenistanyň BMG, EKO, GDA, EB, EHHG, NATO, ÝUNESKO ýaly abraýly halkara guramalarynda we beýlekilerde öz wekilçilikleri bar.

Türkmenistanyň halkara guramalary bilen gatnaşyklarynyň we hyzmatdaşlygynyň esaslary gös – göni Prezident Beýik Saparmyrat Türkmenbaşynyň gatnaşmagynda BMG, EKO, YKG, Ewropa Birleşigi, NATO, EXXG we beýlekiler ýaly düýbi tutuldy. Şunda amala aşyrylan saparlaryň esasy maksady Türkmenistanyň Bitaraplygy baradaky taglymaty ilerletmekden, sebit we umumydünýä möçberlerinde onuň ornuny we ähmiýetini açyp görkezmekden, uglewodorod serişdeleriniň baý gorlaryny özleşdirmek boýunça hyzmatdaşlygy ýola goýmakdan, Türkmenistanyň ykdysadyýetine maýa goýumlary çekmekden we beýleki maksatlardan ybarat boldy.

Geçen döwürde ýurtda daşary syýasat meseleleriniň çözülmegini üpjün etmek üçin guramaçylyk – hukuk serişdeleri döredildi. Gürrüň daşary syýasat edarasy, onuň ýerlerdäki we daşary ýurtlardaky edaralary (ilçihanalar we konsullyklar) hakynda, şeýle hem tutuş daşary syýasat işini düzgünleşdirýän kadalaşdyryjy binýat hakynda barýar.

2002-nji ýylyň Garaşsyzlyk aýynyň 22-23-ne Birleşen Milletler Guramasynyň Baş sekretary Koffi Annanyň Türkmenistana ilkinji resmi sapary bolup geçdi. Sebit we dünýä möçberindäki möhüm meseleler ara alnyp maslahatlaşyp, dünýäniň halklarynyň abadançylygynyň hatyrysna ylalaşdyryjylygyň we hyzmatdaşlygyň ugruna garaýyşlaryny umumydygy görkezildi. BMG-niň Baş sekretary sebitara hyzmatdaşlygyny ösdürmekde Garaşsyz Bitarap Türkmenistanyň ornuna ýokary baha berdi, ol Owganystanyň ykdysadyýetini dikeltmek boýunça edýän tagallasy we owganlylar üçin niýetlenilen ynsanperwerlik kömegini ýurduň içinden erkin geçirmäge mümkinçilik berendigi üçin Türkmenistanyň baştutanyna minnetdarlyk bildirdi.

Türkmenistanyň paýtagty Beýik Serdaryň halkara gatnaşyklarynda öňe sürýän ýörelgesi bilen Aşgabat Merkezi Aziýada ylalaşdyryjy merkeze öwrüldi. Biziň şäherimizde goňşy Tajigistanda parahatçylygyň ornaşdyrylmagyna ýardam beren gepleşikleriň birnäçe tapgyry geçirildi. Tajigistan Respublikasynyň Birleşen Milletler Guramasynyň ýanyndaky hemişelik wekili R. Alymow milletleriň dünýä jemgyýetçiligi türkmen diplomatiýasynyň üsti bilen ýerli we halkara dawalarynyň önüni almak we düzgünleşdirmek boýunça parahatçylyk tagallalaryny amala aşyrmak işinde işeňňir we yzygiderli, ygtybarly we hoşniýetli hyzmatdaş tapandygyny mälim etdi. Ol BMG-niň täjik topragynda parahatçylygyň we milli ylalaşygyň ýola goýulmagyna tüýs ýürekden gyzyklanýan türkmen doganlarynyň hoşniýetli dellalçylyk hyzmatlary bolan mahalynda esasy elementleri Aşgabatda tapylan parahatçylygy bilelikde agtarmagyň günleri we gijeleri täjik halkynyň ýadynda hemişelik galjakdygyny belledi.

Türkmenistan owgan halklaryna hem uly kömek etdi. Ol ýurtdaky dawalary çözmekde, ähli jedelli meseleleri diňe gepleşikleriň üsti bilen ylalaşmak üçin mümkinçilikler döredipdi. Dawalaşýan owgan toparlanýşyklarynyň -,„Taliban” bilen „Demirgazyk bileleşigiň” wekilleriniň Aşgabatda birnäçe gezek duşuşyklary geçdi. BMG-niň Baş sekretarynyň orunbasary, Owganystan boýunça ýörite wekili F. Wandrell owgan toparlanýşyklaryň wekilleri Türkmenistanyň hemişelik Bitaraplygynyň 5 ýyllygynyň günlerinde Aşgabatda bolmagy, olaryň arasynda çözülmändig meseleleriň birnäçesi boýunça pikir alşylmagyna ýardam eden hakyky gepleşikleriň geçirilmegi munuň şaýadydyr diýip, belleýär.

Häzirki döwürde Türkmenistan bu goňşy döwlede hemmetaraplaýyn ýardam edip, özara bähbitli daşary ykdysady hyzmatdaşlyklaryň güýçlendirilmegi üçin degerli çäreler görüýär.

2002 ýylyň Magtymguly aýynyň 30-na Ýslamabatda Türkmenistanyň Prezidenti Beýik Saparmyrat Türkmenbaşynyň başlangyjy boýunça gurnalan Türkmenistan, Owganistan we Päkistan döwletleriniň baştutanlarynyň duşuşygy geçirildi. Üçtaraplaýyn duşuşygyň baş meselesi Owganystanyň üsti bilen Türkmenistandan Päkistana gaz geçirijiniň, şeýle hem oňa ugurdaşlykda demir ýoly, elektrik toguny çekmegiň, awtoulag ýolunyň gurluşygydyr.

2002 ýylyň Bitaraplyk aýynyň 27-ne Aşgabatda Owganystanyň içi bilen Päkistana geçjek gaz geçirijisiniň taslamasyna gatnaşygy döwletleriň maslahaty geçdi. Türkmenistanyň Prezidenti Beýik Saparmyrat Türkmenbaşy, Owganystanyň Wagtlaýyn geçiş hökümetiniň baştutany Hamid Karzaý we Päkistan Yslam Respublikasynyň Premýer-ministr Mir Zafarulla Han Jamali Türkmenistandan Owganystanyň çägi bilen Päkistana çekiljek gaz geçirijisi hakyndaky Çarçuwaly Hökümetara Ylalaşygyna gol çekdiler. Bu resminamanyň esasynda üç ýurtlaryň halklary üçünji münýyllykda ägirt uly taslamasynyň durmuşa geçirilmeginden uly peýda görerler. Aşgabatda gol çekilen resminama uly möçberli meýilnamanyň iş ýüzünde amala aşyrylyp başlanmagynyň başlangyjy boldy diýip, Beýik Saparmyrat Türkmenbaşy belledi. Bu taslamanyň başy ýedi aý mundan ozal Yslamabatda başlanypdy. Şu geçen döwür içinde netijeli mejlisleriň üçüsini geçiren taslamany amala aşyrmak boýunça ýolbaşçy komitetiň tagallasy netijesinde köp iş edildi. Türkmenistanyň başlangyjyny ilerletmäge Aziýanyň Ösüş banky uly goşant goşdy. Biz ony şu taslamada esasy hazmatdaşlaryň biri haslaýarys diýip, Türkmenistanyň baştutany aýtdy. Halkara gatnaşyklarda, gynansagam, käbir halatlarda jedelli meseleler hem ýüze çykýar. Olaryň biri Hazar deňiziniň bölünşiği we Türkmenistan bilen Azerbaýjanyň arasynda Hazar deňzinde ýerleşýän ýerleriň araçäkleri bilen baglanyşykly meseleler. Hazarýaka döwletler: Türkmenistan, Eýran, Azerbaýdjan, Gazagystan we Russiýa öz duşuşyklarynda ylalaşmak üçin ýörite ýoluny tapmagyna girişdiler. 2002-nji ýylyň 23-24-nji aprelinde Aşgabatda Hazarýaka döwletleriň baştutanlary duşuşdylar. Aşgabat duşuşygyna bu meseläni giňden seredip, ýörite toparyň döredilmegi we olaryň ýygý-ýygýdan duşuşyklary geçirilip, möhüm çözgüdini döwlet ýolbaşçylary çözmelidigi barada ylalaşdylar. Saparmyrat Türkmenbaşy jedelli kânleriň işlenilip düzülmegine, bikanun aw awlamak, deňziň ekologik ýagdaýy we beýleki meselelere degip geçip, ähli agyryly meseleleri anyk belledi. Hazarýaka döwletleriniň Prezidentleri döwlet serhetlerini, nebit almagyň çäklerini, gämi gatnawynyň, balyk tutmagyň garaýyşlary we beýlekileri kesgitlemegiň tärleri girizilen möhüm meseleleriň birgiden toplumyny ara alyp maslahatlaşdylar. Deňziň tükeniksiz uglewodorod we biologik çig mallaryna bölüji hölmünde däl-de, birleşdiriji ýagdaý hökmünde seretmek gerek. Türkmenistan bilen Eýran Hazar deňziniň hukuk derejesine birmeňzeş çemeleşýärler. Türkmenistanyň Prezidenti Beýik Saparmyrat Türkmenbaşy Eýranyň Prezidenti Seýit Muhammet Hatami bilen 2003-nji ýylyň Nowruz aýynyň 10-11-ne Tahrán saparynda Hazar ýakasynyň sebitde parahatçylygy we durnuklylygy gazanmak maksady bilen Hazar meselesi boýunça iki ýurduň ýolbaşçylarynyň pikirleriniň birmeňzeşdigi tassyklady.

Bitarap Türkmenistanyň parahatçylyk söýüjilikli ugrunyň doly möçberde amala aşyrylmagy, “açyk gapylar” syýasatynyň durmuşa geçirilmegi hünärmentleriň çäk etmegine görä, diňe bir ýurduň özüniň täzelenmegine eltme bilen çäklenmän, eýsem sebitdäki ösüşiň depginlerine ep-esli täsir eder. Muny çäk etmek üçin ýeterlik esaslar bar. Olar Türkmenistanyň Prezidenti Beýik Saparmyrat Türkmenbaşynyň teklibi boýunça işlenilip taýýarlanylýan we öňe sürülen “10 ýyl abadançylyk”, “1000 gün”, Türkmenistanyň Prezidenti Saparmyrat Türkmenbaşynyň “Türkmenistanda durmuş-ykdysady özgertmeleriň 2010-njy ýyla çenli döwür üçin baş ugry” we “Türkmenistany ykdysady, syýasy we medeni taýdan ösdürmegiň 2020-nji ýyla çenli döwür üçin baş ugry” Milli Maksatnamalarynyň amala aşyrylmagyny seljermäge esaslanýar.

Türkmenistan garaşsyzlyga eýe bolan ilkinji günlerinden başlap ykdysadyýet babatda açyklyk we deňhukuklylyk, birekbirege peýdaly hyzmatdaşlyk syýasatynyň tarapdary bolup durýar. Elbetde, “açyk gapylar” syýasaty diýlip atlandyrylan şunuň ýaly daşary ykdysady işiň özi syýasy abraýyň we dünýäde ykrar edilmegiň kepillendirmesi bolmak bilen, sebitde bolşy ýaly, halkara derejesinde hem hoşniýetli goňsuçylygy saklaman we ylalaşdyryjylygy amala aşyrmak ýöredilip bilinmez. Hut şu ýagdaý Türkmenistanyň bitaraplyk syýasatynyň mähäk daşy bolup durýar.

Hemişelik bitaraplyk hakyndaky Türkmenistanyň konstitusion kanunynda halkara ykdysady hyzmatdaşlygyny deňhukuklylyk, birek-birege peýdalylyk esasynda hem-de bu işe gatnaşýan taraplaryň bähbitlerini nazara almak bilen ösdürmek göz önünde tutulýar, munuň özi ýurtlaryň we sebitleriň arasynda ynanyşmagy pugtalandyrmagyň, parahatçylygy wedurnuklylygy goldamagyň önümli serişdesidir.

Türkmenistanyň hemişelik bitarap döwlet hökmünde derejesiniň tassyklanylmagy ýurtda ýöredilýän “açyk gapylar” syýasatynyň ep-esli güýçlenmegine ýardam berdi. Hemişelik bitaraplyk hakyndaky konstitusion kanunyň kabul edilmegi bilen has-da pugtalanýan kanunçylyk binýady daşary ýurtly maýa goýumçylaryny özüne çekýär. Türkmenistan halkara hyzmatdaşlygyny deňhukuklylyk, birek-birege peýdalylyk esasynda hem-de bi işe gatnaşýan taraplaryň bähbitlerini nazarda tutmak bilen ösdürýär. Şu maksat bilen zerur bolan ähli ykdysady we hukuk serişdeleri ulanylýar, olar eýeçiligiň ähli görnüşleriniň deňhukukly dowam etmegini we ösdürilmegini kepillendirýär, telekeçilik işini höweslendirýär, daşary ýurt maýa goýumalarynyň gelmegini üpjün edýär, maýa goýumçylarynyň işi üçin amatly şertler döredýär.

Şeýle şertlerde onyň bitaraplyk –munuň özi ozaly bilen daşary ýutr maýa goýumalarynyň we halkara banklarynyň maýalarynyň Türkmenistanyň ykdysadyýetine gelmeginiň önümli kepillendirmesidir. Şeýle hukuk derejesi köp

babatda dünýäniň maliýe we senagat ägirtleriniň ýurda bolan ynamyny pugtalandyrýar.

Garaşsyzlygyň gysga döwri içinde , aýratyn-da Türkmenistan hemişelik bitaraplyk derejesine eýe bolanyndan soň ýurda gelýän daşary ýurt maýa goýumlarynyň möçberi ep-esli artdy. Olar häzirki wagtda milliardlarça amerikan dollarlary bilen ölçelýär , bu serişdeler ykdysadyýetiň kesgitleýji pudaklary bolan nebitgaz, dokma senagaty, gurluşyk, ulaglar, aragatnaşyk we beýleki pudaklaryny döwrebaplaşdyrmaga gönükdirilýär.

Türkmenistanyň bitaraplygy ykdysadyýet babatda ozaly bilen döwletiň garaşsyzlygyny pugtalandyrmaga hem-de ählumumy abadançylygy gazanmaga gönükdirilendir. Şunuň bilen baglanyşykly Türkmenistanda ykdysady özgertmeleriň netijeliligini olaryň jemgyýetçilik bähbitlerine laýyklygy nukdaýnazardan kesgitlemek berk kada öwrüldi: ykdysadyýetiň esasy pudaklaryna döwlet tarapyndan düzgünleşdirmegiň meseleleri gün tertibinden aýrylmaýar. Özgertmelerdäki şu ugur kanuny zerurlyk bolup durýar. Dünýädäki ösüş tejribesi ykdysady hadysalary, şol sanda bazara geçmegi we telekeçiligiň giňişleýin ösmegini döwlet tarapyndan düzgünleşdirmek mümkinçililigini netijeli peýdalanmaga başaran hut şol ýurtlaryň ykdysadyýetde uly üstünlikler gazandygyny görkezýär.

Türkmenistanda döwlet harytlaryň we hyzmatlaryň has öhüm görnüşleri üçin nyrlary ozalkysy ýaly düzgünleşdirýär, ilata gazyn, elektrik energiýasynyň we suwuň mugt berilmegi saklanyp galýar. Ýurduň ilatyny durmuş taýdan goramagy üpjün etmek boýunça durmuşa geçirilýän çäreleriň sanawy örän uly.

Bitarap Türkmenistanyň iş bähbitli teklipleri ýurtlaryň sebitdäki hyzmatdaşlygynyň depginlerine hem täze güýç berýär. Munuň özi ykdysady hyzmatdaşlyk guramasynyň (EKO) ösmeginiň masalynda aýdyň görünýär. EKO-nyň agzalary bolan ýurtlar 310 million adamdan köp ilata eýe bolmak bilen, halkara gatnaşyklarynyň täsirli agzasynyň ýüze çykmagyny aňladýar, munuň özi şol bir wagtda asly bir halklaryň medeni-jemgyýetçilik bitewiligini täzedan dikeltmegiň taryhykanunlaryna laýyk gelýän täze sebitleýin umumylygyň dörandigi hakynda şaýatlyk edýär.

Türkmenistanyň bitaraplygy hakyndaky taglymat şu bitewlige hem-de oňy täze hil derejede dikeltmegiň zerurlygyna düşünmäge esaslanýar. EKO-nyň agzalary bolan ýurtlaryň sebiti galkyndyrmagyň we onuň halklarynyň ilatynyň gülläp ösmeginiň hatarasyna hyzmatdaşlyk etmek ýörelgesi Türkmenistanyň bitaraplygyň esasy ýörelgelerine doly laýyk gelýär.

Beýik Saparmyrat Türkmenbaşy tarapyndan işlenilip taýýarlanylýan ýöredilýän onyň bitaraplyk ugry Türkmenistanyň umumylykda ykrar edilen geoykdysyda we çig mal serişde gorlarynyň deňi-taýy bolmadyk daşary syýasat binýadyna öwrüldi. Şeýlelikde, Türkmenistan halkara gatnaşyklarynyň has abraýly agzalary bilen bir hatara çykýar, sebitde dünýä senagaty ösdürmegiň esasy ugurlarynyň seçilip alynmagy eýýäm üçünji münýýlygyň başynda hut şolaryň garaýşyna we ornuňa köp babatda bagly bolar.

Şunda ykdysady häsiýetli şertleriň ähmiýeti pes däl, ol bolsa dünýäniň uly döwletleriniň Türkmenistanyň uglewodorod serişdeleriniň ägirt uly gorlaryna gyzyklanmasynyň artmagy bilen bglanyşyklydyr. Munuň özi tötän zat däl. Türkmenistanyň umumy meýdanynyň 488 kw.km. bolmagynda onuň 400 mün kw.km.-dan gowrak meýdany gaz we nebit babatda geljegi bolan giňişliklerdir. Özi-de şu ýerleriň bary-ýogy 30 göterimde, şol sanda Hazar deňziniň ýalpaklygynda uglewodorod serişdeleriniň tassyklanylýan gorlary 23 trillion kub metr gazdan we 12 milliard tonna nebitden ybaratdyr. Ine, şonuň üçin Türkmenistanyň bitaraplyga esalanan daşary syýasat ugry ýurduň örän baý uglewodorod serişdelerini işläp geçmäge höwesli bolan ähli döwletleriň hyzmatdaşlygy üçin amatly şertleri döretmelidir, şunda sagdyn däl gyzyklanmanyň we bäsleşiginiň ýüze çykmagynyň önüni almalydyr.

Ýurduň uglewodorod serişdelerini peýdalanmagyň esasy ugry Türkmenistanyň nebitgaz senagatyny ösdürmegiň 2020-nji ýyla çenli baş ýörelgesinde kesgitlenildi. Bu Maksatnama dünýädäki energetik serişdeleriň, maliýe bazarynyň ýagdaýy we ýurduň ägirt uly gorlary nazara alnyp düzüldi. Şu maksatnamanyň doly möçberde durmuşa geçirilmegi ýurduň öndüriji-senagat toplumynda düýpli özgertmeleriň hem-de Türkmenistanyň dünýä ykdysadyýetine netijeli goşulýşmagynyň binýady bolar.

Turbageçirijileriň taslamalaryny durmuşa geçirilmegiň baş ugruny kesgitlemek bilen, Türkmenistanyň ýolbaşçylary olaryň köp ugurda geçirilmeginden ugur aldy we ugur alýar. Turbageçirijileriň köp ugurly ulgamy energiýa serişdeleriniň iberilmeginiň möçberlerini artdyrmagy we olaryň görnüşlerini köpeltmegi üpjün eder, olaryň halkara möçberinde paýlanylmagyny durnuklylaşdyrmaga wekepillendirmäge mümkinçilik berer. Şunuň bilen baglanyşyklylykda Beýik Saparmyrat Türkmenbaşy tarapyndan BMG-nyň Baş sekretary Kofi Annana iberilen, Türkmenistanyň täze teklibi beýan edilen haty BMG-nyň Baş Assambleýasynyň 53 sessiýasynda giň seslenmeler döretti. Saparmyrat Türkmenbaşy Yslam Konferensiýasy guramasynyň ýokary derejedäki soňky duşuşygynda BMG-nyň Baş sekretary bilen deslapdan ara alnyp

maslahatlaşylan pikiri takyk we subutnamalar bilen beýan etdi. Şol pikir döwletara esasy turbageçirijileri boýunça energiýa çig malynyň howpsuz we bökdençsiz geçirilmeginiň kepillendirmeleriniň halkara hukuk guralyny döretmäge degişlidir.

Halkara hukuk kepillendirilmeleri energiýa göterijileriniň iberilmegini dünýä möçberinde artdyrmaga we dürli görnüşlerde amala aşyrmaga, olaryň halkara derejesinde paýlanylmagyny durnuklylaşdyrmaga we kepillendirmäge mümkinçilik berer. Şeýlelikde esasy, turbageçirijeleri syýasay we ykdysady maksatlar bilen peýdalanmaga ähli mümkinçilikler aradan aýrylar.

Türkmenistanyň täze teklibi bilen baglanyşykly döwletara turbageçirijelerini halkara deňiz bogazlary bilen deňeşdirmek ýerlikli bolar, olar XIX-XX asyrlaryň sepgidinde iň çylşyrymly syýasy we diplomatik wezipeleriň biri bolupdy. Häzirki wagtda şol bogzalar gämi gatnawynyň, şol sanda deňiz kenarlaryndan uzakda ýerleşen döwletler üçin hem erkinligini üpjün edýär. Olaryň halkara-hukuk taýdan ykrar edilmegi halkara bileleşiginiň döwletleriniň özara gatnaşyklary ösdürmäge ykdysady we syýasy höwes bildirmeginden gelip çykýar BMG-nyň deňiz hukugy boýunça 1982-ýylda kabul edilen Konwensiýasy adalaryň arasyndaky bogazlaryň we deňiz geçelgeleriniň üsti bilen erkin gämi gatnawyny gorap saklamagyň möhümligini we zerurlygyny tassykladý. Ozal halkara däbi hökmünde ulanylan bu düzgün hasmöhüm halkara hukuk ýörelgeleriniň biri hökmünde hukuk taýdan resmileşdirildi.

Şunuň bilen baglanyşyklylykda energiýa sereşdelerini dünýä bazarlaryna eltmegiň häzirki zaman meselelerigzyklanma döredýär. Emele gelen ýagdaýa görä, şol serişdeleriň ägirt uly gollary sarp etmäge isleg bildirjilerden uzakda ýerleşýär. Kada bolşy ýaly, deňiz kenarlaryndan uzakda ýerleşen ýurtlar olara eýelik edýär we kontinentara turbageçirijileriniň ugruna seçip almak häzirki döwrüň örän möhüm meselesine öwrüldi. Onuň çözülmegine energiýa serişdeleriniň eýeleri bolan döwletler, üstünden geçiriljek ýurtlar we sarp ediji ýurtlar geosyýasy we geoykdysady bähbitler bilen baglanyşykly örän köp üns berýär.

Täze teklibi öňe sürmek bilen, Türkmenistan iberijileriniň, üstünden geçirilýän ýurtlaryň we sarp edijileriň bähbitlerini üpjün etmäge gönükdirilen halkara hukuk guralyny döretmek ugrunda çykyş edýär. Munuň özi turbageçirijileri syýasy taýdan zor salmagyň ýa-da ykdysady taýdan emir etmegiň guraly hökmünde peýdalanmak mümkinçiligini hem aradan aýyrmaga şert döreder.

Ýöne biz hakyky ýagdaýdan ugur alýarys. Jemgyýeti düýpli özgertmek ýoly bilen tiz hereket etmek, köp ýurtlaryň tejribesiniň görkezişi ýaly, ykdysadyýet babatda hakyky we yzygiderli ilerleme hem-de durmuş babatda barabar gorag

serişdeleri bolmadyk halatda diňe bir ösüşini maksatlarynyşubhe astyna goýmak bilen çäklenmän, eýsem milli derejede bolşy ýaly, sebit derejesinde hem howpsuzlygy, hem durnuklylygy opurmagyň wehimini döredip biljek düýpli syýasy sargsynlaryň howpuny döredýär. Türkmenistanyň ilkinji nobatda energetika babatda bolan ägirt gorlaryny halkara bazarlaryna çykarmakda biziň üçin ilkinji nobatdaky wezipe hut şundan ybaratdyr. Biz şu mesele boýunça öz garaşsyzlygy eýýäm telim gezek beýan etdik. Türkmenistan ykdysady taýdan maksadalaýyklyga we ählumumy ülnä gelmegiň syýasy ýörelgesine esaslanýan halkara energetik turbageçirijileriň ulgamyny ösdürmegiň köp ugurly çemeleşmesiniň tarapdary bolup yzygiderli çykyş edýär. Biz bir taslamanyň beýalyşmagyny däl-de, olaryň bir-biriniň üstüni ýetirmegi baradaky ýörelgäniň unanylmagynyň tarapdarlaryrdyrys. Şonuň bilen birwagtda biz islendik taslamalara, şol sanda energetik ulgamlary ösdürmek babatdaky taslamalara garalan bu işe çekilen ähli taraplaryň bähbitleriniň we özara peýdasynyň deýerligi baradaky ýörelgeden ugur almagyň zerurlygyna eýerýäris.

Bitaraplyk syýasaty we Türkmenistanyň ýolbaşçylarynyň ýurduň ägirt uly tebigy serişdelerini peýdalanmaga pähimli çemeleşmegi halkara möçberindäki uzak möhletli maýa goýumtaslamalary üçin möhüm kepillendirme bolup hyzmat edýär. Galyberse-de, maýa goýumlarynyň garaşylýan netijeliliginiň möhüm ykdysady esasy hem bar, mysal üçin, türkmen gazyny gözetmek, çykarmak we eltirmek Günübatar Sibiriniň gazyna garanyňda 30 göterim arzan düşýär. Şonuň üçin sebitiň beýleki ýurtlaryna eksporty kepillendirmegi üpjün edýän gaz we nebit geçirijileriň ulgamynyň döredilmegi Türkmenistan üçin möhümdir.

Jemgyýetçilik ylymlaryndan mälim bolşy ýaly, islendik ýurduň daşary syýasaty şol ýurduň ýöredýän içeri syýasatynyň logiki dowamy bolup durýar. Daşary syýasat ýurduň daşarky dünýä bilen aragatnaşygyny kesgitleýän baş ugur hökmünde ýüze çykýar. Daşary syýasatyň özeninde bolsa *diplomatiýa* durýar. Her bir döwletiň ýöredýän öz daşary syýasy ugry, diplomatiýasy bolýar. Hormatly Prezidentimiz 2010-njy ýylyň 18-nji fewralynda geçirilen Türkmenistanyň Ministrler Kabinetiniň giňişleýin mejlisinde sözlän sözünde biziň ýurdumyzyň daşary syýasat ugruny ine, şeýle häsiýetlendirdi:

“...diplomatiýa syýasy we ykdysady taýdan Garaşsyz döwlete mahsus ulgamdyr. Biziň daşary syýasat ugrumyzyň esasy ýörelgesi ählumumy

parahatçylygyň, oňyn ilerlemeleriň we döredijilikli ösüşiň hatyrasyna dünýäniň ähli ýurtlary bilen strategik hyzmatdaşlyk etmekdir”.¹

Dünýäniň halkara gatnaşyklar sistemasy örän çylşyrymlydyr. Sebäbi, halkara arenasynda döwletleriň arasyndaky syýasy gatnaşyklar hemişe üýtgewde bolýar. Häzirki wagtda dünýä ýüzüne döwletleriň sany 220-den gowrakdyr. Ol döwletleriň her biriniň özbaşdak daşary syýasy ugry, strategiýasy bar.

Halkara hukugynda döwletiň ykrar edilmeginiň esasy iki görnüşi bardyr. *De jure* – (latynça *de jure* – hukuga laýyklykda) döwletiň we onuň hökümetiniň özge döwletler tarapyndan resmi taýdan doly ykrar edilmegi, ýagny bir döwletiň baştutatynyň ýa-da ygtyýarly wekiliniň resmi taýdan kabul edilen nama ýa-da resmi çykyş arkaly täze döwletiň dörändigini ykrar etmegidir. Her bir döwletiň we onuň hökümetiniň resmi taýdan doly däl ykrar edilmegi, ýagny täze dörän döwlet bilen özge döwletleriň resmi taýdan ykrar etmezden ykdysady, syýasy we medeni gatnaşyklara girmek arkaly iş ýüzünde şol döwleti halkara hukugynyň subýekti hökmünde kabul etmegi zerur bolup durýar.

Halkara hukugynda bolsa döwletleriň halkara hukugynyň subýekti hökmünde ykrar edilmeginiň ýörgünli bolmadyk ýene-de bir görnüşi bardyr. *Ad hoc* (latynça *ad hoc* – şu ýagdaý üçin, şu ýagdaýa degişli) – döwletiň özüniň gatnaşmagynda ýa-da gatnaşmazlygynda, beýleki döwletleriň belli bir ýagdaýlardan (uruş, dartgynly gapma-garşylyk we ş.m.) çykalga hökmünde özara şertnama baglaşmaklarynyň netijesinde döremegidir we ykrar edilmegidir. Mysal üçin, Ikinji jahan urşundan soňra ýeňiji döwletleriň özara baglaşan şertnamalarynyň esasynda Germaniýa Federatiw Respublikasy (GFR) we Germaniýa Demokratik Respublikasy (GDR), şonuň ýaly-da başga hem birnäçe döwletler döredi we olar halkara hukugynyň doly hukukly subýektleri hökmünde ykrar edildiler. Döwletiň halkara gatnaşyklarynda *doly hukukly bolmagy*, onuň beýleki döwletler bilen *deň hukukly bolmagyny* we ygtyýarlylyk (suverenitet) immunitetinden peýdalanmagyny hem aňladýar.

Halkara gatnaşyklary hakynda gürrüň edilende, şu ýerde halkara gatnaşyklaryny ugrukdyryjy dünýäniň halkara guramalarynyň käbiri hakynda durup geçmegi maksadalaýyk hasaplaýarys.

¹ Türkmenistanyň Prezidenti Gurbanguly Berdimuhamedowyň Türkmenistanyň Ministrler Kabinetiniň giňişleýin mejlisinde sözlän sözi (2010-njy ýylyň 18-nji fewraly). “Türkmenistan”, // 19.02.2010.

1. Birleşen Milletler Guramasy (BMG) - dünýä ýüzünde parahatçylygy we halkara howpsuzlygyny, dowletleriň arasyndaky hyzmatdaşlygy ösdürmekligi goldamak maksady bilen döredilen köptaraply halkara guramasydyr.

1945-nji ýylyň 26-njy iýunynda San-Fransiskoda bolup geçen konferensiýada ykrar edilen bu guramanyň Düzgünnamasyna gol çekildi we 1945-nji ýylyň 24-nji oktyabryndan doly güýjüne girdi.

Guramanyň merkezi edarasy Nýu-York şäherinde ýerleşýär. Häzirki günde 192 döwlet BMG-niň agzasy bolup durýar. Häzirki wagtda BMG-niň Baş sekretary Pan Gi Mundyr.

Hormatly Prezidentimiz Gurbanguly Berdimuhamedow 2007-nji we 2009-njy ýylyň sentýabrynda BMG-niň 62-nji we 64-nji sessiýalarynyň geçirilýän günlerinde guramanyň ýolbaşçylary bilen duşuşyp, ikitaraplaýyn gepleşikleriň tutuş toplumyny geçirdi.

Birleşen Milletler Guramasy tutuş adamzadyň durmuşynda ýüze çykýan meseleleriň çözülýän merkezidir. Bu iş BMG-niň ulgamy bilen baglanyşykly guramalaryň bilelikdäki tagallalary esasynda amala aşyrylýar.

2010-njy ýylyň aprelinde Birleşen Milletler Guramasynyň Baş sekretary Pan Gi Munyň Aşgabada sapary boldy we 2-nji aprelda Baş sekretar hormatly Prezidentimiz bilen ikitaraplaýyn gepleşikleri geçirdi.

BMG-niň Baş Assambleýasy — bu guramanyň ähli agza döwletleriniň wekilçilik edýän maslahat beriji, giň wekilçilikli organydyr. BMG-niň düzgünnamasy boýunca Baş Assambleýa islendik meseläni ýa-da işi ara alyp maslahatlaşmaga we agza döwletlere, şeýle hem Howpsuzlyk Geňeşine islendik meseleler, işler babatda maslahatlar bermäge ygtyýarlydyr. Baş Assambleýa halkara parahatçylygyny we howpsuzlygyny goldamak işinde ählumumy hyzmatdaşlyk ýörelgelerine garamaklyga, şeýle-de syýasy, ykdysady, durmuş, daşky gurşaw, ylmy-tehniki hem beýleki ulgamlarda dowletleriň hyzmatdaşlygynda ýüze çykýan köp meseleleri ara alyp maslahatlaşmaga hukuklydyr we bular barada maslahatlary hödürleýär. Baş Assambleýa guramanyň ýokary wekilçilikli organydyr. Ol özüniň nobatdaky sessiýasyny ýylda bir gezek çagyýar. Ykdysady we sosial geňiş Baş Assambleýa tarapyndan 18 agzadan ybarat düzümde saýlanýar.

BMG-niň Ustawy (Düzgünnamasy) — gurama agza bolup durýan ähli döwletler üçin ýerine ýetirilmegi hökmany bolan ykrar edilen halkara resminamasydyr. Onuň ähmiýeti, diňe halkara guramasynyň işini kadalaşdyryjy,

ony dörediji resminama bolup durýandygynda däl-de, eýsem ähli döwletler üçin deň derejede hökmany bolan köpçülikleýin howpsuzlygy esaslandyrmagyň binýadyny emele getirmekde we dowletleriň harby, syýasy, ykdysady, daşky gurşaw we ynsanperwerlik babatlarynda özlerini alyp barmagyň özboluşly kanunyny işläp düzmekde iňňän wajyp orny eýeleýanliginde bolup durýar. Birleşen Milletler Guramasynyň düzgünnamasynyň binýadynda bu guramanyň çäklerinde baglaşylan köptaraply şertnamalaryň we ylalaşyklaryň giden bir ulgamy emele geldi.

BMG-niň düzgünnamasy Guramanyň önünde halkara hukugynyň progressiw ösüşini giňeltmegiň anyk wezipesini goýýar. Şonuň netijesinde kemala getirilen ylalaşyklaryň, şertnamalaryň we kadalaryň 500-si parahatçylygy we howpsuzlygy berkitmegiň esasy resminamasy bolup durýar we dünýäniň sosial-ykdysady ösüşine giňden ýardam edýar. BMG-niň konwensiýalaryny tassyklan dowlet hukuk taýdan ony berjaý etmäge hem borçlanýar.

“*Konwensiýa*” *adalgasy* — umumy hem ýörite manylara eýe bolup durýar. “Konwensiýa” aňlatmasy umumy manysynda ulanylanda edil “şertnama” adalgasy ýaly, ähli halkara ylalaşyklaryny öz içine alýar. Onuň hereket edýän hukuk ulgamy hukugyň umumy ykrar edilen beýleki halkara hukuklarynyň çeşmelerinden — adaty hukuk we halkara hukugynyň umumy ýörelgesinden tapawutlandyrmak üçin adatça “konwensiýa hukugy” diýip atlandyrylýar.

“Konwensiýa” ýörite adalga hökmünde köptaraplaryň gatnaşmagynda gazanylan birnäçe ugurlary aňladýan resmi şertnamalar manysynda hem ulanylýar. Konwensiýa, adatça, döwletleriň tutuşlaýyn ya-da köp sanda halkara birleşigine gatnaşmagy üçin berlen ygtyýarlykdyr. Halkara guramalarynyň howandarlygynda ykdysadyýet, hukuk, ynsanperwer häsiýetdäki ýörite meseleler boýunça baglaşylan adaty resminamalara hem *konwensiýa* diýilýär (meselem: Çaganyň hukugy baradaky konwensiýa, jynsy we reňki taýdan kemsitmeleriň ähli görnüşlerini ýok etmek baradaky konwensiýa, Diplomatik aragatnaşyklar barada konwensiýa, Ýadro ýygynçylygy ýagdaylaryna garşy göreş konwensiýasy we beýl.).

“*Beýanat*” (“*protokol*”) — adalgasy “şertnama” ýa-da “konwensiýa” atlandyrylýan ylalaşyklara garanyňda, resmi taýdan ähmiýeti az bolan ylalaşyklary aňlatmak üçin peýdalanylýar. *Meselem*: şertnamalaryň ya-da tehniki meseleleriň çözgüdiniň aýry-aýry düzgünlerine degişli bolan goşmaça soraglara düşündiriş bermäge degişli “beýanat” gol çekilen beýanat hasaplanýar. Şertnama degişli aýratyn beýanat hukuk we borçnamalara degişli garaýyşlar boýunça resminamany göz önünde tutýar (meselem, ölüm jezasyny ýatyrmak barada, raýatlyk we syýasy hukuklar hakynda, Halkara paktyna degişli ikinji aýratyn beýanat). Çarçuwaly

şertnamada esaslandyrylan beýanatlar şertnamany baglaşmagy sadalaşdyrmak we tizleşdirmek ýagdaýlaryny göz önünde tutýar we köplenç halatda daşky gurşaw boýunça hukuk babatynda peýdalanylýar (meselem, Ozon gatlagyny weýran edýan jisimler boýunça Monreal beýanaty). Üýtgetmeler girizmek baradaky beýanat önki bir ýa-da birnäçe şertnamalardan ybarat bolan düzgünnamalara degişli resminamany göz önünde tutýar (meselem, neşe serişdeleri baradaky ylalaşyklara, konwensiýalara üýtgetmeler girizmek boýunça 1946-njy ýylyň beýanaty). Goşmaça şertnamanyň hili baradaky beýanat önki şertnama (meselem, bosgunlaryň hukugyna degişli konwensiýa baradaky beýanat) degişli goşmaça düzgünleri öz içine alýan resminamany göz önünde tutýar.

Baş Assambleýanyň Rezolýusiýasy — bu BMG-niň Baş Assambleýasynyň ähli agzalarynyň gatnaşmagynda kabul edilen we agzalaryň 50 göteriminiň ses bermeginde tassyklanýan halkara resminamasydyr. BMG-niň düzgünnamasynyň 10-njy maddasyna laýyklykda, Baş Assambleýanyň rezolýusiýalarynyň maslahat beriji ýuridik güýji bardyr. Halkara hukuk kadalaryny döretmezden we onuň çeşmeleri bolmazdan, halkara parahatçylygyny we howpsuzlygyny goldamak, halkara hyzmatdaşlygyny ösdürmek meseleleri boýunça rezolýusiýalaryň uly syýasy ähmiýeti bardyr. Şonuň bilen birlikde, dünýäniň esasy topar ýurtlarynyň ses beren rezolýusiýalary halkara hukuklarynyň kadalarynyň we ýörelgeleriniň emele gelmeginde, ösdürilmeginde hem berkemeginde iňňän wajyp orun eýeleýär. Maslahat beriji hasiýetli rezolýusiýalar bilen bir hatarda, Baş Assambleýa BMG-niň agzalary bolan ähli dowletler üçin hökmany bolan rezolýusiýalary kabul edýär. BMG-niň içerki durmuşyna degişli kararlar hem şeýle hilli rezolýusiýalara degişlidir.

BMG-niň maksady “parahatçylyga salynýan wehimiň önüni almak we ony ýok etmek hemde agressiýa hereketlerini basyp ýatyrmak üçin” kollektiw çäreleri görmek ýoly bilen parahatçylygy we howpsuzlygy gorap saklamakdan, milletler arasyndaky dostlukly aragatnaşyklary ösdürmekden hem-de ykdysady, sosial, medeni, gumanitar häsiýetdäki halkara meselelerini çözmekde hyzmatdaşlygy amala aşyrmakdan, şeýle hem millete, gelip çykyşyna, diline, dinine garamazdan, adamyň hukuklaryny hem-de hemmeler üçin esasy azatlyklary hormatlamagy ösdürmekden ybaratdyr diýlip, onuň Ustawynda aýdylýar. BMG özüniň ähli agzalarynyň deňliginiň prinsiplerine esaslandyrylandyr we haýsy hem bolsa bir döwletiň içerki işine gatyşmaga onuň haky ýokdur.

BMG-iň esasy organlary *Baş Assambleýa, Howpsuzlyk Geňeşi, Ykdysady we Sosial geňeşi, Hossarlyk geňeşi, Halkara sudy we sekretariatdyr.*

Bulardan başga-da BMG-nyň düzüminde Halkara Zähmet guramasy hem hereket edýär. Halkara Walýuta fondy (HWF) BMG-niň hökümetara walýuta-kredit guramasy bolup, 1944-nji ýylda döredilýär.

Halkara gatnaşyklarynda *halkara hukugy* diýen düşünje bar. Ol döwletleriň arasyndaky gatnaşyklary düzgünleşdirýän ýuridiki prinsipleriň jemidir. Halkara hukugy taryhy hadysadyr, ol döwletleriň ýüze çykmagy bilen döräp başlaýar.

Baş Assambleýa BMG-nyň agzalary bolup durýan ähli döwletleriň wekillerinden ybarat bolup, özüniň her ýyl sessiýalaryna ýygnanýar. Ol Howpsyzlyk Geňeşiniň gün tertibinde durýan meselelerden başga ähli meseleleri BMG-niň Ustawynyň çäklerinde ara alyp maslahatlaşmaga hem-de BMG-niň agzasy bolup durýan döwletlere we BMG-iň organlaryna şol meseleler boýunça maslahatlar bermäge ygtyýarlydyr. Sessiýa wagtynda Baş komitet we 6 sany esasy komitet syýasy, ykdysady we maliýe meseleri boýunça, ýörite, gumanitar hem-de medeni meseleler boýunça, hossarlyk meseleleri boýunça, administratiw we býužet meseleleri boýunça, hukuk meseleleri boýunça komitetler döredildi.

Dünýä ýüzünde halkara parahatçylygyny we howpsuzlygyny goldamak boýunça esasy jogapkärçilik *Howpsuzlyk Geňeşiniň* üstüne ýüklenýär. Ol 5 sany hemişelik agzadan (Russiýa Federasiýasy, Hytaý, ABŞ, Angliýa, Fransiýa) we Baş Assambleýa tarapyndan iki ýyl möhleti bilen saýlanýan hemişelik däl agzalardan ybaratdyr. Howpsyzlyk Geňeşi parahatçylygyň bozulýandygyny ýa-da bozulmaýandygyny ýa-da agressiýa hereketlerini kesgitlemelidir hem-de agressiýany ýok etmek ýa-da onuň önüni almak üçin we şol baralarda günäkärleri jezalandyrmak üçin nähili çäreleriň görülmelidigini çözmelidir. Prosedura meseleleri boýunça Howpsuzlyk Geňeşiniň kararlary 7 sesden ybarat ýönekeý köpçülik bilen kabul edilýär, ähli beýleki meseleler boýunça kararlary diňe olara berlen 7 sesiň arasynda Geňeşiň hemişelik agzalarynyň ählisiniň sesi bar bolan mahalynda kabul edildi diýlip hasaplanýar.

Ykdysady we Sosial geňeş Baş Assambleýa tarapyndan 18 agzadan ybarat düzümdä saýlanýar. Onuň kompetensiýasynda “Milletler arasynda parahatçylygy we dostlukly aragatnaşyklaryň, ýagny halklaryň deňhukuklylyk we öz ykbalyny kesgitlemek prinsipini hormatlamaklyga esaslandyrylan gatnaşyklaryň bolmagy üçin zerur durnuklylyk we abadançylyk şertlerini döretmekden“ ötri ykdysady, sosial, medeni, magaryf, saglygy saklaýyş, adamyň hukuklary we şulara meňzeşler baralaryndaky halkara meselerini öwrenmek girýär.

Baş Assambleýanyň ýolbaşçylygy astynda hereket edýän Hossarlyk Geňeşine BMG-iň hossarlygy astyndaky territoriýalary dolandyrmak wezipesi

ýüklenendir. BMG-niň baş Sud organy Baş Assambleýa we Howpsuzlyk Geňeşi tarapyndan saýlanýan 15 agzadan ybarat bolan Halkara sududyr. Halkara sudynyň ýerleşýän ýeri Gaaga şäherindedir (Gollandiýa).

BMG-niň Sekretariatynyň düzümine baş sekretar we işgärler (4500-e golaý adam) girýär. Guramanyň esasy administratiw adamsy bolan baş sekretar Howpsuzlyk Geňeşiniň maslahat bermegi bilen Baş Assambleýa tarapyndan bellenilýär.

BMG-iň agzalygyna täze agzalary kabul etmek Howpsuzlyk Geňeşiniň maslahat bermegi bilen Baş Assambleýa tarapyndan amala aşyrylýar, Howpsuzlyk Geňeşi şeýle maslahaty özüniň hemişelik agzalarynyň ählisi makullan mahalynda berýär.

Prosedura häsiýetinde däl meseleler boýunça kararlar kabul edilende Howpsuzlyk Geňeşiniň hemişelik agzalarynyň agzybirlik düzgüni Ustawyň iň möhüm kadasydyr. Agzybirlik prinsipi haýsy-da bolsa bir döwletiň BMG-de diktatorlyk etmegine, ony öz syýasatynyň guraly hökmünde peýdalanmagyna päsgel berýär.

1955-nji ýylyň iýunynda San–Fransiskoda BMG-niň ýubileý sessiýasynyň mejlisi boldy. Düzgünnamada jar edilen döwletleriň arasyndaky gatnaşyklary ýola goýmaklyga hem-de ösdürmäge, halkara hyzmatdaşlygyny giňeltmäge onuň ýardam berendigini guramanyň esaslandyrylan gününden bäri geçen on ýylynyň netijeleri aýdyň görkezdi.

ÝUNISEF 1994-nji ýyldan bäri Türkmenistanda işläp gelýär. Mälim bolşy ýaly, çaganyň hukuklary baradaky Konwensiýa esasy resminama bolup durýar. Türkmenistan özüniň Garaşsyzlygynyň ilkinji ýyllarynda ony berjaý etmek barada öz üstüne borçnama alyp, şol Konwensiýa gol çekdi. Şondan bäri ÝUNISEF çagalaryň kepillendirlen hukuklaryny üpjün etmek babatyndaky meseleler boýumça ýurduň Hökümeti bilen ýakyn gatnaşykda işleýär. Bu özara gatnaşyklar diýseň netijelidir we özüniň oňat miwelerini berýär. Hususan-da, iki ýaşyna ýetmedik çagalara doly sanjym geçirilmegi bu hyzmatdaşlygyň anyk mysaly bolup durýar. Mundan başga-da, Türkmenistan umumy kabul edilen halkara ülnülerine laýyklykda dünýäde duzy ýodlaşdyrmagy üpjün edýän ýurtlaryň dördünjisi boldy.

ÝUNISEF Türkmenistanyň hökümeti bilen uzakmöhletleýin hyzmatdaşlyk etmegiň çäginde BMG-niň beýleki bölümleri bilen bilelikde BMG-niň bilelikdäki Çarçuwaly Maksatnamasyna we onuň esasynda 2005-2009-njy ýyllarda hereket etmegiň bilelikdäki Meýilnamasyna gol çekdi. Munuň özi taraplaryň çagalaryň we hukuklaryny üpjün etmek we olaryň ýaşamagy we ösmägi üçin oňaly şertleri

döretmekde özara gatnaşyklary dowam etdirmäge çalyşyandyklaryna şaýatlyk edýär. Çagalar üçin dürli hyzmatlary etmek, şol sanda bilim we saglygy goraýyş babatynda stadartlary mundan beýläk kämilleşdirmek ÝUNISEF-iň meýilnamalarynyň hatarynda durýar.

BMG-niň Çagalar gaznasy (ÝUNISEF) ilkinji jahan urşunda ejir çeken ýurtlarda çagalara adatdan daşary kömek bermek maksady bilen 1946-njy ýylda döredildi. Soňra guramanyň işi ep-esli derejedi giňeldildi. Şeýlelikde, ÝUNISEF-i ýer ýüzüniň ýaş nesliniň özboluşly sesi diýip atlandyrmak bolar. Guramanyň wezipesi çagalaryň durmuş şertlerini ähliumumy gowulandyrmakdan we ösdürmekden, döwletlere şu ugurdaky maksatnamalary işläp taýýarlamakda we durmuşa geçirmekde ýardam bermekden ybaratdyr. ÝUNISEF ösýän ýurtlarda çagalaryň ýagdaýyny gowulandyrmak boýunça uly işleri alyp barýar. BMG-niň Çagalar gaznasy 1965-nji ýylda öz amala aşyran işleri üçin parahatçylygyň Nobel baýragyna hem mynasyp boldy.

ÝUNISEF hut Türkmenistanda bilim, saglygy goraýyş, çagalaryň hukuklaryny goramak we olaryň ýaşamagy üçin amatly şertleri döretmek, saglygyňy dieltmek, enelik we çagalyk ýaly ugurlarda Hökümet bilen hyzmatdaşlyk edýär. ÝUNISEF ýer ýüzüniň ýaş iletynyň adyndan çykyş edip, olaryň möhüm meselelerine dünýäniň ünsüni çekmäge çalyşýar. BMG-niň Çagalar gaznasy, şeýle hem harby çaknyşyklaryň we tebigy heläkçilikleriň netijesinde ejir çeken çagalara gaýragoýulmasyz kömegi berýär. Döwlet ösüp gelýän nesliň abadançylygy baradaky işleri ileri tutulýan ugurlaryň biri diýip hasap edýär. Bu bolsa durnuky döwlet ösüşiniň möhüm bölegi bolup durýar.

2. Ýewropada Howpsuzlyk we hyzmatdaşlyk baradaky Guramasy (ÝHHG)

Garaşsyz Türkmenistan döwletimiz 1992-nji ýylda Ýewropada Howpsuzlyk we hyzmatdaşlyk baradaky guramanyň (ÝHHG) agzalygyna girdi. Häzirki wagtda ÝHHG-nyň Baş sekretary Mark Perren de Brişambodyr.

2009-njy ýylyň aprelinde Aşgabatda geçirilen “Energiýa serişdeleriniň ygtybarly we durnukly üstaşyr geçirilmegi hem-de durnukly ösüşi we halkara hyzmatdaşlygyny üpjün etmekde onuň hyzmaty” atly ýokary derejedäki halkara ylmy maslahatyna ÝHHG-niň Baş sekretarynyň hem gatnaşmaklygy we hormatly Prezidentimiz bilen duşuşmaklygy hyzmatdaşlyk gatnaşyklarynyň taryhynda täze sahpany açdy.

2010-njy ýylyň 4-nji maýynda hormatly Prezidentimiz ÝHHG-nyň Baş sekretary Mark Perren de Brişambony kabul etdi.

1997-nji ýylyň maýynda ÝHHG Aşgabatda seminar geçirdi we onuň işine 18 döwletiň delegasiýalary gatnaşdylar. Seminarda Merkezi Aziýada parahatçylygy goramak we halklaryň arasyndaky durnuklylygy berkarar etmek ýaly meselelere garaldy. Seminar maslahata gatnaşanlar Türkmenistanyň hemişelik, hoşniýetli bitaraplyk daşary syýasatynyň netijesinde halklaryň arasynda durnuklylygy berkitmekde we parahatçylygy goramakda bitiren işlerini aýratyn bellediler. Bu ugurda Türkmenistan döwletiniň ýöredýän hoşniýetli daşary syýasaty Merkezi Aziýa ýurtlary üçin görelidedir.

1996-njy ýylyň 29-njy fewralynda Awstriýanyň paýtagty Wena şäherinde Ýewropada Howpsuzlyk we hyzmatdaşlyk baradaky guramanyň hemişelik geňeşiniň giňişleýin mejlisi geçirildi. Onuň gün tertibinde Türkmenistanyň ÝHHG bilen özara hyzmatdaşlygy hakyndaky meselä seredildi. Mejlise gatnaşanlar hemişelik Bitarap Türkmenistanyň daşary syýasatyna uly baha bermek bilen bir hatarda, Täjigistandaky ykdysady ýagdaýy düzgünleşdirmek boýunça dünýä bileleşiginiň tagallalaryna bahasyna ýetip bolmajak ýardamy edendigi üçin Türkmenistanyň Hökümetine hem-de halkyna minnetdarlyk bildirdiler.

Türkmenistan öz daşary syýasatynda Bütindünýä banky we Halkara Walýuta fondy bilen hem ýakyndan hyzmatdaşlyk edýär. Bu wajyp guramalar ikinji jahan urşunyň ahylarynda döredilip, olaryň işi döwletleriň ykdysady ösüşinde walýuta kömegini bermek bilen baglydyr. Şu ugurda işleýän Türkmenistanyň gatnaşyk saklaýan halkara guramalaryň biri hem Rekonstruksiýa we ösüş boýunça Ýewropa bankydyr. Biziň döwletimiz ýokarda ady tutulan Halkara walýuta guramalary bilen hem ýakyndan aragatnaşyk saklap, olaryň beren kömegini ýurduň sosial-ykdysady ösüşinde peýdalanýar.

Ýewropada Howpsuzlyk we hyzmatdaşlyk guramasy (YHHG) howpsuzlyk meseleleri bilen meşgul bolýan umumyýewropa guramasydyr. BMG-nyň düzgünnamasynyň VII babynda görkezilişi ýaly, ÝHHG sebitde ylalaşdyryjy gurama hökmünde dawa-jenjelleriň ýitileşmeginiň önüni almagyň, emele gelen ýagdaýy düzgünleşdirmegiň we kadaly ýagdaýyň bolmagyny gazanmagyň guralydyr.

Bu guramany howpsuzlygy üpjün etmek boýunça hut onuň özüne mahsus bolan çemeleşme tapawutlandyrýar. Şunuň bilen birlikde ol hemmetaraplaýyn we hyzmatdaşlyk etmäge esaslanýan guramadyr. ÝHHG howpsuzlyk jähtinden üç sany esasy ölçegi öz içine alýar:

Harby-syýasy;

Ekologiki-ykdysady;

Adamlar baradaky ölçeğlerdir.

Munuň özi bu guramanyň howpsuzlygy pugtalandyrmaga dahylly ençeme meseleler bilen meşgul bolýandygy bilen aýrylmaz baglanyşyklydyr. Bu meseleler ynamlylygy we howpsuzlygy pugtalandyrmak, adamlaryň hukuklary, milli azlyklar, demokratiýalaşdyrmak, terrorçylyga garşy göreşmek, ykdysadyýet we ekologiýa barasyndadyr. Bu guramanyň hyzmatdaşlyk etmäge esaslanan guramadygynyň sebäbi, onuň düzümine girýän ähli 55 döwletiň ählisiniň deň derejesiniň bolmagydyr. Onuň kararlary ylalaşmak arkaly kabul edilýär.

ÝHHG dünýä dartgynlygynyň gowşan döwründe, has takygy, 1970-nji ýyllaryň başynda döredildi. Şol döwürde Gündogar bilen Günbataryň arasynda gepleşikleri alyp barmak üçin köptaraplaýyn maslahat hökmünde Ýewropada howpsuzlyk we hyzmatdaşlyk barada maslahatda çagyryldy. Iki ýyldan gowrak döwrüň dowamynda Helsinkide we Ženewada duşuşyklar geçirilenden soň, Helsinki jemleýjinamasy barasyndaky ylalaşyklar gazanyldy. Ol jemleýjinama 1975-nji ýylyň awgust aýynyň 1-inde gol çekildi. Bu resminamada harby-syýasy, ykdysady we töwerekdäki gurşawy goramagyň meseleleri, şeýle hem “Helsinki hereketi” diýilýäniň esasy tutýan adamlaryň hukuklary baradaky mesele boýunça ençeme borçnamalar öz beýanyny tapdy. “Helsinki hereketinde” döwletleriň raýatlary babatyndaky, şeýle hem olaryň arasyndaky gatnaşyklar babatyndaky esasy ýörelgeler kesgittenilýär.

ÝHHM 1990-nji ýyla çenli esasan duşuşyklaryň we maslahatlaryň tapgyry hökmünde hereket edýärdi. Olarda oňa gatnaşýan döwletleriň borçnamalarynyň çäkleri, şeýle hem wagtal-wagtal ol borçnamalaryň çäkleri giňeldilýärdi, ýerine ýetirilişine seredilýärdi. Emma 1945-nji ýylda “Sowuk urşun” tamamlanmagy bilen ondan soňraky döwürde 1990-njy ýylyň noýabr aýynda geçirilen ýokary derejedäki Pariž hartiýasynda ÝHHM-iň önünde Ýewropada bolup geçýän özgertmeleri amala aşyrmaga goşant goşmak we hemişelik edaralary döretmek bilen “Sowuk uruş” tamamlanandan soňky ýüze çykýan ýagdaýlardan baş alyp çykmak boýunça wezipeler goýuldy.

Yokary derejedäki Pariž duşuşygynda, şeýle hem ýaraglanşyga gözegçilik etmek boýunça möhüm ylalaşyk Ýewropada adaty ýaragly güýçler hakyndaky şertnamasydyr. Bu ylalaşyk 1999-njy ýylda ÝHHG hakynda ýönekeýleşdirilen şertnama görnüşinde täzelendi. Häzirki wagtda çenli ÝHHM/ÝHHG harby-syýasy resminamalaryna harby howpsuzlygyna degişli birnäçe başga möhüm şertnamalar, şol sanda 1992-nji ýyldaky aýyk asman baradaky şertnama, 1990-njy, 1992-nji we 1994-njy ýyllardaky Wena resminamalary, şeýle hem ýeňil, atyjylyk ýarag hakyndaky möhüm ahmiýetli resminamalar goşuldy.

1990-njy ýyllaryň başynda guramanyň sekretariaty döredildi, duşuşyklar yzygiderli geçirilip başlanyldy, maslahatyň işi kadaly häsiýete eýe boldy. 1994-nji ýylda geçirilen ýokary derejedäki Budapeşt duşuşygynda oňa gatnaşyjylar ÝHHM-nyň ýöne bir maslahat dældigini nygtadylar we ony *Ýewropa Howpsuzlyk we hyzmatdaşlyk guramasy* diýip atlandyrmagy karar etdiler. Bu karar Guramanyň işiniň ilerlemegine itergi berdi we onuň syýasy ähmiýetini has-da ýokarlandyrdy.

1996-njy ýylda ýokary derejede bolup geçen Lissabon duşuşygynda howpsuzlygy pugtalandyrmakda we durnuklylygy saklamakda ÝHHG-nyň köp işleri amala aşyryandygy belenildi. Bu duşuşyk şeýle hem ÝHHMB-da Ýewropa howpsuzlygynyň Hartiýasynyň işlenip taýýarlanylmagyny üpjün etdi. Bu Hartiýa 1999-njy ýylyň noýabr aýynda ýokary derejedäki Stambul duşuşygynda kabul edildi. Şeýlelikde, guramanyň mümkinçilikleriniň artmagyna we hyzmatdaşlar bilen ysnyşykly aragatnaşygyň ýygjamlaşmagyna ýardam etdi. ÝHHG 2000-nji ýyldan başlap, adam hukuklaryny goramagynyň, terrorçylyga, neşe söwdasyna garşy göreşen meseleleri boýunça işi ýaýbaňlandyrdy. ÝHHG beýleki guramalar bilen deňeşdirilende ençeme halatlarda täsin, özboluşly guramadyr. Onuň özboluşlylygy şu aşakdaky ýagdaýlar bilen düşündirilýär:

1. Onuň düzümindäki agzalarynyň köp bolmagy;
2. Guramanyň Demirgazyk Atlantik we Ýewraziýa sebitiniň ýurtlaryny öz işine almagy;
3. Onda howpsuzlyk meselelerine hemmetaraplaýyn we hyzmatdaşlyga esaslanýan çemeleşmäniň bolmagy, garşylyklary aradan aýyrmagyň usullarynyň bolmagy;
4. Aç-açan gepleşigiň we ylalaşmak döpleriniň bolmagy;
5. Beýleki halkara guramalary hyzmatdaşlygyň bilen ýola goýulmagy.

ÝHHG-nyň maslahatlary alyşmak we kararlary kabul etmek üçin hereket edýän esasy hemişelik guramasy Hemişelik Geňeşidir. Onuň agzalary oňa gatnaşýan döwletleriň hemişelik wekilleri ÝHHG-nyň ygtyýarlygyna degişli kararlary kabul etmek üçin Wenadaky “Hotburg” maslahat merkezinde hepdede bir gezek ýygnanyşýarlar. Howpsuzluk babatyndaky hyzmatdaşlyk yzygiderli geçirilýär. Ol ýaraglanşyga gözegçilik etmegiň we ynamlygy, howpsuzlygy pugtalandyrmagyň meseleleri bilen meşgullanýar. Ol ýerde bilelikdäki maslahat beriş toparynyň maslahaty geçirilýär. Ol ÝHHG hakyndaky şertnamanyň ýerine ýetirilişine gözegçiligi amala aşyrýar. ÝHHG ýakyn gatnaşýan 55 döwletleriň daşary işler ministrleri Ministrler sowetiniň çärelerinde her ýylda duşuşýarlar.

Şeýle duşuşyklar ÝHHG-nyň işini seljermäge degişli karalary kabul etmäge, gurama görkezmeleri bermäge mümkinçilik berýär. Ýokary derejedäki duşuşyk 1999-njy ýylyň noýabr aýynda Stambulda boldy. Ykdysady we ekologiki meselelerine bagyşlanyp, Pragada ýylda bir gezek ykdysady maslahat geçirilýär.

ÝHHG başlyklar edýän ýurduň daşary işler ministri ÝHHG-nyň häzirki başlygydyr. Ol ýerine ýetiriş işine umumy jogapkärçilik çekýär. Başlygyň wezipesi rotasiýa esasynda her ýylda bir ýurtdan beýleki ýurda geçýär. 2006-njy ýylyň ýanwar aýynyň 1-inde ol wezipe Sloweniýadan Belgiýa berildi. 2007-nji ýylda Ispaniýa başlyklyk etdi. Şu 3 ýurt ÝHHG-nyň üçlüğiniň häzirki düzümini emele getirýär.

ÝHHG-nyň maslahatlaryna ýetmek boýunça onuň başlygynyň işine sekretariat goldaw berýär. Oňa Baş sekretar ýolbaşçylyk edýär. 2005-nji ýylyň iýun aýyndan bäri Mark Perren de Brişambo Baş sekretardyr. ÝHHG-nyň gurluşyna we işlerine ýolbaşçylyk edýän baş sekretar ÝB-nyň wekili hökmünde çykyş edýär. Wenada ýerleşýän sekretariat guramasynyň edara ediş gündelik işleriniň alnyp barylmagyny üpjün edýär. Baş kätibiniň polisiýa işiniň, terrorizme we adam söwdasyny etmäge garşy göreş bilen meşgul bolýan bölümleri bolup, konselýariýasyndan özge onuň düzümine garşylyklary-çaknyşyklary aradan aýyrmak boýunça merkez ÝHHG-nyň ykdysadyýet we daşky gurşaw babatyndaky işini utgaşdyryjynyň býurosy, adamlary işe ýerleşdirmek boýunça departament dolandyryş we maliýe meseleleri boýunça departament girýär onuň Praga bölümi resminamalaýyn, barlag we habar beriş häsiýetli goşmaça wezipeleri ýerine ýetirýär.

Häzirki wagtda 16 ýurtda ÝHHG-nyň 18 wekilligi we beýleki guramalary bar: Azerbaýjan, Albaniýa, Ermenistan, Belarus we Gersegowina, Gruziýa, Gazagystan, Makedoniýa, Ýugoslaw respublikasy, Maldowa, Serbiýa we Çernogoriýa, Tajigistan, Türkmenistan, Ukraina, Özbegistan we Horwatiýa.

1994-nji ýylda gurama gatnaşýan döwletler tarapyndan harby syýasat barasyndaky düzgünleriň kodeksi kabul edildi. Onda demokratik jemgyýetiň ýaragly güýçleriniň tutýan ornuny kesgitleýän ýörelgeler beýan edilýär. 1999-njy ýylda ÝHHG-nyň öz howandarlygyna Günorta-Gündogar Ýewropa üçin durnuklulyk hakynda pakty kabul edildi. ÝHHG-nyň parlament assambleýasy aýratyn guramadyr. Assambleýanyň sekretariaty Kopengagende ýerleşýär.

Ýewropa ykdysady bileleşigi (ÝYB) – 1957-nji ýylyň martynda döretmek hakynda şertnama gol çekilýär we ol 1958-nji ýylyň 1-nji ýanwaryndan güýje girýär. 1975-nji ýylda Ýewropada 35 döwletiň ýokary ýolbaşçylarynyň

gatnaşmagynda maslahat bolup geçýär. 1921-22-nji ýyllarda Birinji jahan urşundan soň emele gelen ýagdaýy düzetmek boýunça Waşington konferensiýasy geçirilýär.

3. *Ykdysady Hyzmatdaşlyk Guramasy (EKO)* - Garaşsyz Türkmenistan döwletimiz 1992-nji ýylda EKO-nyň, ýagny, Ykdysady Hyzmatdaşlyk Guramasynyň (YHG) agzalygyna kabul edildi.

Mälim bolşy ýaly, Pakistan, Eýran we Türkiýe 1960-njy ýyllaryň ortasynda bu guramany döretmek başlangyjy bilen çykyş edipdiler. Emma aýry-aýry sebäplere görä, onuň işi wagtlaýynça togtadyldy. 1980-nji ýyllarda bu gurama ýene öz işini janlandyryp ugrady. 1992-nji ýylda bu gurama täze dörän Garaşsyz döwletleriň 7 sanysynyň – Türkmenistanyň, Täjigistanyň, Gazagystanyň, Özbegistanyň, Gyrgyzystanyň, Azerbaýjanyň we Owganystanyň goşulmagy wajyp waka boldy. 1992-nji ýylyň maýynda Aşgabatda bu guramanyň döwlet baştutanlaryň duşuşygy bolup geçdi.

Aşgabat YHG-nyň çäklerinde sebitara hyzmatdaşlygynyň meselelerini çözmegiň ýeri hökmünde seçilip alyndy. Bu tötänden dälidir. Türkmenistanyň durmuşa geçirýän içeri we daşary syýasaty esasynda onuň halkara derejesindäki abraýynyň artmagy, YHG-nyň agzalary bolan ýurtlary öz içinde alýan sebitiň merkezinde amatly ýerde ýerleşmegi, şeýle hem halkara duşuşyklarynyň şunuň ýaly derejede geçirilmegi üçin ähli zerur şertleriň bolmagy muňa ýardam etdi. Ýurtdaky asuda, durnukly ýagdaý, ýokary tehniki dereje Halkara aeroporty, täze gurlan myhmanhanalar we ş.m. ol şertleriň güwanamasydyr. 1995-nji ýylyň ýanwarynda Aşgabat YHG-nyň düzümine kabul edilen döwletleriň arasynda ilkinji bolup ýokary karar çykaryjy organynyň – YHG-nyň Ministrler Sowetiniň mejlisini gurady. Ol döwlet baştutanlarynyň duşuşygynyň oň ýakyndaky duşuşykdyr. Ykdysady Hyzmatdaşlyk Guramasynyň agza döwletleriniň 10-synyň daşary syýasat edaralarynyň ýolbaşçylary Türkmenistanyň paýtagtynda ilaty 300 million adamdan gowrak sebitde hyzmatdaşlyk etmeginiň taslamalaryny ara alyp maslahatlaşdylar. Mejlisde ätiýaçlyk kompaniýalaryny döretmek barada hem karar kabul edildi, awiakompaniýalary we bilelikdäki gämi gatnaw korporasiýasyny döretmek baradaky meseleler boýunça hem ylalaşyklar gazanyldy.

1995-nji ýyldan türkmen paýtagty Aşgabat Ykdysady Hyzmatdaşlyk Guramasynyň energetiki, transport we desgalar, oba hojalygy, neşekeşlige garşy köpçülikleýin göreşmek, bilim, ylym we medeniýet baradaky komitetleriniň mejlislerini geçirmegiň däbe öwrülen ýeri boldy.

Sebitara hyzmatdaşlygy ösdürmek barada Aşgabatda işlenilen we taýýarlanylýan ylalaşyklar 1995-nji ýylyň martynda YHG-nyň Ýslamabatda bolan duşuşygyň gün tertibine girizildi. Döwlet baştutanlarynyň üçünji duşuşygynda indiki dördünji duşuşygy Türkmenistanda geçirmeklik karar edilipdi.

1996-njy ýylyň 13-nji maýynda Türkmenistanyň we Eýranyň territoriýalarynda Tejen-Sarabs-Maşat demir ýolunyň açylyş dabarasy boldy. Bu dabara YHG-nyň agzalary bolan döwletleriň onusynyň hemmesiniň döwlet baştutanlary, şeýle hem Ermenistanyň we Gruziýanyň Prezidentleri gatnaşdylar. Bulardan başga-da, demir ýoluň açylyşyna Pars aýlagynyň ýakasyndaky ýurtlara we GDA-nyň Orta Aziýa sebitine çenli türkmen-eýran tranzitiniň başlanmagyna gyzyklanýan dünýäniň döwletleriniň 55-siniň wekilçilikli delegasiýalary geldiler.

Bu ýol Stambul-Pekin transaziýa magistralynyň “Altyn halka” diýen ady bilen taryha girdi. Onuň açylmagy Garaşsyz Türkmenistanyň ýöredýän daşary syýasatynyň uly üstünligidir. Bu ýol geljekde diňe türkmen halkynyň bähbidi üçin işlemän, eýsem Beýik Ýüpek Ýolunyň dünýäniň hemme halklary üçin hyzmat edişi ýaly, ähli adamzada bähbitli ýol bolar.

1996-njy ýylyň maýynda paýtagtymyz Aşgabat YHG-nyň ýokary derejedäki dördünji duşuşygyna gatnaşýan on döwletiň baştutanlaryny Maşatdan Tejen-Sarabs-Maşat demir ýolunyň açylyşyndan gelenlerinde garşylady. YHG gatnaşýan döwletleriň baştutanlary IV Aşgabat duşuşygynyň barşynda on döwletiň baştutanlary guramanyň geçen döwürde bitiren işleri hem-de oňünde durýan wezipeleri hakda pikir alyşdylar.

Häzirki wagtda YHG-da birnäçe tehniki we ýöriteleşdirilen komitetler hereket edýär. Olar ykdysady-sowda hyzmatdaşlygy, oba hojalygy, tehnika hem senagat, aragatnaşyk, energetika, ylym, bilim hem medeni gatnaşyklar, ekologiýa, neşekeşlige garşy göreş babatdaky hyzmatdaşlyk komitetleridir.

Soňky ýyllarda täze agza bolan döwletleriň hyzmatdaşlyklary esasynda YHG-nyň işi has-da ilerledi. Dördünji duşuşygyň dowamynda üç döwletiň – Türkmenistanyň, Gazagystanyň, Eýranyň Prezidentleri Ýeraliewo (Gazagystan) – Türkmenbaşy (Türkmenistan) – Türkmenbender (Eýran) demir ýolunyň gurluşygynda özara düşünişmek hakyndaky Memoranduma gol çekdiler. Türkmenistanyň, Owganystanyň, Päkistanyň, Özbegistanyň hökümetleriniň arasynda energiýa berijileri transportirlemek baradaky taslamalar babatda özara düşünişmek hakyndaky Memoranduma gol çekmek barada hem karar kabul edildi. Türkmenistanyň, Owganystanyň, Päkistanyň hökümetleriniň arasynda nebit geçiriji turbany çekmek babatda özara düşünişmek baradaky Memoranduma gol

çekilmegi bilen bir hatarda, Türkmenistanyň we Päkistanyň Prezidentleriniň halkara awtomobil gatnawy baradaky Ylalaşyga gol çekmekleri waka boldy. Duşuşygyň netijesinde Prezidentler jemleýji ylalaşyga – Aşgabat Jarnamasyna gol çekdiler, olar onda guramanyň maksatlaryna we wezipelerine eýerýändiklerini aýtdylar, şeýle hem bilelikdäki işiň örän möhüm ugurlaryny berkitdiler.

Aşgabat duşuşygyna gatnaşan döwletleriň baştutanlary Türkmenistanyň alyp barýan daşary we içeri syýasatyny goldadylar we oňa ýokary baha berdiler. 1997-nji ýylyň 10-njy maýynda Aşgabatda YHG-nyň döwlet baştutanlarynyň V duşuşygy geçirildi. Bu duşuşyk hem örän üstünlikli boldy. 2009-njy ýylyň 11-nji martynda Eýranyň Tähran şäherinde EKO-nyň 10-njy ýubileý duşuşygy geçirildi we onuň işine hormatly Prezidentimiz Gurbanguly Berdimuhamedow hem gatnaşdy.

4. *Demirgazyk Atlantik Şertnamasy Guramasy (NATO)* - munuň özi dünýä ýüzündäki döwletleriň harby maksatlar üçin tagallalaryny birleşdiren guramasy bolup, ol 1949-njy ýylyň aprel aýynda döredilýär.

Bu guramanyň häzirki wagtda 50-den gowrak agza döwletleri bar. Türkmenistan döwleti 1994-nji ýylda NATO-nyň “Parahatçylygyň hatyrasyna hyzmatdaşlyk” atly maksatnamasyna goşuldy. Hususan-da, biziň ýurdumyzda NATO-nyň ylym baradaky komiteti bilen bilelikde “Wirtual ýüpek ýoly” taslamasy üstünlikli amala aşyrylýar.

2008-nji ýylyň 3-nji aprelinde hormatly Prezidentimiz NATO-nyň Buharestde bolup geçen sammitine gatnaşdy we söz sözledi. Hormatly Prezidentimiziň bu çykyşynda NATO-nyň agzalygyna girýän döwletler bilen ykdysady we medeni bähbitli hyzmatdaşlykly gatnaşyklaryň alnyp barylmagyna isleg bildirilýär.

5. *Goşulyşmazlyk hereketi* - 1995-nji ýylyň 18-nji oktýabrynda Turkmenistan Goşulyşmazlyk hereketi atly dünýä birleşiginiň doly hukukly agzalygyna kabul edildi. Turkmenistan GDA-nyň döwletleriniň arasynda bu guramanyň hataryna kabul edilen ilkinji ýurtdyr. Bu halkara gurama gatnaşýan 113 döwletiň wekilleri Goşulyşmazlyk hereketiniň 114-nji agzasy bolan Garaşsyz Türkmenistany biragyzdan tüýs ýürekden mübärekläp, ýeneki halkara üstünliklerini hem rowaçlyklaryny arzuw etdiler.

Bu hereketiň başlangyjy Hindistan döwletiniň milli lideri bolan *Jawaharlal Nerunyň* ady bilen baglanyşyklydyr. 1961-nji ýylyň sentýabrynda Ýugoslawiýanyň paýtagty Belgradda bu herekete goşulýan döwletleriň 23-siniň konferensiýasy

bolup, onda guramaçylyk meselelerine seredildi. Bu gurama dünýä halklarynyň ykbalýnda olaryň özbaşdaklyk gazanmaklarynda uly rol oýnady.

Häzirki günde Garaşsyz, Hemişelik Bitarap Türkmenistan döwletimiziň ykdysady berkararlygynyň rowaçlanmagyny daşary ýurtlar bilen deňhukukly hyzmatdaşlygy ösdürmekde, öz ykdysady mertebäň bilen dünýä bazaryna çykmakda görýär. Şonuň üçin hem Türkmenistan Türkiýe, Eýran, Hindistan, Pakistan, Arap ýurtlary, Malaýziýa, Indoneziýa, Ýewropa döwletleri, GDA-nyň ýurtlary bilen özara bähbitli hyzmatdaşlygy, dostlukly gatnaşyklary ýola goýdy. Hormatly Prezidentimiziň yhlasy bilen ýurdumyzyň ýer ýüzüniň ünsüni özüne çeken ägirt uly ykdysady taslamalary dünýä indi. Halkara ähmiýetli nebit-gaz desgalarynyň, demir ýollaryň hem-de gara ýollaryň taslamalary Türkmenistanyň ençeme asyrdan soň eýe bolan taryhy mümkinçiliginden peýdalanyp bilýändigini aýan edýär.

Türkmenistan Garaşsyz Döwletleriň Arkalaşygynyň (GDA-nyň) assosirlenen agzasydyr. Mälim bolşy ýaly, 2005-nji ýylyň awgust aýynda Türkmenistan bu Arkalaşygyň şeýle agzalygyna kabul edilipdi. 1997-nji ýylyň 28-nji martynda GDA-nyň agza döwletleriniň baştutanlarynyň Moskwada bolup geçen ýokary derejedäki maslahatynda Türkmenistan Garaşsyz Döwletleriň Arkalaşygynyň häzirki ýagdaýyny we perspektiwalaryny goldaýandygyny beýan etdi.

Öz daşary syýasatynda biziň ýurdumyz ykdysady garaşsyzlygyny berkitmekligi we halkara ykdysady integrasiýasyna girmekligi göz önünde tutýar. Arabaglanyşyklaryň esasy ugurlary nebit-gaz senagaty, transport, Hazar deňziniň baýlyklaryny köptaraplaýyn ulanmak we beýlekilerdir.

1991-nji ýylyň noýabrynda iki döwletiň arasynda “Düşünişmek we hyzmatdaşlyk baradaky Memorandum” kabul edildi. Netijede, 1992-nji ýylyň dowamynda iki döwletiň arasynda ykdysady, söwda, transport we beýleki ugurlar boýunça dostlukly hyzmatdaşlygy ýola goýmak barada meseleler orta atyldy. Türkmenistanyň EYR bilen hyzmatdaşlygyny ösdürmek, esasan nebit-gaz kompleksi, awtomobil we demir ýollar gurmak, telekommunikasiýa, söwda we beýlekiler bilen baglydyr. Iki ýurduň Prezidentleriniň ylalaşyklary netijesinde Eýranyň hökümeti öz üstünden Türkmenistanyň tebigy gazyny Türkiýa we ondan aňry Ýewropa ýurtlaryna geçirmäge razylyk berdi. Bu barada 1993-nji ýylyň 24-nji oktýabrynda Ylalaşyga gol çekildi. 1997-nji ýylyň ahyrynda “Dostluk” atly bu gaz geçiriji turbanyň Türkmenistanyň günbatar çägindäki işleri tamamlandy. Ulanmaga berilen 160 km uzynlygy bolan bu gaz geçiriji turba boýunça her ýyl türkmen gazynyň 8 milliard kubometri Eýrana beriler.

Türkmenistan bilen Türkiýäniň ilki başdan dostluk, doganlyk gatnaşyklaryň esasynda dinleriň, dilleriň, taryhy kökleriň umumylygy durandyr. Bu döwletleriň arasyndaky ilkinji şertnama 1990-njy ýylyň 7-nji noýabrynda gol çekildi. Iki döwletiň ýolbaşçylary nebit, gaz, himiýa senagaty, gurluşyk, oba hojalygy, saglygy saklaýyş, magaryf we beýleki meseleler boýunça hyzmatdaşlygy göz önünde tutdular. Türkmenistanyň garaşsyzlygy ygylan edilenden soňra bu döwletleriň arasyndaky ilkinji resminama 1991-nji ýylyň 3-nji dekabrynda güýje girdi. Döwletleriň ikisem syýasy, ykdysady, gumanitar ugurlarda gatnaşyklary has hem giňeltmegi we ýurtlaryň ykdysady potensialyny giňişleýin ulanmagy göz önünde tutýarlar. 1992-nji ýylyň 2-nji maýynda gol çekilen ikitaraplaýyn şertnama görä Türkmenistanda investisiýalary ulanmak we olaryň goraglylygyny güýçlendirmek göz önünde tutuldy. Şol aýda gol çekilen beýleki bir şertnama laýyklykda iki döwletiň arasynda howa we awtomobil gatnaşyklary ýola goýulýar. 1992-nji ýylyň maý aýynda döwletler şeýle hem ikitaraplaýyn uly we kiçi biznesi ösdürmekligi hem-de gelejekde Türkiýäniň üsti bilen tebigy gazy Ýewropa ýurtlaryna geçirmekligi göz önünde tutýan ylalaşygy gazandylar.

Türkmenistan dünýä arenasynda garaşsyz döwlet hökmünde çykyş edip başlaly bäri biziň ýurdumyzyň parahatçylyk, halkara hyzmatdaşlyk, hoşniýetli bitaraplyk syýasatyny yzygiderli alyp barýandygyny bellemek gerek. 1992-nji ýylyň iýun aýynda Helsinkide geçirilen Ýewropada howpsuzlyk we hyzmatdaşlyk baradaky guramanyň (ÝHHG-niň) agzalary bolup durýan ýurtlaryň döwlet we hökümet baştutanlarynyň konferensiýasynda başga döwletleriň içerki işlerine goşulmazlyk, hoşniýetli bitaraplyk syýasaty Garaşsyz Türkmenistanyň syýasy esasy ugry bolar diýip jar edildi. Soňra öz ýurdunyň parahatçylyk söýüjilikli daşary syýasatyny, onuň öz bitaraplyk derejesiniň halkara derejesinde ykrar edilmesini gazanmaga çalyşmasyny düşündirip, dünýä döwletleriniň baştutanlary, öňdebaryjy syýasy işgärleri bilen köpsanly duşuşyklary we söhbetdeşlikleri geçirdi.

Hormatly Prezidentimiz Gurbanguly Berdimuhamedowyň parasatly, öňdengörüjilikli ýolbaşçylygynda täze Galkynys we beýik Özgertmeler eýýamynda bu gün ýurdumyzyň daşary syýasatynda ägirt uly üstünlikler gazanylýar, ata-Watanymyzyň halkara derejesindäki at-abraýy has-da belende galýar. Häzirki wagtda türkmen döwletiniň halkara gatnaşklar ulgamynda tutýan orny örän uludyr. Ýurdumyzyň daşary syýasatynda gazanylýan üstünlikler döwlet baştutanymyzyň halkara hyzmatdaşlygynda özgertmeler syýasatynyň esasynda alnyp barylýar.

1992-nji ýylyň 2-nji martyndan bäri Türkmenistan BMG ýaly halkara abraýly guramanyň doly hukukly agzasy bolmak bilen öz üstüne alan halkara

gatnaşyklaryndaky borçlary doly ýerine ýetirýär. 2007-nji ýylyň 26-njy sentýabrynda Türkmenistanyň Prezidenti hormatly Gurbanguly Berdimuhamedow BMG-nyň 62-nji mejlisiniň işine gatnaşdy we taryhy söz sözledi. Bu guramanyň her ýylky geçirilýän sessiýasynda onuň agzalygynyň biri ýolbaşçylyk edýär. 2007-nji ýylyň iýulynda biziň ýurdumyzyň bu abraýly guramanyň wise-başlyklygyna saýlanylmagy, şol ýylyň 10-njy dekabrynda bolsa Aşgabatda BMG-nyň Öňüni alyş diplomatiýasynyň Merkezi Aziýa üçin sebit merkeziniň açylmagy türkmen döwletiniň halkara gatnaşyklar diplomatiýasynda gazanan uly üstünligidir.

Türkmenistanyň Prezidenti hormatly Gurbanguly Berdimuhamedowyň öňe süren başlangyjy we teklibi bilen 2008-nji ýylyň sentýabrynda bolup geçen Birleşen Milletler Guramasynyň Baş Assambleýasynyň 63-nji mejlisiniň gün tertibine “Energiýa serişdeleriniň ygtybarly we durnukly üstaşyr geçirilmegi hem-de durnukly ösüşi we halkara hyzmatdaşlygyny üpjün etmekde onuň hyzmaty” hakynda Rezolýusiýany kabul etmek meselesi girizildi. Agzalan resminamanyň ady Türkmenistanyň hormatly Prezidenti Gurbanguly Berdimuhamedowyň alyp barýan daşary syýasatynyň esasy ýörelgelerini äşgär beýan edýär. Ol ýörelgeleriň maksady, ilkinji nobatda, türkmen halkynyň hal ýagdaýynyň ösdürilmegidir, beýleki döwletleriň ynamly ösüşine, BMG-niň ileri tutulýan ornuny ykrar etmek bilen bähbitli halkara hyzmatdaşlygynyň ösüşine ýardam etmektir. Netijede, Birleşen Milletler Guramasy türkmen döwletiniň başlangyjyny doly makullady we 2008-nji ýylyň 19-njy dekabrynda bu ugurdan gelip çykýan möhüm wezipeleri beýan edýän taryhy Rezolýusiýany kabul etdi.

2009-njy ýylyň 23-24-nji aprelinde paýtagtymyz Aşgabat şäherinde “Energiýa serişdeleriniň ygtybarly we durnukly üstaşyr geçirilmegi hem-de durnukly ösüşi we halkara hyzmatdaşlygyny üpjün etmekde onuň hyzmaty” atly ýokary derejedäki halkara ylmy maslahaty geçirildi. Halkara maslahatynyň işine Türkmenistanyň Prezidenti Gurbanguly Berdimuhamedow hem gatnaşdy we söz sözledi.

2009-njy ýylyň 21-25-nji senbtýabrynda hormatly Prezidentimiz Gurbanguly Berdimuhamedow BMG-niň Baş Assambleýasynyň 64-nji sessiýasynyň işine gatnaşmak hem-de sessiýada çykyş etmek maksady bilen ABŞ-nyň Nýu-Ýork şäherinde saparda boldy. Garaşsyz, baky Bitarap Türkmenistan döwletimiz dünýäniň abraýly halkara guramasy bolan BMG-niň Baş Assambleýasynyň 64-nji sessiýasynyň wise-başlyklygyna eýýäm ikinji gezek saýlanylmagy örän uly taryhy wakadyr.

Beýleki döwletler bilen parahatçylykly ýaşaşmak, parahatçylyk söýüji syýasaty gyşarnyksyz we yzygiderli ýöretmek, döwletara gatnaşyklarynda güýç

ulanmazlyk we güýç ulanmak howpuny salmazlyk, beýleki döwletleriň içerki işlerine gatyşmazlyk, umumyadamzat gymmatlyklaryny ileri tutmak, birek-birege düşünişmek, özara peýdaly hyzmatdaşlygy ösdürmek, ýüze çykýan döwletara meseleleri syýasy, parahatçylykly usullar bilen, gepleşikleri geçirmek, şertnamalary baglaşmak arkaly çözmek – bularyň hemmesi Garaşsyz, Bitarap Türkmenistanyň ýöredýän daşary syýasatynyň esasy ýörelgeleri bolup durýar.

Hormatly Prezidentimiziň öňe sürýän esasy ugurlarynyň biri-de ýurdumyzyň halkara guramalary bilen medeni-gumanitar hyzmatdaşlygy giňeltmek meselesidir. Döwletimiziň daşary syýasy ulgamynyň we diplomatiýasynyň işini häzirki döwrüň talaplaryna laýyklykda has-da kämilleşdirmegiň ýollaryny gözlemeli diýip, döwlet baştutanymyz yzygiderli nygtaýar. Häzirki wagtda Türkmenistanda yzygiderli geçirilýän halkara konferensiýalary halkara guramalarynyň işini kämilleşdirmeklige öz goşandyny goşýar.

Hormatly Prezidentimiz Gurbanguly Berdimuhamedowyň ýolbaşçylygynda durmuşa geçirilýän Türkmenistanyň daşary syýasat strategiýasy jemgyýetiň we onuň inňän möhüm sosial-syýasy institutlaryň galkynyşyna gönükdirilen beýik özgertmeler we reformalar eýýamyna gadam basdy.

Bu günki günde biziň ýurdumyz dünýäniň 129 döwleti bilen diplomatik gatnaşyklary alyp barýar, halkara guramalarynyň 40-dan gowragynyň agzasy bolup durýar. Şeýle hem Türkmenistan 109 halkara konwensiýalaryna we ylalaşyklara gatnaşygy bolup durýar. 2009-njy ýylyň dowamynda bolsa ýene-de 10 sany halkara resminamalaryna goşuldy.¹ Munuň özi hormatly Prezidentimiziň ýöredýän daşary syýasatynyň oňyn netijeleridir.

Biz umumy okuw ýazgymyzyň dowamynda Garaşsyz, baky Bitarap Türkmenistan döwletimiziň täze Galkynyş we beýik Özgertmeler zamanasynda hormatly Prezidentimiziň parasatly we öňdengörüjilikli ýolbaşçylygynda sebitdäki goňşy we dünýä döwletleri bilen ýola goýan hem-de alyp barýan hyzmatdaşlyk gatnaşyklary hakynda giňişleýin duruş geçmegi maksadalaýyk hasapladyk.

Türkmenistan bilen Gazagystan Respublikasynyň halklarynyň taryhy-medeni umumylygy, söwda we gumanitar ulgamlaryndaky köpasyrlyk hyzmatdaşlygyň däpleri, şeýle hem parahatçylyk, ylalaşyk we sosial ösüş üçin edilýän tagallalar iki ýurduň arasynda döp bolan dostlukly gatnaşyklaryň we hoşniýetli goňşuçylygyň esasy bolup durýar.

¹ 2009-njy ýyl täze Galkynyş eýýamynyň ýyl ýazgysynda. 1. Türkmenistanyň daşary syýasaty: parahatçylygyň, howpsuzlygyň we ösüşiň baş ugry (TDH). // “Türkmenistan”, 28.12.2009.

Gazagystan – baý taryhly we medeni geçmişli döwlet. Ýewraziýanyň merkezinde ornaşyp, Gazagystan gadymy siwilizasiýalaryň çatrygynda, Ýewropanyň we Aziýanyň ulag-aragatnaşyk, sosial-ykdysady we medeni gatnaşyklarynyň kesişýän ýerinde ýerleşýär. Munuň özi bolsa, döwletiň oýlanyşykly we deňagramlylygy saklaýan köpugurly daşary syýasatyny amala aşyrmagyň esasy bolup hyzmat edýär.

Gazagystanyň köp pudakly ykdysadyýeti, ösen önümçiligi we oba hojalygy bar. Ýangyç-energetika toplumy Gazagystanyň ykdysadyýetinde möhüm orny eýeleýär. Magdan çykarýan we himiýa senagaty, maşyn gurluşyk, ýeňil we azyk senagaty oňat depginler bilen ösýär. Aziýa, Ýewropa, Amerika we Afrika ýurtlary Gazagystanyň dünýä arenasyndaky esasy geosyýasy hyzmatdaşlarydyr.

Gazagystan Respublikasy 1992-nji ýylyň 2-nji martynda Birleşen Milletler Guramasynyň (BMG) agzalygyna kabul edilýär.

Türkmenistan bilen Gazagystan Respublikasy diplomatiki gatnaşyklary 1992-nji ýylyň 5-nji oktýabrynda ýola goýdular.

Döwletara, hökümetara we pudagara derejelerinde baglaşylan 60-dan hem (2009-njy ýylyň dekabryna çenli) gowrak halkara resminamalar türkmen-gazak hyzmatdaşlygynyň ileri tutulýan ugurlarynyň giň gerimini öz içine alýan berk-şertnama hukuk binýadynyň esasy hökmünde hyzmat edýär.

2007-nji ýylyň 28-29-njy maýynda Türkmenistanyň Prezidenti Gurbanguly Berdimuhamedowyň Gazagystan Respublikasyna resmi sapary boldy.

2008-nji ýylyň 5-nji iýulynda Türkmenistanyň Prezidenti Gurbanguly Berdimuhamedow Gazagystanyň paýtagty Astananyň döredilmeginiň 10 ýyllygy mynasybetli geçirilýän dabaralara gatnaşmak üçin Gazagystan Respublikasyna sapar bilen bardy. Gazagystan Respublikasynyň Prezidenti Nursultan Nazarbaýew Türkmenistanyň Prezidentine “Astananyň döredilmeginiň 10 ýyllygy” mynasybetli ýörite döredilen ýubileý medalyny gowşurdy.

2008-nji ýylyň 6-njy iýulynda Türkmenistanyň Prezidenti Gurbanguly Berdimuhamedow Gazagystan Respublikasynyň Prezidenti Nursultan Nazarbaýew bilen duşuşdy.

Gazagystan Respublikasynyň Prezidenti Nursultan Nazarbaýew 2007-nji ýylyň maýynda, sentýabrynda we 2009-njy ýylyň dekabrynda Türkmenistanda saparlary bilen boldy.

2007-nji ýylyň 12-nji maýynda Hazaryň kenaryndaky şäherde Prezidentler Gurbanguly Berdimuhamedowyň, Wladimir Putiniň we Nursultan Nazarbaýewiň gatnaşmagynda ýokary derejedäki üçtaraplaýyn gepleşikler geçirildi.

2007-nji ýylyň 11-12-nji sentýabrynda Gazagystan Respublikasynyň Prezidenti Nursultan Nazarbaýewiň Türkmenistana sapary boldy. Prezident köşgünde Gurbanguly Berdimuhamedow bilen Nursultan Nazarbaýewiň ikiçäk duşuşyklary boldy.

2007-nji ýylyň 16-njy oktýabrynda Türkmenistanyň Prezidenti Gurbanguly Berdimuhamedow Hazarýaka döwletleriniň 2-nji sammitine gatnaşmak üçin Eýran Yslam Respublikasynyň paýtagty Tährana bardy.

Sammit başlanmazdan ozal Türkmenistanyň, Eýranyň, Russiýanyň, Gazagystanyň we Azerbaýjanyň prezidentleri pikir alyşdylar.

Şeýle hem Türkmenistanyň, Eýranyň we Gazagystanyň prezidentleri ähli sebitiň halklarynyň bähbidi üçin üç döwletiň çäklerinden geçjek demir ýoly bilelikde gurmak hakynda üçtaraplaýyn Ylalaşyga gol çekdiler.

2008-nji ýylyň 1-nji noýabrynda Türkmenistanyň Prezidenti Gurbanguly Berdimuhamedow Gazagystan Respublikasynyň Türkmenistandaky täze bellenen Adatdan daşary we Doly ygtyýarly ilçisi Ashat Orazbaýy kabul etdi.

Ýurtlaryň Liderleriniň başlangyçlary bilen, 2008-nji ýylyň aprel-maý aýlarynda Türkmenistanyň Gazagystandaky Medeniýet günleri, 2009-njy ýylyň iýunynda bolsa, Gazagystan Respublikasynyň Türkmenistanda Medeniýet günleri geçirildi.

2009-njy ýylyň 10-njy aprelinde Türkmenistanyň Prezidenti Gurbanguly Berdimuhamedow GDA ýurtlarynyň daşary işler ministrleriniň geňeşiniň Aşgabatda açylýan mejlisine gatnaşmak üçin bu ýere gelen Gazagystan Respublikasynyň daşary işler ministri Marat Tažini kabul etdi.

2009-njy ýylyň 14-nji dekabrynda Türkmenistanyň Prezidenti Gurbanguly Berdimuhamedowyň, Özbegistan Respublikasynyň Prezidenti Islam Karimowyň, Gazagystan Respublikasynyň Prezidenti Nursultan Nazarbaýewiň we Hytaý Halk Respublikasynyň Başlygy Hu Szintaonyň gatnaşmagynda “Asyryň uly gurluşygy” adyny alan Türkmenistan-Özbegistan-Gazagystan-Hytaý gaz geçirijisi işe girizildi.

Özbegistan Respublikasy 1991-nji ýylyň 31-nji awgustynda döwlet garaşsyzlygyny aldy.

Türkmenistan bilen Özbekistan Respublikasynyň arasynda diplomatik gatnaşyklar 1993-nji ýylyň 7-nji fewralynda ýola goýuldy.

2007-nji ýylyň 9-njy iýunynda Strelada Türkmenistanyň Prezidenti Gurbanguly Berdimuhamedow bilen Özbekistan Respublikasynyň Prezidenti Islam Karimowyň arasynda duşuşyk boldy, şol ýerde GDA döwletleriniň Arkalaşygyň resmi däl duşuşygyna gelen baştutanlarynyň rezidensiýalary ýerleşýär.

Özbekistan Respublikasynyň Prezidenti Islam Karimowyň 2007-nji ýylyň oktýabrynda Türkmenistana döwlet we 2009-njy ýylyň dekabrynda bolsa resmi saparlary boldy.

2007-nji ýylyň 18-nji oktýabrynda Özbekistan Respublikasynyň Prezidenti Islam Karimow döwlet sapary bilen Aşgabada geldi.

2008-nji ýylyň 10-11-nji martynda Türkmenistanyň Prezidenti Gurbanguly Berdimuhamedowyň Özbekistana döwlet we 2009-njy ýylyň fewralynda bolsa resmi saparlary boldy.

2008-nji ýylyň 11-nji martynda Özbekistanyň Prezidentiniň “Aksaraý” rezidensiýasynda Gurbanguly Berdimuhamedowa Daşkendiň medisina akademiýasynyň Hormatly doktory diýen adyň gowşurylyş dabarasy boldy.

2007-nji ýylyň 10-njy dekabrynda Türkmenistanyň Prezidenti Gurbanguly Berdimuhamedow Özbekistan Respublikasynyň daşary işler ministri Wladimir Norowy kabul etdi.

2008-nji ýylyň 31-nji ýanwarynda Türkmenistanyň Prezidenti Gurbanguly Berdimuhamedow Özbekistan Respublikasynyň daşary ykdysady gatnaşyklar, maýa goýumlary we söwda ministri Elýor Ganiýewi we şol ýurduň ykdysadyýet ministri Batir Hojaýewi kabul etdi.

2009-njy ýylyň 23-nji aprelinde Türkmenistanyň Prezidenti Gurbanguly Berdimuhamedow Özbekistan Respublikasynyň wise-premeri Ergaş Şoismatowy kabul etdi.

2009-njy ýylyň 5-nji maýynda Türkmenistanyň Prezidenti Gurbanguly Berdimuhamedow Özbekistan Respublikasynyň Türkmenistanda täze bellenen Adatdan daşary we Doly ygtyýarly ilçisi Şerzot Faýziýewi kabul etdi. Ol döwlet Baştutanyna ynanç hatyny gowşurdy.

2009-njy ýylyň 13-nji dekabrynda Özbekistan Respublikasynyň Prezidenti Islam Karimow resmi sapar bilen türkmen paýtagtyna geldi.

2009-njy ýylyň 14-nji dekabrynda Türkmenistanyň Prezidenti Gurbanguly Berdimuhamedowyň, Özbegistan Respublikasynyň Prezidenti Islam Karimowyň, Gazagystan Respublikasynyň Prezidenti Nursultan Nazarbaýewiň we Hytaý Halk Respublikasynyň Başlygy Hu Szintaonyň gatnaşmagynda “Asyryň uly gurluşygy” adyny alan Türkmenistan-Özbegistan-Gazagystan-Hytaý gaz geçirijisi işe girizildi.

2010-njy ýylyň ýanwarynda Aşgabatda söwda, ykdysady, ylmy-tehniki we medeni hyzmatdaşlyk boýunça bilelikdäki türkmen-özbek toparynyň 5-nji mejlisi geçirildi. Nobatdaky iki taraplaýyn duşuşyga gatnaşmak üçin Aşgabada goňşy dostlukly ýurduň daşary ykdysady gatnaşyklar, maýa goýumlary we söwda ministri, bu topara özbek tarapyndan başlyklyk edýän Elýor Ganiýewiň ýolbaşçylygyndaky wekilçilikli delegasiýa geldi.

2010-njy ýylyň 17-19-njy sentýabrynda Daşoguz şäherinde iki halkyň dostlukly festiwalyny geçirmek bellendi.

Gyrgyzystan Respublikasy 1992-nji ýylyň 2-nji martynda Birleşen Milletler Guramasynyň (BMG) agzalygyna kabul edilýär.

2007-nji ýylyň 12-nji iýunynda Türkmenistanyň Prezidenti Gurbanguly Berdimuhamedow Gyrgyzystan Respublikasynyň daşary işler ministri Ednan Karabaýewi kabul etdi.

2007-nji ýylyň 16-njy awgustynda gyrgyz paýtagtyna gelen badyna, Türkmenistanyň Prezidenti Gurbanguly Berdimuhamedow Gyrgyzystan Respublikasynyň Prezidenti Kurmanbek Bakiýew bilen duşuşy. Bu ýerde Şanhaý hyzmatdaşlyk guramasyna gatnaşygy döwletleriň baştutanlarynyň sammiti açyldy.

Türkmenistanyň ygtybarly hyzmatdaş we ýakyn goňşy döwletleriniň biri hem Täjigistan Respublikasydyr.

Täjigistan Respublikasy 1991-nji ýylyň 9-njy sentýabrynda döwlet garaşsyzlygyny aldy.

Täjigistan – agrar-industrial ýurt. Pagtaçylyk, halyçylyk we ýüpekçilik pudaklaryny ösdürmek, şeýle hem galla, gök we miwe önümlerini ýetişdirmek döwlet ykdysadyýetiniň esasy ugurlary bolup durýar.

Täjigistan 30-dan gowrak halkara we sebit guramalarynyň işine gatnaşýar.

1992-nji ýylyň martyndan bäri ol Birleşen Milletler Guramasynyň agzasydyr. Mundan başga-da, Täjigistan Ýewropada Howpsuzlyk we

Hyzmatdaşlyk Guramasynyň, Ýewropanyň Abatlaýyş we Ösüş Bankynyň, Ykdysady Hyzmatdaşlyk Guramasynyň, Halkara Walýuta Gaznasynyň agzasydyr.

Türkmenistan bilen Täjigistan Respublikasynyň arasynda diplomatiki gatnaşyklar 1993-nji ýylyň 27-nji ýanwarynda ýola goýuldy.

2007-nji ýylyň 7-nji sentýabrynda Türkmenistanyň Prezidenti Gurbanguly Berdimuhamedow Täjigistan Respublikasynyň daşary işler ministri Hamrohon Zarifi bilen duşuşdy. Myhman hormatly Prezidentimize Täjigistanyň Prezidentiniň GDA-nyň duşenbede geçiriljek sammitine çakylygyny gowşurdy.

2007-nji ýylyň 4-5-nji oktýabrynda Türkmenistanyň Prezidenti Gurbanguly Berdimuhamedowyň Täjigistan Respublikasyna bolan resmi sapary taryhy ähmiýete eýe boldy.

2007-nji ýylyň 9-11-nji dekabrynda Täjigistan Respublikasynyň Prezidenti Emomali Rahmonyň Türkmenistana bolan resmi sapary ýokary derejedäki türkmen-täjik dialogynyň dowamy boldy.

Saparyň çäklerinde Täjigistan Respublikasynyň Prezidenti Emomali Rahmon Aşgabatda BMG-niň Öňüni alyş Diplomatýasy boýunça sebit merkeziniň açylyş dabarasyna we “Öňüni alyş diplomatýasy we halkara hyzmatdaşlyk” atly halkara maslahatyň işine gatnaşdy.

2008-nji ýylyň 12-14-nji fewralynda Aşgabatda söwda-ykdysady we ylmy-tehniki hyzmatdaşlyk boýunça bilelikdäki türkmen-täjik hökümetara toparynyň birinji mejlisi geçirildi.

2008-nji ýylyň 9-njy awgustynda Pekinde Türkmenistanyň Prezidenti Gurbanguly Berdimuhamedow bilen Täjigistan Respublikasynyň Prezidenti Emomali Rahmonyň duşuşygy boldy.

2009-njy ýylyň 28-nji aprelinde Türkmenistanyň Prezidenti Gurbanguly Berdimuhamedow Almatyda Araly halas etmegiň halkara gaznasyny esaslandyryjy döwletleriň baştutanlarynyň sammitine we 2009-njy ýylyň 24-nji sentýabrynda BMG-niň Baş Assambleýasynyň 64-nji sessiýasyna gatnaşmagyň çäklerinde Täjigistan Respublikasynyň Prezidenti Emomali Rahmon bilen duşuşdy.

2009-njy ýylyň 10-njy aprelinde Aşgabatda açylýan GDA ýurtlarynyň Daşary işler ministrleriniň geňeşiniň mejlisiniň öňüsyрасында Türkmenistanyň Prezidenti Gurbanguly Berdimuhamedow Täjigistan Respublikasynyň daşary işler ministri Zarifi Hamrohony kabul etdi.

2009-njy ýylyň 9-10-njy oktýabrynda Täjigistan Respublikasynyň Prezidenti Emomali Rahmonyň Türkmenistana iş sapary boldy.

2008-nji ýylda we 2010-njy ýylyň fewralynda Täjigistana Türkmenistandan dizel ýangyjy, dokma önümleri, ynsanperwerlik kömegi ugradyldy.

2009-njy ýylyň 9-njy noýabrynda Türkmenistanyň Prezidenti Gurbanguly Berdimuhamedow Täjigistan Respublikasynyň Türkmenistanda täze bellenen Adatdan daşary we Doly ygtyýarly ilçisi Aşur Abdurahimi kabul etdi. Ol döwlet Baştutanyna ynanç hatyny gowşurdy.

2010-njy ýylyň 18-19-njy martynda Türkmenistanyň Prezidenti Gurbanguly Berdimuhamedowyň Täjigistan Respublikasyna döwlet sapary boldy.

Döwlet saparynyň jemleri boýunça Türkmenistanyň Prezidentiniň we Täjigistan Respublikasynyň Prezidentiniň Bilelikdäki Beýannamasyna, şeýle hem Aragatnaşyk we informatizasiýa ulgamynda hyzmatdaşlyk etmek hakynda Türkmenistanyň Hökümetiniň we Täjigistan Respublikasynyň Hökümetiniň arasyndaky Ylalaşyga; Standartlaşmak, metrologiýa, ygtyýarlandyrmak we akkreditirlemek ulgamynda hyzmatdaşlyk etmek hakynda Türkmenistanyň Hökümetiniň we Täjigistan Respublikasynyň Hökümetiniň arasyndaky Ylalaşyga; Türkmenistanyň Daşary işler ministrliginiň we Täjigistan Respublikasynyň Daşary işler ministrliginiň arasynda 2010-2011-nji ýyllarda hyzmatdaşlyk etmegiň Maksatnamasyna; Hyzmatdaşlyk etmek hakynda Türkmenistanyň Adalat ministrliginiň we Täjigistan Respublikasynyň Ýustisiýa ministrliginiň arasyndaky Ylalaşyga; “Türkmenhowaýollary” döwlet milli gullugynyň we Täjigistan Respublikasynyň Ulag we kommunikasiýalar ministrliginiň arasynda hyzmatdaşlyk etmek hakyndaky Protokola; Türkmenistanyň Milli Olimpiýa komitetiniň we Täjigistan Respublikasynyň Milli Olimpiýa komitetiniň arasynda hyzmatdaşlyk etmek hakyndaky Şertnama gol çekildi.

Türkmenistanyň Prezidenti Gurbanguly Berdimuhamedow Täjigistan Respublikasynyň ýokary sylagy – I derejeli “Ismoil Somoni” ordeni bilen sylaglanyldy.

Saparyň dowamynda hormatly Prezidentimiz Majlisi Namoyandogynyň (Wekiller Palatasynyň) Başlygy Şukurjon Zuhurrow bilen duşuşdy.

Günün ikinji ýarymynda Türkmenistanyň Prezidenti Gurbanguly Berdimuhamedow Täjigistanyň Premýer-ministri A.Akilow bilen awtomobilde Ibn Sina adyndaky Täjik döwlet lukmançylyk uniwersitetine geldi. Täjik döwlet lukmançylyk uniwersiteti Täjigistanyň in ýokary okuw mekdepleriniň biri bolup,

onuň taryhy 1939-njy ýylyň 1-nji sentýabryndan başlanýar. 1992-nji ýylda ýokary okuw mekdebi uniwersitet derejesine eýe boldy we Gündogaryň ajaýyp akyldary, beýik Abu Ali Ibn Sinanyň (Awisennanyň) adyny göterýär. Häzir uniwersitetiň düzümine 67 kafedra girýär, olarda mugallymlaryň 600-den gowragy işleýär.

Türkmenistanyň Prezidenti Gurbanguly Berdimuhamedowa “Abu Ali Ibn Sina adyndaky Täjik döwlet lukmançylyk uniwersitetiniň hormatly professory” diýen belent ady dakylady. TDLU-nyň rektory hormatly Prezidentimize degişli diplomy gowşuryp, şu belent derejä laýyk gelýän ýörite lybasy geýdirdi.

19-njy martda, hormatly Prezidentimiz Dangara şäherine bardy, şol ýerde Täjigistan Respublikasynyň Prezidenti Emomali Rahmon bilen bilelikde umumyrespublikan “Nowruz” baýramy mynasybetli geçirilen dabaralara gatnaşdy.

Eýran Yslam Respublikasy Aziýanyň günorta-günbatarynda ýerleşýär.

Ilaty 66 100 müň adam (2001 ý). Döwlet gurluşy – Teokratik yslam respublikasy. Döwletiň ruhy baştutany – aýatolla. Döwlet baştutany – prezident. Paýtagty – Tähran şäheri (6300 müň adam).

Uly şäherleri Maşat (1600 müň adam), Ysphyhan (1100 müň adam), Töwriz (1000 müň adam), Şiraz (1000 müň adam). Eýran Yslam Respublikasy agrar-industrial ýurt. 1945-nji ýylyň 24-nji oktýabrynda Birleşen Milletler Guramasynyň (BMG) agzalygyna kabul edilýär.

Türkmenistan goňşy Eýran Yslam Respublikasy bilen hem ysnyşykly gatnaşyklary alyp barýar. Türkmenistan bilen Eýran Yslam Respublikasynyň arasynda diplomatiki gatnaşyklar 1992-nji ýylyň 18-nji fewralynda ýola goýuldy.

Garaşsyzlyk ýyllary içinde türkmen-eýran gatnaşyklary has-da rowaçlandy. Muňa mysal hökmünde 1996-njy ýylyň maýynda Tejen-Sarabs-Maşat demir ýoly, 1997-nji ýylda Körpeje-Gürtguýy gaz geçirijisi, 2005-nji ýylyň aprelinde bolsa Dostluk suw howdany işe girizildi.

Täze Galkynyş we beýik Özgertmeler zamanasy iki dostlukly halkyň hyzmatdaşlyk gatnaşyklaryna täze badalga berdi. 2007-nji ýylyň 15-16-njy iýunynda Türkmenistanyň Prezidenti Gurbanguly Berdimuhamedowyň Eýran Yslam Respublikasyna resmi sapary boldy.

2007-nji ýylyň 14-15-nji awgustynda Eýran Yslam Respublikasynyň Prezidenti Mahmud Ahmadinežad Türkmenistanda resmi sapar bilen boldy.

2007-nji ýylyň 16-njy oktyabrynda Türkmenistanyň Prezidenti Gurbanguly Berdimuhamedow Hazarýaka döwletleriniň 2-nji sammitine gatnaşmak üçin Eýran Yslam Respublikasynyň paýtagty Tährana bardy.

Sammit başlanmazdan ozal Türkmenistanyň, Eýranyň, Russiýanyň, Gazagystanyň we Azerbaýjanyň prezidentleri pikir alyşdylar.

Şeýle hem Türkmenistanyň, Eýranyň we Gazagystanyň prezidentleri ähli sebitiň halklarynyň bähbidi üçin üç döwletiň çäklerinden geçjek demir ýoly bilelikde gurmak hakynda üçtaraplaýyn Ylalaşyga gol çekdiler.

2010-nji ýylyň 5-6-njy ýanwarynda Eýran Yslam Respublikasynyň Prezidenti Mahmud Ahmadinežad Türkmenistanda resmi sapar bilen boldy.

2010-njy ýylyň 6-njy ýanwarynda bolsa taryhy waka – Döwletabat-Sarabs-Hangeran gaz geçirijisi iki döwletiň baştutanlarynyň gatnaşmaklygynda dabaraly ýagdaýda ulanylmaga berildi.

Aşgabatda her ýylda Eýran Yslam Respublikasynyň medeniýet günleri, ýurduň harytlarynyň ýöriteleşdirilen sergisi geçirilýär.

2010-njy ýylyň 27-nji martynda Türkmenistanyň Prezidenti Gurbanguly Berdimuhamedow Eýran Yslam Respublikasynda iş sapary bilen boldy.

27-nji martda Türkmenistanyň Prezidenti Gurbanguly Berdimuhamedow Nowruz baýramy mynasybetli geçiriljek çärelere gatnaşmak üçin iş sapary bilen Eýran Yslam Respublikasyna ugrady.

Mälim bolşy ýaly, 2010-njy ýyldan başlap, Nowruz dünýäde halkara baýramy hökmünde bellenilýär. Ol bu derejä Birleşen Milletler Guramasynyň 23-nji fewralynda bolan 64-nji sessiýasynda kabul edilen rezolýusiýasyna laýyklykda eýe boldy. Şol rezolýusiýanyň taslamasy Azerbaýjanyň, Owganystanyň, Eýranyň, Gazagystanyň, Gyrgyzystanyň, Täjigistanyň, Türkmenistanyň we Türkiýäniň wekiliýetleri tarapyndan taýýarlanyldy hem-de BMG-niň Baş Assambleýasyna hödürlenildi. Şeýlelikde, dünýäniň köp sebitlerinde ýaşaýan millionlarça adamlaryň dabaraly ýagdaýda belleýän gadymy Nowruz bahar baýramy bütin adamzadyň ruhy-medeni mirasynyň aýrylmaz bölegine öwrüldi.

2010-njy ýylyň 1-nji aprelinde Eýran Yslam Respublikasynyň wekilçilikli delegasiýasy türkmen paýtagtyna geldi, bu delegasiýa Eýran Yslam

Respublikasynyň ykdysady meseleler boýunça birinji wise-prezidentiniň orunbasary jenap Agomohammadi ýolbaşçylyk etdi.¹

Aşgabada saparynyň çäklerinde myhmanlar Türkmenistanyň Ministrler Kabinetinde we Daşary işler ministrliginde kabul edildi.

2010-njy ýylyň 5-nji aprelinde Türkmenistanyň Prezidenti Gurbanguly Berdimuhamedow Türkmenistanda özüniň diplomatik missiýasy tamamlanýan Eýran Yslam Respublikasynyň Türkmenistandaky Adatdan daşary we Doly ygtyýarly ilçisi jenap Mohammed Reza Forganini kabul etdi.²

2010-njy ýylyň 27-nji aprelinde Türkmenistanyň Prezidenti Gurbanguly Berdimuhamedow Türkmenistanda täze bellenen Eýran Yslam Respublikasynyň Türkmenistandaky Adatdan daşary we Doly ygtyýarly Ilçisi jenap Seýed Mohammad Musa Haşemi Golpaýeganini kabul etdi. Ol döwlet Baştutanyna ynanç hatyny gowşurdy.

Owganystan Yslam Respublikasy – 1946-njy ýylyň 19-njy noýabrynda Birleşen Milletler Guramasynyň (BMG) agzalygyna kabul edilýär.

2007-nji ýylyň 5-6-njy iýulynda Owganystan Yslam Respublikasynyň Prezidenti Hamid Karzaýyň Türkmenistana resmi sapary boldy.

Saparyň netijeleri boýunça Türkmenistanyň Prezidentiniň we Owganystan Yslam Respublikasynyň Prezidentiniň Bilelikdäki Beýannamasyna gol çekildi.

2007-nji ýylyň 10-njy dekabrynda Türkmenistanyň Prezidenti Gurbanguly Berdimuhamedow Owganystan Yslam Respublikasynyň daşary işler ministri Rangin Dadfar Spantany kabul etdi.

2008-nji ýylyň 3-nji aprelinde Rumyniýanyň paýtagty Buharest şäherinde Türkmenistanyň Prezidenti Gurbanguly Berdimuhamedow Owganystan Yslam Respublikasynyň Prezidenti Hamid Karzaý bilen duşuşdy.

2008-nji ýylyň 28-nji aprelinde Türkmenistanyň Prezidenti Gurbanguly Berdimuhamedow Owganystan Yslam Respublikasyna döwlet sapary bilen bardy.

¹ Eýran Yslam Respublikasynyň wekiliýetiniň sapary. (TDH) // “Türkmenistan”, 02.04.2010.

² Türkmenistanyň Prezidenti Eýranyň Adatdan Daşary we Doly ygtyýarly ilçisini kabul etdi. (TDH) // “Türkmenistan”, 06.04.2010.

2008-nji ýylyň 11-nji iýulynda türkmen paýtagtynda söwda-ykdysady, we tehniki hyzmatdaşlyk boýunça hökümetara türkmen-owgan toparynyň birinji mejlisi geçirildi.

2009-njy ýylyň 17-nji aprelinde Türkmenistanyň Prezidenti Gurbanguly Berdimuhamedow Owganystan Yslam Respublikasynyň Türkmenistanda täze bellenen Adatdan daşary we Doly ygtyýarly ilçisi Mohammad Fazel Saifini kabul etdi.

2010-njy ýylyň ýanwarynda London şäherinde BMG-niň guramaçylygynda Owganystan boýunça Halkara maslahaty geçirildi. Bu halkara maslahatyna hormatly Prezidentimiziň tabşyrygy boýunça Türkmenistanyň Ministrler Kabinetiniň Başlygynyň Orunbasary, Türkmenistanyň Daşary işler ministri R.Meredow gatnaşdy.

2010-njy ýylyň 29-njy ýanwarynda bolup geçen Türkmenistanyň Ministrler Kabinetiniň mejlisinde bolsa hormatly Prezidentimiz Gurbanguly Berdimuhamedow: “Biz Owganystany parahat we gülläp ösýän, oňat goňşy we sebitdäki ähli döwletler bilen hyzmatdaşlyk edýän ýurt hökmünde görmek isleýäris”¹ diýip nygtady.

Birleşen Arap Emirlikleri günorta-günbatar Aziýada ýerleşýär we ol özüniň döwlet gurluşynda respublika we monarhiýa dolandyryş görnüşlerini özboluşly sazlaşdyrýan döwletdir.

BAE ýedi sany – Abu-Dabi, Ajman, Dubaý, Ras el-Haýma, Fujeýra, Şarja we Umm el-Kuweýn emirliklerinden emele gelen federatiw döwletdir. Bu döwletiň iň uly emirligi Abu-Dabi bolup durýar we onuň emiri şol bir wagtyň özünde ýurduň Prezidentidir.

2009-njy ýylyň 2-nji dekabrynda Birleşen Arap Emirlikleriniň halky öz döwletiniň yglan edilmeginiň 38 ýyllygyny belledi. Taryh üçin gysga wagtyň içinde BAE dünýäniň iň öndebaryjy döwletleriniň hatarynda ykrar edildi. Nebitiň we gazyň öndürilişi we eksporty Birleşen Arap Emirlikleriniň ykdysadyýetiniň esasy bolup durýar. Soňky onýyllyklaryň içinde nebitiň dünýä bazaryna goýberilmegi ýurduň ykdysadyýetiniň ýokary depginler bilen ösmegini üpjün etdi.

Türkmenistan bilen Birleşen Arap Emirlikleri 1995-nji ýylyň 10-njy oktyabrynda diplomatiki gatnaşyklary ýola goýdular we geçen döwrüň içinde ikitaraplaýyn hyzmatdaşlygyň dürli ugurlary boýunça baý tejribe toplanyldy. Şeýle

¹ Türkmenistanyň Ministrler Kabinetiniň mejlisi. (TDH). // “Türkmenistan”, 30.01.2010.

hyzmatdaşlygyň esasyny döwletara, hökümetara we pudagara derejelerinde baglaşylan halkara resminamalaryndan ybarat bolan ygtybarly şertnama-hukuk binýady düzýär.

2008-nji ýylyň 27-28-nji fewralynda Onuň Alyhezreti, Birleşen Arap Emirlikleriniň Prezidenti şeyh Halifa Ben Zaýed Al-Nahaýýanyň Türkmenistana resmi sapary boldy.

Türkmenistanyň iň ýokary ordeni – “Türkmenistanyň ilkinji Prezidenti Beýik Saparmyrat Türkmenbaşy” ordeni bilen sylaglanyldy. BAE-niň Prezidenti bu ýokary döwlet sylagynyň ilkinji eýesidir.

Gepleşikler tamamlananyndan soň, iki döwletiň baştutanlary BAE-niň Türkmenistandaky Ilçihanasyň täze jaýynyň açylyş dabarasyna gatnaşdylar.

2010-njy ýylyň 15-nji fewralynda Türkmenistanyň Prezidenti Gurbanguly Berdimuhamedow bilen Onuň Alyhezreti, Birleşen Arap Emirlikleriniň Prezidenti Şeyh Halifa Ben Zaýed Al-Nahaýýanyň Mary welaýatynda duşuşygy boldy.

2007-nji ýylyň 26-27-nji awgustynda Türkmenistanyň Prezidenti Gurbanguly Berdimuhamedowyň Birleşen Arap Emirliklerine resmi sapary boldy.

2010-njy ýylyň 9-10-njy fewralynda Türkmenistanyň Prezidenti Gurbanguly Berdimuhamedowyň Birleşen Arap Emirliklerine resmi sapary boldy.

2010-njy ýylyň 9-njy fewralynda Türkmenistanyň Prezidenti Gurbanguly Berdimuhamedow Birleşen Arap Emirliklerine resmi saparynyň çäklerinde BAE-niň International Petroleum Investment Sompany (IPIS) döwlet maýa goýum kompaniýasynyň dolandyryjy direktory Hadem Al-Kubaýsini kabul etdi.

2010-njy ýylyň 9-njy fewralynda Birleşen Arap Emirliklerinde resmi saparda bolýan Türkmenistanyň Prezidenti Gurbanguly Berdimuhamedow Abu-Dabiniň mirasdüşer şazadasy, BAE-niň Ýaragly Güýçleriniň Baş Serkerdebaşysynyň orunbasary, general-leýtenant Şeyh Muhammed Ben Zaýed Al-Nahaýýany kabul etdi. Duşuşyk türkmen Lideriniň kaşaň “Kasr el-Emarat” myhmanhanasynda ýerleşen kabulhanasynda geçirildi.

2010-njy ýylyň 9-njy fewralynda hormatly Prezidentimiz Gurbanguly Berdimuhamedow Birleşen Arap Emirliklerine resmi saparynyň çäklerinde “Petrofac international (UAE) LLC” kompaniýasynyň ýolbaşçysy jenap Maroun Semaany kabul etdi. Duşuşyk Türkmenistanyň Baştutanynyň kabulhanasynda - “Kasr el-Emarat” myhmanhanasynda geçirildi.

2010-njy ýylyň 9-njy fewralynda Birleşen Arap Emirliklerinde resmi saparda bolýan Türkmenistanyň Prezidenti Gurbanguly Berdimuhamedow “Kasr el-Emarat” myhmanhanasynda ýerleşen kabulhanasynda “DAS Holding LLC” halkara maýa goýum kompaniýasynyň ýerine ýetiriji direktory jenap Haled Bin Damas Al-Suaýdini kabul etdi.

2010-njy ýylyň 10-njy fewralynda Türkmenistanyň Prezidenti Gurbanguly Berdimuhamedow Birleşen Arap Emirliklerine resmi saparynyň çäklerinde Ýakyn Gündogaryň iri söwda, maliýe we syýahatçylyk merkezi bolan Dubaý şäherine geldi. Hormatly Prezidentimiz şäheriň ajaýyp künjeginde ýerleşen “Burj Halifa” diňine baryp gördi.

2010-njy ýylyň 16-njy fewralynda Türkmenistana Birleşen Arap Emirlikleriniň wise-prezidenti, premýer-ministri, Dubaýyň häkimi şeýh Muhammed Ben Raşid Al-Maktum geldi. Türkmenistanyň Prezidenti Gurbanguly Berdimuhamedowyň tabşyrmagy boýunça Mary şäheriniň aeroportunda belent mertebeli myhmany Türkmenistanyň Ministrler Kabinetiniň Başlygynyň orunbasary, daşary işler ministri R.Meredow garşylady.

2010-njy ýylyň 1-2-nji fewralynda Birleşen Arap Emirlikleriniň Abu-Dabi şäherinde Türkmenistanyň Maýa goýum forumy geçirildi.

Azerbaýjan Respublikasy 1992-nji ýylyň 2-nji martynda Birleşen Milletler Guramasynyň (BMG) agzalygyna kabul edilýär. 2007-nji ýylyň 10-njy iýunynda Sterelnada, GDA girýän döwletleriň resmi däl duşuşygy öz işini tamamlandan soň, gepleşikler üçin niýetlenen aýratyn jaýda Türkmenistanyň Prezidenti Gurbanguly Berdimuhamedow bilen Azerbaýjan Respublikasynyň Prezidenti Ilham Aliýewiň duşuşygy boldy.

2008-nji ýylyň 19-20-nji maýynda Türkmenistanyň Prezidenti Gurbanguly Berdimuhamedow Azerbaýjan Respublikasynda resmi saparda boldy.

Saparyň barşynda türkmen Liderine Baku döwlet uniwersitetiniň Hormatly doktory diýen belent at dakylady.

Baku döwlet uniwersiteti 1919-njy ýylda döredilýär. 2008-nji ýylyň noýabrynda Azerbaýjan Respublikasynyň Prezidenti Ilham Aliýewiň Türkmenistana resmi sapary boldy.

2010-njy ýylyň 23-nji fewralynda Türkmenistanyň Prezidenti Gurbanguly Berdimuhamedow wezipä täze bellenen Azerbaýjan Respublikasynyň

Türkmenistandaky Adatdan daşary we Doly ygtyýarly ilçisi Wahdat Mamedaga ogly Sultan-zadeni kabul etdi. Ol döwlet Baştutanyna ynanç hatyny gowşurdy.

2009-njy ýylyň noýabrynda Türkmenistanda Azerbaýjan Respublikasynyň Medeniýet günleri geçirildi.

2008-nji ýylyň 9-njy awgustynda Pekinde Türkmenistanyň Prezidenti Gurbanguly Berdimuhamedow bilen Ermenistan Respublikasynyň Prezidenti Serž Sargsýanyň duşuşygy boldy.

2008-nji ýylyň 22-nji sentýabrynda Türkmenistanyň Prezidenti Gurbanguly Berdimuhamedow Ermenistan Respublikasynyň Türkmenistana bellenen täze Adatdan daşary we Doly ygtyýarly ilçisi Wladimir Badalýany kabul etdi.

2010-njy ýylyň 26-njy martynda geçirilen Türkmenistanyň Ministrler Kabinetiniň mejlisinde hormatly Prezidentimiz ýurdumyzyň dokma we haly önümleriniň Ermenistanda geçiriljek sergisi barada durup geçip, türkmen halkynyň hakyky milli buýsanjy bolan köp dürli harytlaryň baý ekspozisiýasy dünýä maliýe we ykdysady çökgünligi şertlerinde durnukly ýokary ösüş depginini saklap galmagy başaran türkmen ykdysadyýetiniň gazanan ägirt uly üstünlikleriniň özboluşly gözden geçirilişi bolmalydyr diýip nygtady.¹

2010-njy ýylyň 8-9-njy aprelinde Ýerewan şäherinde Türkmenistanyň dokma we haly önümleriniň sergisi we türkmen-ermenî biznes forumy geçirildi.

Hytaý – gadymy ýurt. Ol dünýäniň iň gadymy siwilizasiýa merkezleriniň biri. Türkmen we hytaý halklarynyň gatnaşyklarynyň kökleri gözbaşyny gadymyýetiň jümmüşinden alyp gaýdýar. Bu iki gadymy halk taryhda biri-biri bilen has ysnyşykly söwda, ykdysady gatnaşyklarda bolupdyrlar.

Hytaý Halk Respublikasy Respublikasy 1945-nji ýylyň 24-nji oktyabrynda Birleşen Milletler Guramasynyň (BMG) agzalygyna kabul edilýär.

Iki döwletiň arasynda diplomatiki gatnaşyklar 1992-nji ýylyň 6-njy ýanwarynda Aşgabada Hytaýyň hökümet toparynyň saparynyň dowamynda ýola goýuldy.

Türkmenistanyň Prezidenti Gurbanguly Berdimuhamedowyň 2007-nji ýylyň 17-18-nji iýulynda Hytaý Halk Respublikasyna bolan ilkinji döwlet sapary ikitaraplaýyn gatnaşyklaryň taryhynda täze eýýamy açdy.

¹ Türkmenistanyň Ministrler Kabinetiniň mejlisi. // “Türkmenistan”, 27.03.2010.

Saparyň netijeleri boýunça Dostluk we hyzmatdaşlyk gatnaşyklaryny mundan beýläk-de pugtalandyrmak we ösdürmek hakynda Türkmenistan bilen Hytaý Halk Respublikasynyň arasynda Bilelikdäki Jarnama kabul edildi. Bu Jarnama 11 bentden ybarat.

2007-nji ýylyň noýabrynda Hytaýyň Döwlet geňeşiniň Premýeri Wen Szýabaonyň Aşgabada resmi sapary boldy.

2008-nji ýylyň 27-nji sentýabrynda we 2009-njy ýylyň 9-njy noýabrynda Türkmenistanyň Prezidenti Gurbanguly Berdimuhamedow Hytaý Halk Respublikasynyň Adatdan daşary we Doly ygtyýarly ilçisi U Hunbini kabul etdi.

2008-nji ýylyň 26-njy oktýabrynda Türkmenistanyň Prezidenti Gurbanguly Berdimuhamedow Hytaýyň milli nebitgaz korporasiýasynyň /CNPC/ wise-prezidenti jenap Li Sinhuany kabul etdi.

2008-nji ýylyň awgustynda Hytaý Halk Respublikasynyň Başlygy Hu Szintaonyň Türkmenistana resmi, 2009-njy ýylyň dekabrynda bolsa iş sapary boldy.

2008-nji ýylyň awgustynda Hytaý Halk Respublikasynda we 2009-njy ýylyň 21-nji sentýabrynda Amerikanyň Birleşen Ştatlarynyň Nýu-Ýork şäherinde Türkmenistanyň Prezidenti Gurbanguly Berdimuhamedow bilen Hytaý Halk Respublikasynyň Başlygy Hu Szintaonyň duşuşygy boldy.

2009-njy ýylyň 2-nji iýunynda Türkmenistanyň Prezidenti Gurbanguly Berdimuhamedow HHR-iň Halk-syýasy konsultatiw geňeşiniň Ählihytaý komitetiniň (HSKG ÄK) Başlygynyň orunbasary hanym Çžan Meýini kabul etdi.

2009-njy ýylyň 23-nji iýunynda HHR-iň Hytaý – Merkezi Aziýa dostlugynyň Ählihytaý Assosiýasynyň başlygy Çžan Deguanyň baştutanlygyndaky delegasiýa türkmen paýtagtyna geldi.

2009-njy ýylyň 13-nji dekabrynda Hytaý Halk Respublikasynyň Başlygy Hu Szintao iş sapary bilen türkmen paýtagtyna geldi.

2009-njy ýylyň 14-nji dekabrynda Türkmenistanyň Prezidenti Gurbanguly Berdimuhamedowyň, Özbegistan Respublikasynyň Prezidenti Islam Karimowyň, Gazagystan Respublikasynyň Prezidenti Nursultan Nazarbaýewiň we Hytaý Halk Respublikasynyň Başlygy Hu Szintaonyň gatnaşmagynda “Asyryň uly gurluşygy” adyny alan Türkmenistan-Özbegistan-Gazagystan-Hytaý gaz geçirijisi işe girizildi.

2010-njy ýylyň 1-nji maýyndan 31-nji oktyabryna çenli aralykda Hytaý Halk Respublikasynyň Şanhaý şäherinde Bütindünýä “EKSPÖ – 2010” sergisi geçirilýär. Oňa gatnaşmaga dünýä döwletleriniň 180-den we halkara guramalarynyň 45-den gowragy meýil bildirdi.

2010-njy ýylyň 30-njy aprelinde Türkmenistanyň Prezidenti Gurbanguly Berdimuhamedowyň Hytaý Halk Respublikasyna döwlet sapary başlandy. Hormatly Prezidentimiziň Şanhaýda geçiriljek Bütindünýä “EKSPÖ – 2010” sergisiniň açylýan günlerinde Hytaýa bolýan nobatdaky döwlet sapary türkmen we hytaý halklarynyň müňýyllyklardan gözbaş alýan gadymy gatnaşyklaryna täzedan badalga berdi.

2007-nji ýylyň 5-7-nji dekabrynda Türkiýe Respublikasynyň Prezidenti Abdulla Gülün Türkmenistana resmi sapary boldy.

2008-nji ýylyň 24-25-nji martynda Türkmenistanyň Prezidenti Gurbanguly Berdimuhamedowyň Türkiýe Respublikasyna resmi sapary, 2009-njy ýylyň awgustynda bolsa iş sapary boldy.

2008-nji ýylyň 3-nji oktyabrynda Türkmenistanyň Prezidenti Gurbanguly Berdimuhamedow bilen günün ikinji ýarymynda türkmen paýtagtyna gelen Türkiýäniň Premýer-ministri Rejep Taýip Ärdoganyň arasynda gepleşikler geçirildi.

2009-njy ýylyň 22-nji sentýabrynda Nýu-Ýorkda BMG-niň Baş Assambleýasynyň 64-nji sessiýasynyň işine gatnaşýan Türkmenistanyň Prezidenti Gurbanguly Berdimuhamedow Türkiýe Respublikasynyň premýer-ministri Rejep Taýip Ärdogan bilen duşuşdy.

2009-njy ýylyň 22-nji maýynda Ykdysady hyzmatdaşlyk boýunça türkmen-türk toparynyň ikinji mejlisi ikitaraplaýyn Protokola gol çekmek bilen tamamlandy. Bu mejlis Türkmenistanyň paýtagtynda geçirildi.

Foruma gatnaşmak üçin türk tarapyndan toparyň başlygy, Türkiýe Respublikasynyň energetika we tebigy serişdeler ministri Taner Ýyldyzyň baştutanlygynda wekilçilikli delegasiýa Aşgabatda geldi.

2009-njy ýylyň sentýabrynda Aşgabatda Türkiýe Respublikasynyň eksport harytlarynyň, 2010-njy ýylyň 27-29-njy ýanwarynda bolsa Türkiýe Respublikasynyň gurluşyk we gurluşyk materiallary senagatyna bagyşlanylýan sergisi geçirildi.

Hindistan Respublikasy 1945-nji ýylyň 30-njy oktýabrynda Birleşen Milletler Guramasynyň (BMG) agzalygyna kabul edilýär.

Türkmenistan bilen Hindistan Respublikasynyň arasynda diplomatiki gatnaşyklar 1992-nji ýylyň aprelinde ýola goýuldy.

2007-nji ýylyň 1-nji oktýabrynda Türkmenistanyň Prezidenti Gurbanguly Berdimuhamedow Hindistanyň Adatdan daşary we Doly ygtyýarly Ilçisi jenap Mohammed Afzaly kabul etdi, ol türkmen döwletiniň Baştutanyna ynanç hatyny gowşurdy.

2008-nji ýylyň 5-nji aprelinde Türkmenistanyň Prezidenti Gurbanguly Berdimuhamedow bilen Hindistan Respublikasynyň wise-prezidenti, onuň Ýokary Palatasynyň Başlygy Hamid Ansariniň arasynda gepleşikler boldy. Olar ýangyç-energetika sektorynda arkalaşygy ösdürmek meselesine aýratyn üns berdiler.

Hamid Ansari öz ýurdunyň Türkmenistan-Owganystan-Päkistan-Hindistan gaz geçirijisiniň gurluşygyna ygrarlydygyny tassyklady.

2009-njy ýylyň 18-nji sentýabrynda Türkmenistanyň Prezidenti Gurbanguly Berdimuhamedow Hindistan Respublikasynyň daşary işler ministri jenap Krişna Somanahalli Malaýýany kabul etdi.

2010-njy ýylyň 8-nji fewralynda Türkmenistanyň Prezidenti Gurbanguly Berdimuhamedow Hindistan Respublikasynyň daşary işler döwlet ministri hanym Prenit Kaurý kabul etdi. Ol söwda, ykdysady, ylym we tehnologik hyzmatdaşlyk boýunça Hökümetara türkmen-hindi toparynyň nobatdaky mejlisine gatnaşmak üçin öz ýurdunyň wekilçilikli delegasiýasyna ýolbaşçylyk edip Aşgabada geldi.

2010-njy ýylyň 8-nji fewralynda türkmen paýtagtynda söwda, ykdysady, ylym we tehnologik hyzmatdaşlyk boýunça Hökümetara türkmen-hindi toparynyň nobatdaky, üçünji mejlisi geçirildi.

Söwda, ykdysady, ylym we tehnologik hyzmatdaşlyk boýunça dördünji türkmen-hindi Hökümetara mejlisini Hindistanyň paýtagty Delide geçirmek bellenildi.

2009-njy ýylyň 3-nji awgustynda Türkmenistanyň Prezidenti Gurbanguly Berdimuhamedow Päkistan Yslam Respublikasynyň Daşary işler döwlet ministri jenap Nawabzada Malik Amad Hany kabul etdi.

2009-njy ýylyň 4-nji awgustynda türkmen paýtagtynda türkmen-päkistan hökümetara toparynyň birinji mejlisi tamamlanyp, onuň jemleri boýunça

ikitaraplaýyn Teswirnama gol çekildi. Mejlise gatnaşmak üçin Aşgabada Päkistan Yslam Respublikasynyň wekilçilikli topary geldi, oňa bu ýurduň Daşary işler döwlet ministri jenap Nawabzada Malik Amad Han ýolbaşçylyk etdi.

Gruziýa Respublikasy 1992-nji ýylyň 31-nji iýulynda Birleşen Milletler Guramasynyň (BMG) agzalygyna kabul edilýär.

2007-nji ýylyň 9-njy iýunynda Sterelnada, Türkmenistanyň Prezidenti Gurbanguly Berdimuhamedow Gruziýa Respublikasynyň Prezidenti Mihail Saakaşwili bilen duşuşdy.

Duşuşyk tamamlanandan soň Mihail Saakaşwili interwýu berdi, hususan-da ol Sankt-Peterburgda Türkmenistanyň Prezidenti bilen duşuşmagy öz önünde aýratyn maksat edip goýandygyny aýtdy.

“Hakykatdan hem siziň bagtyňyz getirdi, döwrebap oýlanmagy başaryan, öndengörüji ýolbaşçy edindiňiz. Munuň özi häzir özünde bar bolan üstünliklere daýanyp, öňe okgunly hereket etmek üçin türkmen halkyna berlen taryhy mümkinçilikdir” diýip, Mihail Saakaşwili habarçylara beren interwýusynda belledi.

2007-nji ýylyň 29-njy iýunynda Türkmenistanyň Prezidenti Gurbanguly Berdimuhamedow Gruziýanyň milli parlamentiniň başlygynyň birinji orunbasary M.Maçawariani bilen duşuşdy.

2007-nji ýylyň 25-nji sentýabrynda BMG-niň Baş Assambleýasynyň 62-nji sessiýasyna gatnaşmagyň çäklerinde Türkmenistanyň Prezidenti Gurbanguly Berdimuhamedow Gruziýa Respublikasynyň Prezidenti Mihail Saakaşwili bilen duşuşdy.

2009-njy ýylyň 22-nji aprelinde Türkmenistanyň Prezidenti Gurbanguly Berdimuhamedow Türkmenistana iş sapary bilen gelen Gruziýanyň Premýer-ministri Nika Gilaurini kabul etdi.

2009-njy ýylyň 23-nji sentýabrynda BMG-niň Baş Assambleýasynyň 64-nji sessiýasyna gatnaşmagyň çäklerinde Türkmenistanyň Prezidenti Gurbanguly Berdimuhamedowyň Gruziýanyň Prezidenti Mihail Saakaşwili bilen duşuşygy boldy.

2007-nji ýylyň 13-16-njy aprelinde Türkmenistanyň Prezidenti Gurbanguly Berdimuhamedow Saud Arabystany Patyşalygynda resmi sapar bilen boldy.

Yrak Respublikasy – 1945-nji ýylyň 21-nji dekabrynda Birleşen Milletler Guramasynyň (BMG) agzalygyna kabul edilýär.

Döwlet gurluşy – respublika.

Döwletiň we hökümetiň baştutany – Prezident.

Döwlet 18 sany prowinsiýa bölünýär.

Paýtagty – Bagdat şäheri.

Syýasy partiýalary: Yrak kommunistik partiýasy (YKP), Arap-sosial Galkynyş partiýasy, Kürdüstanyň demokratik partiýasy, Kürdüstanyň rewolýusion partiýasy.

Yrak Respublikasy – agrar-industrial ýurt.

2010-njy ýylyň 27-nji martynda Nowruz baýramy mynasybetli dabaralara gatnaşmak üçin Tährana gelen Türkmenistanyň Prezidenti Gurbanguly Berdimuhamedow Yrak Respublikasynyň Prezidenti Jalýal Talabani bilen duşuşyk geçirdi.

Iki döwletiň Baştutanlary biri-birini mähirli, doganlarça gutlap, ilkinji duşuşygyň çäklerinde özara gyzyklanma döredýän ikitaraplaýyn we halkara hyzmatdaşlygyň has möhüm meseleleri boýunça pikir alyşmaga dörän mümkinçilik üçin kanagatlanma bildirdiler.¹

Katar döwleti 1971-nji ýylda özüniň garaşsyzlygyny yglan edýär.

Döwlet gurluşy – absolýut monarhiýa.

Döwletiň baştutany – emir.

Hökümetiň baştutany – premýer-ministr.

Döwletiň paýtagty – Doha şäheri (270 müň adam).

Uly şäherleri hökmünde Duhan, Umm-Said, El-Haur bellidir.

Ýurduň ykdysadyýetiniň esasy bölegini nebit-gaz senagaty tutýar.

2010-njy ýylyň 8-nji aprelinde Türkmenistanyň Tebigaty goramak ministrliginde Katar Döwletiniň daşky gurşawy goramak ministri Abdolla ben

¹ Türkmenistanyň Prezidenti Yragyň Prezidenti bilen duşuşdy. (TDH)., // “Türkmenistan”, 29.03.2010.

Mobarak ben Abud Almoazediniň ýolbaşçylygyndaky wekilçilikli delegasiýa bilen duşuşyk boldy. Bu delegasiýa türkmen paýtagtyna iş sapary bilen geldi.¹

Koreýa Respublikasy 1991-nji ýylyň 17-nji sentýabrynda Birleşen Milletler Guramasynyň (BMG) agzalygyna kabul edilýär.

2008-nji ýylyň 16-njy maýynda Koreýa Respublikasynyň Premýer-ministri jenap Han Syn Suyň ýolbaşçylygyndaky uly hökümet delegasiýasy Aşgabatda boldy.

2008-nji ýylyň 16-njy maýynda Aşgabatda türkmen-koreý ykdysady forumy geçirildi.

2008-nji ýylyň 26-njy oktýabrynda Türkmenistanyň Prezidenti Gurbanguly Berdimuhamedow Koreýa Respublikasynyň Prezidentiniň ýörite wekili, bu ýurduň Premýer-ministriniň diwanynyň ministri jenap Jo Žung – pýony kabul etdi.

2008-nji ýylyň 5-7-nji noýabrynda Türkmenistanyň Prezidenti Gurbanguly Berdimuhamedowyň Koreýa Respublikasyna döwlet sapary boldy.

2008-nji ýylyň 6-njy noýabrynda Türkmenistanyň Prezidenti Gurbanguly Berdimuhamedow Seul şäherinde Koreýa Respublikasynyň biznes-elitasynyň wekilleri bilen duşuşdy.

2010-njy ýylyň 27-nji aprelinde Türkmenistanyň Prezidenti Gurbanguly Berdimuhamedow Koreýa Respublikasynyň Milli Assambleýasynyň deputaty, bu ýurduň Prezidentiniň ýörite wekili Li Sang Deuky kabul etdi. Ol öz ýurdunyň wekilçilikli delegasiýasyna ýolbaşçylyk edip, Aşgabada geldi.

Koreýa Respublikasynyň Prezidentiniň ýörite wekili hormatly Prezidentimiz Gurbanguly Berdimuhamedowa 7-nji derejeli gara guşagyň eýesiniň sertifikatyny, şeýle hem sportuň bu görnüşini bilen meşgullanmak üçin niýetlenen lybasy gowşurdy.

2010-njy ýylyň 8-nji maýynda Seulda Türkmenistanyň Medeniýet günleri başlandy.² Medeniýet günleri 12-nji maýa çenli dowam etdi. Türkmenistanyň Koreýa Respublikasyndaky Medeniýet günleriniň çäklerinde Türkmen-koreý tanyşdyrylyş forumy hem geçirildi.

¹ Türkmenistan – Katar Döwleti: ekologiýa ulgamynda hyzmatdaşlygy ösdürüp. (TDH)., “Türkmenistan”.,

// 09.04.2010.

² Koreýa Respublikasynda Türkmenistanyň Medeniýet günleri başlanýar. // “Türkmenistan”., 08.05.2010.

Türkmenistan bilen Russiýa Federasiýasynyň arasynda diplomatiki gatnaşyklar 1992-nji ýylyň 8-nji aprelinde ýola goýuldy.

1991-nji ýylyň 12-nji iýunynda Russiýa Federasiýasynyň Döwlet özbaňdaklygy baradaky Jarnamasy kabul edildi.

Döwlet özbaňdaklygyny we garaşsyzlygyny alanlaryndan soň, Türkmenistan bilen Russiýa Federasiýasy ilkinjileriň hatarynda biri-birinde öz ilçihanalaryny açdylar.

Hormatly Prezidentimiziň parasatly ýolbaşçylygynda täze Galkynyş we beýik Özgertmeler eýýamynda biziň ýurdumyz Russiýa Federasiýasy bilen hem öňden gelýän dostluk we hyzmatdaşlyk gatnaşyklaryna eýerip, strategiki hyzmatdaşlygyny işjeň ýagdaýda ösdürýär.

2007-nji ýylyň 10-njy maýynda Russiýa Federasiýasynyň şol wagtky Prezidenti Wladimir Putin iş sapary bilen Türkmenistana geldi.

2007-nji ýylyň 11-nji maýynda türkmen paýtagtynda Türkmenistanyň Prezidenti Gurbanguly Berdimuhamedowyň we Aşgabada iş sapary bilen Russiýa Federasiýasynyň şol wagtky Prezidenti Wladimir Putiniň arasynda gepleşikler başlandy.

2007-nji ýylyň 12-nji maýynda Hazaryň kenaryndaky şäherde Prezidentler Gurbanguly Berdimuhamedowyň, Wladimir Putiniň we Nursultan Nazarbaýewiň gatnaşmagynda ýokary derejedäki üçtaraplaýyn gepleşikler geçirildi.

2007-nji ýylyň 29-njy maýynda, 18-nji dekabrynda we 2008-nji ýylyň 5-nji martynda Türkmenistanyň Prezidenti Gurbanguly Berdimuhamedow bilen Russiýa Federasiýasynyň şol wagtky Prezidenti Wladimir Putiniň arasynda telefon arkaly söhbetdeşlikler boldy.

2008-nji ýylyň 9-njy maýynda we 2010-njy ýylyň 19-njy maýynda Türkmenistanyň Prezidenti Gurbanguly Berdimuhamedow bilen Russiýa Federasiýasynyň Hökümetiniň Başlygy Wladimir Putiniň arasynda telefon arkaly söhbetdeşlikler boldy.

Türkmenistanyň Prezidenti Gurbanguly Berdimuhamedowyň Russiýa Federasiýasyna we Russiýa Federasiýasynyň şol wagtky Prezidenti Wladimir Putiniň Türkmenistana 2007-nji ýylyň ýazynda bolan özara iş saparlary örän netijeli boldy.

2008-nji ýylyň iýunynda Türkmenistanyň Prezidenti Gurbanguly Berdimuhamedowyň Tatarystan Respublikasyna sapary taryhy ähmiýete eýe boldy.

Saparyň dowamynda Türkmenistan bilen Tatarystan Respublikasynyň arasynda söwda-ykdysady, ylmy-tehniki we medeni hyzmatdaşlyk barada Ylalaşyga gol çekildi.

2008-nji ýylyň 4-5-nji iýulynda Russiýa Federasiýasynyň Prezidenti Dmitriý Medwedewiň Türkmenistana ilkinji resmi sapary ikitaraplaýyn gatnaşyklary işjeňleşdirip, türkmen-rus gatnaşyklarynyň örän baý mümkinçiliklerini durmuşa geçirmeginiň täze çemeleşmeleriniň we çözümleriniň esaslaryny döretdi.

Türkmenistan Russiýanyň iri sebitleriniň birnäçesi, şol sanda, Tatarystan Respublikasy, Astrahan we Swerdlow oblastlary, Sankt-Peterburg şäheri bilen hyzmatdaşlygy işjeň ösdürýär.

2008-nji ýylda Türkmenistan bilen Russiýanyň telekeçileriniň arasyndaky özara gatnaşyklary işjeňleşdirmek maksady bilen, Türkmen-rus we Rus-türkmen iş geňeşleri döredildi.

2008-nji ýylyň iýulynda Türkmenistanyň Bilim ministrligi bilen Russiýa Federasiýasynyň Bilim we ylym ministrliginiň arasynda hyzmatdaşlyk etmek barada Ylalaşyk baglaşyldy.

2008-nji ýylyň awgustynda Russiýanyň Aşgabatda geçen “Ykdysady ösüş we özara bähbitli hyzmatdaşlyk” atly milli sergisi iki döwletiň ykdysady durmuşyndaky möhüm wakalaryň biri boldy.

2009-njy ýylyň 6-11-nji aprelinde Türkmenistanda Russiýa Federasiýasynyň Medeniýet günleri geçirildi.

2010-njy ýylda Türkmenistanyň Russiýa Federasiýasynda Medeniýet günlerini geçirmek meýilleşdirilýär.

2009-njy ýylyň 24-26-njy martynda Türkmenistanyň Prezidenti Gurbanguly Berdimuhamedowyň Russiýa Federasiýasyna bolan döwlet sapary taryhy ähmiýete eýe boldy.

2009-njy ýylyň sentýabrynda Russiýa Federasiýasynyň Prezidenti Dmitriý Medwedew Türkmenistana saparynyň çäklerinde “Ýüpek ýoly – 2009” awtoralli ýaryşynyň jemleýji tapgyryna badalga bermeginiň dabarasyna gatnaşdy.

2009-njy ýylyň 29-njy sentýabrynda Türkmenistanyň Prezidenti Gurbanguly Berdimuhamedow Russiýanyň wekilçilikli delegasiýasyna ýolbaşçylyk edip, türkmen paýtagtyna gelen Sankt-Peterburgyň gubernatory Walentina Matwiýenkony kabul etdi.

Türkmenistanyň Prezidentiniň Permany bilen Russiýa Federasiýasynyň Sankt-Peterburg şäheriniň gubernatory W.I. Matwiýenko Türkmenistanyň “Garaşsyz Türkmenistana bolan beýik söýgüsi üçin” ordeni bilen sylaglanyldy.

Döwletara gatnaşyklary ösdürmekde döredilen Ykdysady hyzmatdaşlyk boýunça hökümetara türkmen-rus topary netijeli işleri alyp barýar. Toparyň birinji we ikinji mejlisleri üstünlikli tamamlandy.

2008-nji ýylyň 30-njy awgustynda Aşgabat şäherinde Ykdysady hyzmatdaşlyk boýunça hökümetara türkmen-rus toparynyň üçünji mejlisi;

2009-njy ýylyň 8-nji oktýabrynda Moskwada Ykdysady hyzmatdaşlyk boýunça hökümetara türkmen-rus toparynyň dördünji mejlisi boldy.

Ykdysady hyzmatdaşlyk boýunça hökümetara türkmen-rus toparynyň mejlisiniň jemleri boýunça Protokola gol çekildi.

2009-njy ýylyň 29-njy noýabrynda Türkmenistanyň Prezidenti Gurbanguly Berdimuhamedowyň Russiýa Federasiýasyna iş sapary boldy.

2009-njy ýylyň 22-nji dekabrynda Russiýa Federasiýasynyň Prezidenti Dmitriý Medwedew iş sapary bilen Türkmenistana geldi.

Saparyň dowamynda ýokary derejedäki türkmen-rus gepleşikleri geçirildi, şeýle hem iki ýurduň Liderleri Aşgabat şäherinde A.S. Puşkin adyndaky türkmen-rus bilelikdäki mekdebiniň täze binasynyň açylyş dabarasyna gatnaşdylar.

2010-njy ýylyň 9-njy ýanwarynda “Türkmengaz” döwlet konserni tebigy gazy Döwletabat-Derýalyk gaz geçiriji magistraly boýunça Russiýa eksport edip başlady.

Häzirki wagtda Türkmenistanda russiýaly maýa goýum kärhanalarynyň 147-si öz işini alyp barýar we biziň ýurdumyzyň ykdysadyýetiniň we sosial ösüşiniň dürli pudaklarynda türkmen hem rus hünärmenleriniň gatnaşmagynda 127 sany taslama amala aşyrylýar (2009-njy ýylyň dekabryna çenli).

2010-njy ýylyň 16-njy martynda hormatly Prezidentimiz Gurbanguly Berdimuhamedow Russiýa Federasiýasynyň daşary işler ministri Sergeý Lawrowy

kabul etdi. Myhman öz ýurdunyň wekilçilikli delegasiýasyna ýolbaşçylyk edip, 15-nji martda Aşgabada iki günlük iş sapary bilen geldi.

2010-njy ýylyň 16-njy martynda Türkmenistanyň Daşary işler ministrliginde Russiýanyň daşary işler ministri Sergeý Lawrowyň ýolbaşçylygynda Russiýa Federasiýasynyň iş sapary bilen Aşgabada gelen delegasiýasynyň gepleşikleri boldy.

Gepleşikleriň jemleri boýunça Türkmenistanyň Daşary işler ministrligi bilen Russiýa Federasiýasynyň Daşary işler ministrliginiň arasynda 2010-njy ýyl üçin hyzmatdaşlyk Maksatnamasyna gol çekildi.

2010-njy ýylyň 7-nji maýynda hormatly Prezidentimiz Gurbanguly Berdimuhamedow sapar bilen Russiýa Federasiýasynyň Astrahan oblastyna ugrady. Türkmenistanyň Prezidentiniň şu sapary Russiýa Federasiýasy bilen däbe öwrülen konstruktiv, dostlukly gatnaşyklary işjeňleşdirmegiň ýolunda täze ädim boldy.

Şol gün hormatly Prezidentimiz bilen Astrahan oblastynyň gubernatorynyň arasynda gepleşikler geçirildi.¹

Türkmenistanyň Prezidenti Gurbanguly Berdimuhamedow Astrahan oblastynyň gubernatory A.Žilkin bilen wekiliýetleriň giňeldilen düzümdäki duşuşygynda sözlän sözünde: “Mälim bolşy ýaly, Astrahanyň gadymy we baý taryhy bar. Astrahanyň deňiz porty Sankt-Peterburg bilen ýaşıtdaş diýen ýalydyr we Russiýanyň günorta deňiz derwezesini alamatlandyrýar. Şol derweze arkaly diňe bir söwda guralman, eýsem, halklaryň arasynda giň medeni gatnaşyklar amala aşyrylypdyr. Hoşniýetli gatnaşyklaryň ajaýyp däpleri häzir hem Türkmenistanyň we Russiýanyň dostlukly gatnaşyklary üçin esas bolup hyzmat edýär”² diýip, belledi.

Hormatly Prezidentimiz geçirilen şol duşuşykda medeni ulgamlarda hyzmatdaşlyk gatnaşyklaryny işeňňirleşdirmek maksady bilen 2011-nji ýylda Türkmenbaşy şäherinde Deňizýaka festiwalyny geçirmegi tekliplendi. Şol

¹ Türkmenistan – Russiýa: özara bähbitli hyzmatdaşlyk giňeldilýär. Türkmenistanyň Prezidenti Gurbanguly Berdimuhamedowyň Russiýa Federasiýasynyň Astrahan oblastyna sapary. // “Türkmenistan”, 08.05.2010.

² Türkmenistanyň Prezidenti Gurbanguly Berdimuhamedowyň Astrahan oblastynyň gubernatory A.Žilkin bilen wekiliýetleriň giňeldilen düzümdäki duşuşygynda sözlän sözi (Astrahan, 2010-njy ýylyň 7-nji maýy). // “Türkmenistan”, 08.05.2010.

festiwalyň çäklerinde ylmy maslahaty, konsertleri we çeper eserleriň sergisini gurap bolar.

Şeýle hem şol gün hormatly Prezidentimiz Astrahan oblastynyň iri kärhanalarynyň birine – “Krasnyýe Barrikady” gämigurluşyk zawody” açyk paýdarlar jemgyýetine bardy. Ol zawodyň taryhy 1886-njy ýyldan başlanýar.

Flippinler Respublikasy – Birleşen Milletler Guramasynyň (BMG) agzasy.

Döwlet gurluşy – respublika.

Döwletiň baştutany we ýurduň Ýaragly güýçleriniň Belent Serkerdebaşysy – prezident.

Flippinler 74 sany prowinsiýa bölünýär.

Paýtagty – Manila şäheri.

Flippinler – agrar-industrial ýurt.

Ýurduň maşyn-gurluşyk, dokma senagaty has ösen.

2009-njy ýylyň 30-njy sentýabrynda hormatly Prezidentimiz Gurbanguly Berdimuhamedowyň tabşyrygy boýunça Türkmenistanyň Mejlisiniň başlygy Filippinler Respublikasynyň Türkmenistandaky Adatdan daşary we Doly ygtyýarly ilçisi jenap Generos Santos Sengadan ynanç hatyny kabul etdi.

Fransiýa Respublikasy Türkmenistanyň Ýewropa Bileleşiginiň çägendäki hyzmatdaşlyk edýän döwletleriniň biri. Taryhdan mälim bolşy ýaly, türkmenler bilen fransuzlaryň arasyndaky gatnaşyklar taryhyň jümmüşine uzap gidýär. Täze Galkynyş we beýik Özgertmeler zamanasynda türkmen-fransuz hyzmatdaşlygy barha täze sepgitlere çykýar.

Fransiýa Günbatar Ýewropada ýerleşen döwletdir. Belgiýa, Lýuksemburg, Germaniýa, Şweýsariýa, Italiýa, Ispaniýa bilen serhetleşýär. Tutýan meýdany 547 müň km (dünýäde 47-nji ýerde) bolup, ol Ýewropa Bileleşiginiň iň uly ýurdudyr. Ilaty 2008-nji ýylyň maglumatlary boýunça 64,5 million adam (dünýäde 20-nji ýerde).

Fransiýa gadymy taryhly ýurt. Gadymy döwürlerde gall we iber taýpalary ýurduň çäginde ornaşypdyrlar.

Fransiýa demokratiýa babatda Ýewropa döwletleriniň arasynda öňe saýlanan ýurtdur. Köppartiýalylyk Fransiýanyň syýasy ulgamynyň häsiýetli aýratynlyklarynyň biridir. Ol bu ulgamyň nusgawy ýurdudyr. Syýasy güýç

hökmünde Fransiýada sosialistleriň täsiri uludyr. Olaryň lideri Fransua Mitteran 1981-1995-nji ýyllarda Fransiýanyň Prezidenti boldy. 1976-njy ýylda sagçy ugry goldaýan partiýalar “Respublikany goldamak bileleşigi” atly bileleşigi döretdiler. Bu bileleşik Golluň syýasatynyň tarapdarlarydy. Olaryň öňbaşçysy Žak Şirak 1995-2007-nji ýyllarda ýurduň Prezidenti boldy. Fransiýada 2007-nji ýylyň baharynda geçirilen prezident saýlawlarynda sagçylaryň 52 ýaşly öňbaşçysy Nikolýa Sarkozi ýeňiş gazandy. 2007-nji ýylyň iýunynda ýurduň parlamentine saýlawlar geçdi.

Garaşsyzlyk ýyllarynda türkmen-fransuz hyzmatdaşlygy dürli ugurlarda alnyp barylýar. Ýangyç-energetika pudagy iki döwletiň arasyndaky hyzmatdaşlygyň ileri tutulýan ugry bolup durýar. Umuman alnanda, Fransiýa, aslynda tutuş Ýewropa ýurtlary türkmen energiýa serişdeleriniň iberilmegine uly gyzyklanma bildirýär.

Türkmenistan bilen Fransiýa Respublikasynyň arasynda 1992-nji ýylyň 6-njy martynda ýörite protokola gol çekilmegi bilen diplomatik gatnaşyklar ýola goýuldy.

Türkmenistanyň Ylymlar akademiýasynyň Milli golýazmalar instituty bilen Fransiýanyň Fransua Mitteran adyndaky Milli kitaphanasynyň arasynda ýygý aragatnaşyk ýola goýuldy. Bu kitaphanada türkmen dilindäki golýazmalaryň üç müňden gowragy bar. Ol ýerde Mahmyt Zamahşarynyň arap dilindäki golýazmalary-da saklanýar.

2009-njy ýylyň awgustynda we 2010-njy ýylyň 7-nji ýanwarynda Türkmenistanyň Prezidenti Gurbanguly Berdimuhamedow senator, Fransiýa Respublikasynyň Prezidentiniň Fransiýa bilen Merkezi Aziýanyň arasynda syýasy hem-de ykdysady gatnaşyklary ösdürmek boýunça wekili jenap Aýmeri de Monteskyu Fezensaky kabul etdi.

2010-njy ýylyň 22-nji ýanwarynda Türkmenistanyň Prezidenti Gurbanguly Berdimuhamedow Fransiýa Respublikasynyň Türkmenistanda täze bellenen Adatdan daşary we Doly ygtyýarly ilçisi Pýer Lebowişi kabul etdi, ol döwlet Baştutanyna ynanç hatyny gowşurdy.

2010-njy ýylyň 28-nji ýanwarynda Türkmenistanyň Prezidenti Gurbanguly Berdimuhamedow Fransiýa Respublikasynyň Adatdan daşary we Doly ygtyýarly ilçisi Pýer Lebowişi kabul etdi.

Diplomat wagt tapyp kabul edendigi üçin hoşallyk bildirip, Fransiýada Prezident Gurbanguly Berdimuhamedowyň saparyna aýratyn sabyrsyzlyk bilen

garaşylýandygyny, şol saparyň şu ýyllaryň içinde ýola goýlan netijeli hyzmatdaşlygy mundan beýläk-de okgunly ösdürmäge uly ýardam berjekdigine ynam bildirýändigini belledi.

2010-njy ýylyň 1-2-nji fewralynda Türkmenistanyň Prezidenti Gurbanguly Berdimuhamedowyň Fransiýa Respublikasyna amala aşyran ilkinji resmi sapary türkmen-fransuz gatnaşyklarynyň taryhynda täze sahypany açdy.

2010-njy ýylyň 1-nji fewralynda Türkmenistanyň Prezidenti Gurbanguly Berdimuhamedow Ýeliseý köşgünde Fransiýa Respublikasynyň Prezidenti Nikolýa Sarkozy bilen duşuşygy.

Saparyň netijeleri boýunça Onuň Alyhezreti, Türkmenistanyň Prezidenti jenap Gurbanguly Berdimuhamedow we Onuň Alyhezreti, Fransuz Respublikasynyň Prezidenti jenap Nikolýa Sarkozy Bilelikdäki Beýanname gol çekdiler.

2010-njy ýylyň 1-nji fewralynda Türkmenistanyň Prezidenti Gurbanguly Berdimuhamedow özi üçin bellenen kabulhanada – “Jorj V” myhmanhanasynda Fransiýanyň ykdysadyýet, senagat we ilatyň iş bilen üpjünçiligi ministri hanym Kristin Lagardy kabul etdi.

2010-njy ýylyň 2-nji fewralynda Türkmenistanyň Prezidenti Gurbanguly Berdimuhamedow Fransiýanyň Senatynyň başlygy jenap Žerar Larşe bilen duşuşygy.

2010-njy ýylyň 2-nji fewralynda Parižde Türkmenistanyň Prezidenti Gurbanguly Berdimuhamedowyň we Fransiýa Respublikasynyň Premýer-ministri Fransua Fiýonyň arasynda gepleşikler geçirildi. Gepleşiklerde däbe öwürülen döwletara gatnaşyklaryny hil taýdan täze, häzirki zamanyň talaplaryna laýyk gelýän derejä çykarmaga ýardam etjek resminamalaryň ençemesine gol çekildi.

2010-njy ýylyň 2-nji fewralynda Fransiýa Respublikasynda resmi saparda bolýan Türkmenistanyň Prezidenti Gurbanguly Berdimuhamedow Birleşen Milletler Guramasynyň Bilim, ylym we medeniýet meseleleri boýunça guramasynyň (UNESKO) Baş direktory hanym Irina Bokowa bilen duşudy.

2010-njy ýylyň 2-nji fewralynda Türkmenistanyň Prezidenti Gurbanguly Berdimuhamedow Fransiýa Respublikasyna resmi saparynyň çäklerinde türkmen-fransuz biznes-forumyna gatnaşdy, bu forum iki ýurduň arasyndaky özara peýdalý işewür gatnaşyklary giňeltmegiň we ösdürmegiň ýolunda täze ädime öwürüldi.

2010-njy ýylyň 7-nji aprelinde Türkmenistanyň Prezidenti Gurbanguly Berdimuhamedow senator, Fransiýa Respublikasynyň Prezidentiniň Fransiýa bilen Merkezi Aziýanyň arasynda syýasy we ykdysady gatnaşyklary ösdürmek boýunça şahsy wekili jenap Aýmeri de Monteskýu Fezensaky, şeýle hem “CIFAL” kompaniýasynyň ýolbaşçysy jenap Žil Remini kabul etdi.¹

Italiýa Respublikasy – 1955-nji ýylyň 14-nji dekabrynda Birleşen Milletler Guramasynyň (BMG) agzalygyna kabul edilýär. Italiýa – parlament respublika görnüşinde dolandyrylýar. Döwlet 20 oblasta bölünýär.

Italiýa 1949-njy ýylda NATO-nyň agzalygyna kabul edilýär.

Italiýa hem, edil Türkmenistan ýaly, dünýä taryhyna özüniň güýçli täsirini ýetiren gadymy siwilizasiýalaryň dörän ýeri hasaplanýar. Italiýa döredijiligi tutuş adamzadyň genji hazynasyna öwürülen Leonardo da Winçi, Rafael, Mikelanjelo, Donatello, Rossini, Karawajo, Tisian, Werdi, Puççini, Wiwaldi, Paganini ýaly beýik şahslaryň dogduk mekanydyr.

Italiýanyň paýtagty Rim ýurduň iri administratiw, ylmy, önümçilik we taryhy merkezi bolup, bu gün Ýewropanyň iň gözel şäherleriniň biri bolup, ol ýerde halkynyň şanly geçmişi we geljekki mümkinçilikleri şu günki keşbine sazlaşykly utgaşýar.

Häzirki zaman Italiýa okgunly depginler bilen ösýär we özüniň makroykdysady görkezijileri boýunça Ýewropanyň öndebaryjy döwletleriniň hataryna girýär.

2008-nji ýylyň 14-nji aprelinde geçirilen parlament saýlawlarynda Silwio Berluskoniniň baştutanlygyndaky “Erkinlik halky” atly sagçy-merkezçi bileleşik ýeňiş gazanyp, hökümet düzdi.

Türkmenistan bilen Italiýa Respublikasynyň arasynda diplomatik gatnaşyklar 1992-nji ýylyň 9-njy iýunynda ýola goýuldy.

Türkmenistanyň daşary söwdasynyň umumy möçberinde häzirki günde Italiýa Respublikasy 8-nji orny eýeleýär (2009-njy ýylyň noýabryna çenli döwürde).

¹ Türkmenistanyň Prezidenti Fransiýa Respublikasynyň Prezidentiniň şahsy wekilini we “CIFAL” kompaniýasynyň ýolbaşçysyny kabul etdi. (TDH). // “Türkmenistan”, 08.04.2010.

2009-njy ýylyň 31-nji martynda Türkmenistanyň Prezidenti Gurbanguly Berdimuhamedow Italiýanyň daşary işler ministriniň orunbasary Alfred Mantikuny kabul etdi.

2009-njy ýylyň 30-njy sentýabrynda Aşgabatda birinji türkmen-italýan biznes forumy geçirildi. Aşgabatdaky foruma gatnaşmak üçin Italiýadan uly topar geldi, onuň düzümine döwlet edaralarynyň ýolbaşçylary, şeýle hem “Edison”, “Teknimont”, “Bonatti”, “Finderpompe”, “Ýewropean tehnoloji dewelopment”, “Çentro estro weneto”, “Ans” we beýlekiler ýaly dünýä belli italýan kompaniýalarynyň wekilleri bolan işewürler geldiler.

2009-njy ýylyň 24-25-nji noýabrynda Türkmenistanyň Prezidenti Gurbanguly Berdimuhamedowyň Italiýa Respublikasyna ilkinji resmi sapary boldy. Bu türkmen Lideriniň dostlukly Ýewropa ýurduna ilkinji saparydyr. Ol ýokary derejedäki türkmen-italýan gepleşikleriniň aýratyn ähmiýete eýedigini görkezýär.

2009-njy ýylyň 25-nji noýabrynda günün birinji ýarymynda Türkmenistanyň Prezidenti Gurbanguly Berdimuhamedow Italiýa resmi saparynyň çäklerinde türkmen-italýan biznes-forumyna gatnaşdy, ol iki ýurduň arasyndaky özara peýdaly işewür gatnaşyklary giňeltmegiň we ösdürmegiň ýolunda täze ädim boldy.

2009-njy ýylyň 25-nji noýabrynda Italiýanyň paýtagty Rimde Türkmenistanyň Prezidenti Gurbanguly Berdimuhamedow we Italiýanyň premýer-ministri Silwio Berluskoniniň uly üstünlik bilen tamamlanan gepleşikleri boldy.

Gepleşikleriň jemleri boýunça Bilelikdäki türkmen-italýan maglumaty kabul edildi.

Günün birinji ýarymynda türkmen döwletiniň Baştutanynyň kabulhanasy ýerleşen “Westin Ekselsior” kaşaň myhmanhanada hormatly Prezidentimiziň meşhur Ýewropa kompaniýalarynyň – Belgiýanyň “ENEX”, Italiýanyň “Finmekanika” we “ENI” kompaniýalarynyň ýolbaşçylary bilen duşuşyklary boldy.

Günün ikinji ýarymynda Italiýa resmi saparynyň çäklerinde Türkmenistanyň Prezidenti Gurbanguly Berdimuhamedow Italiýanyň parlamentine bardy, şol ýerde Deputatlar Palatasynyň Başlygy Janfranko Fini bilen duşuşdy.

Şol gün hormatly Prezidentimiz Gurbanguly Berdimuhamedow saparyň medeni maksatnamasynyň çäklerinde Rimiň bütin dünýäde meşhur bolan muzeýleriniň birinde – “Borgeze” galereýasynda ekskursiýada boldy. Şeýle hem

şol gün Türkmenistanyň Prezidenti Gurbanguly Berdimuhamedow Italiýada iri aýlawlaryň biri bolan Rimiň Kapanelle aýlawyna baryp gördi.

Türkmenistan bilen döwlet bolan dostlukly gatnaşyklary alyp barýan hem-de ikitaraplaýyn we köptaraplaýyn hyzmatdaşlygyň uly tejribesi toplanan ýurtlaryň biri Belarus Respublikasydyr.

Belarus döwletiniň in täze taryhy öz gözbaşyny 1990-njy ýylyň 27-nji iýulyndan alyp gaýdýar, çünki şonda respublikanyň Ýokary Soweti döwlet özbaşdaklygy barada Jarnamany kabul etdi. 1991-nji ýylda bolsa, agzalan Jarnama konstitusion kanunyň derejesi berlip, bu ýurt özüniň garaşsyzlygyny ygylan etdi.

Türkmenistan we Belarus Respublikasy 1993-nji ýylyň 21-nji ýanwarynda diplomatiki gatnaşyklaryny ýola goýdular we geçen döwrüň içinde döwletleriň arasynda deňhukukly we netijeli hyzmatdaşlygyň uly oňyn tejribesi toplanyldy.

2007-nji ýyl iki döwletiň arasyndaky gatnaşyklaryň täze derejä çykan ýyly boldy. Şol ýylda döwletara gatnaşyklaryň sazlaşykly ösüşine badalga berildi, gös-göni awia gatnawy ýola goýuldy. Şeýle hem Belarusyň ýolbaşçylarynyň we hökümet agzalarynyň Aşgabada saparlary boldy.

2008-nji ýylyň ýanwarynda söwda-ykdysady hyzmatdaşlyk boýunça hökümetara türkmen-belarus toparynyň birinji, 2009-njy ýylyň 29-njy sentýabrynda ikinji, 2010-njy ýylyň ýanwarynda üçünji maslahatlary geçirildi.

2009-njy ýylyň 18-19-njy iýunynda Belarus Respublikasynyň Prezidenti Aleksandr Lukaşenko Türkmenistanda resmi saparda boldy.

Saparyň netijeleri boýunça Bilelikdäki türkmen-belarus maglumatyna gol çekildi.

2009-njy ýylyň 19-njy iýunynda iki ýurduň Liderleri Lebap welaýatynyň Köýtendag etrabyň Garlyk obasynda sebitde iri desganyň – dag magdanlaryny baýlaşdyryjy toplumyň düýbünü tutup, onuň gurluşygyna badalga berdiler.

2009-njy ýylyň 29-njy sentýabrynda Türkmenistanyň Prezidenti Gurbanguly Berdimuhamedow Belarus Respublikasynyň Premýer-ministriniň orunbasary W.P.Burýany kabul etdi.

2010-njy ýylyň 25-26-njy ýanwarynda Türkmenistanyň Prezidenti Gurbanguly Berdimuhamedowyň Belarus Respublikasyna resmi sapary boldy.

2010-njy ýylyň 25-nji ýanwarynda Türkmenistanyň Prezidenti Gurbanguly Berdimuhamedow bilen Belarus Respublikasynyň Prezidenti Aleksandr

Lukaşenkonyň arasynda gepleşikler geçirildi we Bilelikdäki türkmen-belarus maglumatyna gol çekildi.

Şeýle hem günün ikinji ýarymynda türkmen döwletiniň Baştutany “Minsk-arena” köpugurly medeni-sport toplumyna hem baryp gördi.

2010-njy ýylyň 26-njy ýanwarynda Türkmenistanyň Prezidenti Gurbanguly Berdimuhamedow Belarus Respublikasyna resmi saparynyň çäklerinde ýurduň iri senagat kärhanalarynyň ikisine – “Minskiý awtomobilnyý zawod” APJ-ne, “Minskiý traktornyý zawod” respublikan unitar kärhanasyna, şeýle hem Belarusyň Milli kitaphanasyna baryp gördi.

2010-njy ýylyň 8-nji aprelinde Türkmenistanyň Prezidenti Gurbanguly Berdimuhamedow özüniň “Serdar” kabulhanasynda Italiýanyň iri “ENI” nebitgaz kompaniýasynyň ýerine ýetiriji direktory Paolo Skaronini kabul etdi.¹

2007-nji ýylyň 26-njy sentýabrynda Türkmenistanyň Prezidenti Gurbanguly Berdimuhamedowyň Awstriýanyň Federal Kansleri jenap Alfred Gusenbauer bilen duşuşygy boldy.

2008-nji ýylyň 16-18-nji noýabrynda Türkmenistanyň Prezidenti Gurbanguly Berdimuhamedowyň Awstriýa Respublikasyna ilkinji resmi sapary boldy.

2008-nji ýylyň 17-nji noýabrynda Türkmenistanyň Prezidenti Gurbanguly Berdimuhamedow Awstriýa Respublikasyna resmi saparynyň çäklerinde türkmen-awstriýa ykdysady forumyna gatnaşdy.

Türkmen-awstriýa bilelikdäki simfoniki orkestri we “Galkynyş” žurnaly döredildi.

2010-njy ýylyň 14-nji aprelinde Aşgabat şäherinde türkmen-awstriýa biznes forumy geçirildi.

Belgiýa Patyşalygy Ýewropanyň demirgazyk-günbatarynda ýerleşýär.

Döwlet gurluşy – konstitusion monarhiýa.

Ýurt 9 prowinsiýa bölünýär.

Paýtagty – Brýussel şäheri (1000 müň adam).

¹ Türkmenistanyň Prezidenti “ENI” italýan kompaniýasynyň ýolbaşçysyny kabul etdi. (TDH)., “Türkmenistan”, 09.04.2010.

Ýurtda köppartiýalylyk hereket edýär.

Olardan Sosialistik partiýa, Sosial-hristian partiýasy, Belgiýanyň kommunistler soýuzy bar.

Türkmenistan Ýewropanyň bu ýurdy bilen hyzmatdaşlyk gatnaşyklaryna aýratyn üns berýär.

Hut şol esasan hem 2007-nji ýylyň 5-nji noýabrynda Türkmenistanyň Prezidenti Gurbanguly Berdimuhamedow Belgiýa Patyşalygynyň paýtagty Brýussele bardy. Ol ýerde Ýewropa Bileleşiginiň ştab-kwartirasy ýerleşýär.

Türkmenistanyň baştutany Ýewropa Komissiýasynyň Prezidenti Žoze Manuel Barroso bilen duşuşdy.

2007-nji ýylyň 6-njy noýabrynda Türkmenistanyň Prezidenti Gurbanguly Berdimuhamedow Belgiýa Patyşalygynyň Premýer-ministri Gaý Werhofstadyň arasynda gepleşikler bolup geçdi.

2007-nji ýylyň 20-nji awgustynda we 2008-nji ýylyň 1-nji fewralynda Türkmenistanyň Prezidenti Gurbanguly Berdimuhamedow bilen Ukrainanyň Prezidenti Wiktor Ýuşşenkonyň arasynda telefon arkaly söhbetdeşlikler boldy.

2008-nji ýylyň 6-njy iýunynda Türkmenistanyň Prezidenti Gurbanguly Berdimuhamedow Sankt-Peterburgda Ukrainanyň Prezidenti Wiktor Ýuşşenko bilen duşuşdy.

2009-njy ýylyň 14-16-njy sentýabrynda Ukrainanyň Prezidenti Wiktor Ýuşşenkonyň Türkmenistana resmi sapary boldy.

Türkmenistan bilen Ukraina öz aralarynda döwletara, hökümetara we pudagara derejelerinde halkara resminamalarynyň 120-sini (2009 ý. sentýabryna çenli) baglaşdylar.

2009-njy ýylyň sentýabr aýyna çenli Türkmenistanda ukrain maýasynyň gatnaşmagynda 24 kärhana işledi. Umumy bahasy ABŞ-nyň 1 milliard 545 milliondan gowrak dollaryna barabar bolan maýa goýum taslamalarynyň 54-si hasaba alyndy.

2010-njy ýylyň 20-nji aprelinde Türkmenistanyň Prezidenti Gurbanguly Berdimuhamedow Türkmenistanda öz diplomatiki missiýasyny tamamlan Ukrainanyň Adatdan daşary we Doly ygtyýarly ilçisi Wiktor Maýkony kabul etdi.¹

2010-njy ýylyň 8-nji maýynda Moskwada geçirilýän GDA döwletleriniň baştutanlarynyň nobatdaky resmi däl sammitiniň başlamagynyň oň ýanynda 1941-1945-nji ýyllaryň Beýik Watançylyk urşunda gazanylan Ýeňşiň 65 ýyllygy mynasybetli geçirilýän baýramçylyk dabaralaryna gatnaşmak üçin Russiýanyň paýtagtyna gelen Türkmenistanyň Prezidenti Gurbanguly Berdimuhamedow Ukrainanyň Prezidenti Wiktor Ýanukowiç bilen duşuşyk geçirdi.²

2008-nji ýylyň 18-20-nji dekabrynda Bolgariýanyň Prezidenti Georgiý Pyrwanow Türkmenistanda resmi sapar bilen boldy.

Ispaniýa Patyşalygy – 1955-nji ýylyň 14-nji dekabrynda Birleşen Milletler Guramasynyň (BMG) agzalygyna kabul edilýär.

Ispaniýa Patyşalygy – konstitusion monarhiýa görnüşinde dolandyrylýar.

Paýtagty – Madrid şäheri (5100 müň adam).

Ilaty – 39 800 müň adam (2001 ý).

Ispaniýa 1982-nji ýylda NATO-nyň agzalygyna kabul edilýär.

2009-njy ýylyň 5-nji oktýabrynda Türkmenistanyň Prezidenti Gurbanguly Berdimuhamedowyň tabşyrygy boýunça ýurdumyzyň Mejlisiniň Başlygy Ispaniýa Patyşalygynyň Adatdan daşary we Doly ygtyýarly ilçisi jenap Huan Antonio Mark Pužoldan ynanç hatyny kabul etdi. Şeýle hem diplomat Türkmenistanyň Daşary işler ministrliğinde kabul edildi.

Türkmenistan Latwiýa döwleti bilen hem hyzmatdaşlyk gatnaşyklary alyp barýar. Latwiýa 1991-nji ýylyň 6-njy sentýabrynda döwlet Garaşsyzlygyny aldy.

2008-nji ýylyň 7-9-njy oktýabrynda Latwiýanyň Prezidenti Waldis Zatlers Türkmenistanda resmi sapar bilen boldy.

Litwa Respublikasy – Birleşen Milletler Guramasynyň (BMG) agzasy.

1991-nji ýylyň 6-njy sentýabrynda döwlet Garaşsyzlygyny aldy.

¹ Türkmenistanyň Prezidenti Ukrainanyň Adatdan daşary we Doly ygtyýarly ilçisini kabul etdi. // “Türkmenistan”, 21.04.2010.

² Türkmenistanyň we Ukrainanyň Prezidentleriniň duşuşygy. // “Türkmenistan”, 10.05.2010.

2007-nji ýylyň 25-nji sentýabrynda Türkmenistanyň Prezidenti Gurbanguly Berdimuhamedow Litwanyň Prezidenti Waldas Adamkus bilen duşuşdy.

2008-nji ýylyň 23-nji aprelinde Türkmenistanyň Prezidenti Gurbanguly Berdimuhamedow öz ýurdunyň hökümet delegasiýasyna baştutanlyk edip, Aşgabada gelen Litwa Respublikasynyň premýer-ministri Gediminas Kirkilasy kabul etdi.

2008-nji ýylyň 23-nji aprelinde paýtagtymyzdaky “Prezident” myhmanhanasynda türkmen-litwa ykdysady forumy boldy.

2009-njy ýylyň 23-nji sentýabrynda BMG-niň binasynda Türkmenistanyň Prezidenti Gurbanguly Berdimuhamedowyň Serbiýanyň Prezidenti Boris Tadiç bilen duşuşygy boldy.

Türkmenistan dünýäniň kuwwatly döwleti bolan Amerikanyň Birleşen Ştatlary (ABŞ) bilen hem hyzmatdaşlyk gatnaşyklaryna aýratyn ähmiýet berýär. Türkmenistan bilen Amerikanyň Birleşen Ştatlarynyň arasynda diplomatiki gatnaşyklar 1992-nji ýylyň 12-nji fewralynda ýola goýuldy. Şol gün ABŞ-nyň şol wagtky döwlet sekretary Žeýms Beýker Aşgabada geldi.

2008-nji ýylyň 3-nji aprelinde Rumyniýanyň Parlament Köşgünde NATO-nyň sammitiniň çäklerinde Türkmenistanyň Prezidenti Gurbanguly Berdimuhamedow bilen Amerikanyň Birleşen Ştatlarynyň şol wagtky Prezidenti Jorj Buşuň duşuşygy boldy.

2008-nji ýylyň 25-nji ýanwarynda Türkmenistanyň Prezidenti Gurbanguly Berdimuhamedow ABŞ-nyň Merkezi komandowaniýesiniň Serkerdebaşysy admiral Uilýam Fallony kabul etdi.

2009-njy ýylyň 10-njy iýulynda Türkmenistanyň Prezidenti Gurbanguly Berdimuhamedow ABŞ-nyň Döwlet sekretarynyň syýasy meseleler boýunça orunbasary Uilýam J.Bernsiň baştutanlygyndaky amerikan hökümet delegasiýasyny kabul etdi.

2009-njy ýylyň 21-nji sentýabrynda günüň ikinji ýarymynda “Waldorf Astoriýa” myhmanhanasynda Türkmenistanyň Prezidenti Gurbanguly Berdimuhamedowyň ABŞ-nyň Döwlet sekretary Hilari Klinton bilen duşuşygy boldy.

2009-njy ýylyň 22-nji sentýabrynda Nýu-Ýorkda Türkmenistanyň Prezidenti Gurbanguly Berdimuhamedow ABŞ-nyň ozalky Döwlet sekretary Genri Kissenjer

bilen duşuşdy. Duşuşyk “Plaza” kaşaň myhmanhanasynda boldy, bu ýerde türkmen döwletiniň Baştutanynyň kabulhanasy ýerleşýär.

2009-njy ýylyň 22-nji sentýabrynda Türkmenistanyň Prezidenti Gurbanguly Berdimuhamedow Nýu-Ýorkda bolmagynyň çäklerinde ABŞ-nyň biznes-elitasynyň wekilleri bilen duşuşdy.

2009-njy ýylyň 26-njy oktyabrynda Türkmenistanyň Prezidenti Gurbanguly Berdimuhamedow Türkmenistan-ABŞ Işewürler Geňeşiniň ýerine ýetiriji direktory Erik Stýuarty kabul etdi.

2010-njy ýylyň 3-nji martynda Türkmenistanyň Prezidenti Gurbanguly Berdimuhamedow Amerikanyň Birleşen Ştatlarynyň Döwlet departamentiniň ýewroaziýa energetika meseleleri boýunça ýörite wekili jenap Riçard Momingstary kabul etdi.

2010-njy ýylyň 24-nji martynda Braziliýa Federatiw Respublikasynyň delegasiýasynyň Türkmenistanyň birnäçe ministrliklerinde we pudak edaralarynda geçiren duşuşyklarynda özara peýdaly döwletara hyzmatdaşlygy birnäçe möhüm ugurlar boýunça ýola goýmagyň mümkinçilikleri ara alnyp maslahatlaşyldy.

Aşgabada gelen dostlukly ýurduň wekiliýetine Braziliýanyň Türkmenistandaky Adatdan daşary we Doly ygtyýarly ilçisi jenap Frederiko S.Duke Estrada Meýera ýolbaşçylyk etdi. 24-nji martda delegasiýanyň agzalary Türkmenistanyň Mejlisinde, Daşary işler ministrliginde we Türkmenistanyň oba hem-de suw hojalyk ministrliklerinde kabul edildi.

Türkmenistan bilen Wenesuela Boliwarian Respublikasy öz aralarynda 1996-njy ýylyň 30-njy aprelinde diplomatik gatnaşyklary ýola goýdular.

2009-njy ýylyň 7-nji sentýabrynda Wenesuelanyň Boliwarian Respublikasynyň Prezidenti Ugo Çawes Türkmenistanda resmi saparda boldy.

Görşümüz ýaly, Türkmenistan bu gün dünýä döwletleri halkara hyzmatdaşlyk gatnaşyklaryny has-da giňeldýär. Munuň özi Türkmenistanyň hormatly Prezidenti Gurbanguly Berdimuhamedowyň alyp barýan parasatly daşary syýasatynyň aýdyň netijeleridir.